

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANS ÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ZÜMER SURESİNİN MEÂNİ İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cemile YETİM

209481020

Dr. Öğr. Üye. Mohamadou Aboubacar MAIGA

TOKAT- 2023

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üye. Mohamadou Aboubacar MAIGA danışmanlığında hazırlamış olduğum " Zümer Suresinin Meâni İlmi Açısından Tahlili" adlı Yüksek Lisans Tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

....../....../.....

Cemile YETİM

JÜRİ KABUL VE ONAY

Cemile YETİM tarafından hazırlanan “Zümer Suresinin Meânî ilmi Açısından Tahlili” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 28 Temmuz 2023 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Ünvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Üye (Başkan) Dr. Öğr. Üyesi M. Aboubacar MAIGA

.....

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Yusuf TEMEL

.....

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Mehmet KAHRAMAN

.....

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim; Belâgat ilmi de dâhil, birçok ilme kaynak olup, bu ilimlerin sistemleşmesinde etkin rol oynamıştır. Belâgat konularının birçok örneğini barındıran Kur'an-ı Kerim'i akli genişleterek kavramaya çalışmak maksada ulaşmak için çok önemlidir. Her yönü ile mucize olan Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetleri çok açık olarak ifade edilirken bazı ayetlerde müphem ifadeleri kapsamaktadır. Bu sebeple Kur'an-ı anlamak Belâgat ve Arap edebiyatı'nın inceliklerini öğrenmekle hâsıl olacaktır.

Bu çalışmada meâni ilmi ve onun alt başlıkları ile sınırlı kalınarak Zümer suresinin tetkiki yapıp ayetlerde açıkça görülen ve açığa çıkabilecek diğer mânâlarına ışık tutulmaya çalışıldı. En başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere, Arapça ve Türkçe Belâgat kaynaklarından, el-Keşşâftan günümüze kadar yazılan dilbilimsel tefsirlerden ve bu alanda yazılan makalelerden yararlanarak Zümer suresi incelenmiştir. Çalışmanın amacı; edebi üslubun yerli yerinde ve en mükemmel şekilde kullanıldığı Kur'an-ı Kerim'den daha fazla yararlanmaya vesile olmaktır.

Bir diğer amacı ise; Zümer suresini meâni ilmi konuları bağlamında inceleyerek verilen mesajların doğru ve açık bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlamaktır. Çalışmada dilsel tefsirler ve konu ile alakalı makalelerden istifade edilmiştir. Ayetlerin açıklanmasında ise Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları'nın meallerinden yararlanarak, Zümer suresi, meânî ilmi ve alt dallarından örneklenerek daha anlaşılır hale getirilmeye çalışılmıştır.

Belâgat ilmi ile yapılan Türkçe çalışmaların az olması hatta Zümer suresinin bu konuda hiç çalışılmamış olması bizi bu araştırmaya sevk eden unsurlardan birisi olmuştur. Bu çalışmanın bu alanda araştırma yapacaklara örnek olacağı ve öncülük edeceği düşünülmüştür.

Çalışmada genelde Kur'an-ı Kerim'in, özelde de Zümer suresinin iltifat, tezyil, istifham, müsned ve müsnedün ileyhin durumları, sözün muktezâyı zahire uygunluğu gibi, ihtiva ettiği birçok edebi sanat, tespit edilmiştir. Nazil olduğu ilk günden bu tarafa anlaşılması için gayret gösterilen bu ilahi kelamın ulvi mânâlarına ulaşmak için bir adım atılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız, giriş ve iki ana bölümden meydana gelmiştir. Giriş bölümünde tezin konusu, çalışma maksadı, önemi, çalışma yöntemi, sınırlılıkları ve Zümer suresi ile ilgili bilgilendirme yapılmıştır. Birinci bölümde meânî ilminin genel çerçevesi hakkında bilgi

verilmiştir. İkinci bölümde, ise Zümer suresi meâni ilmi konuları bağlamında tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmamız esnasında desteklerinden dolayı değerli hocam Dr. Öğr. Üye. Mohamadou Aboubacar MAIGA ve aileme teşekkürü borç bilirim. Gayreti bizden tevfik ve inayeti Allah'tan dileyerek bu çalışmanın faydalı olmasını temennî ederim.

Tokat – Ağustos 2023

Cemile YETİM

ÖZET

Belâgat ilminin eşsiz örnekleri ile nazil olan Kur'an-ı Kerim, Arap edebiyatçıları dahi hayrete düşüren, mucizevi bir kaynaktır. Sahabeden günümüze kadar onun anlaşılmasına katkı sağlayan âlimler, Belâgat ve alt dalları olan, bedî', beyân ve meânî ilimleri ışığında onun ilahi mânâlarına ulaşmaya çalışmışlardır.

Zümer Suresi, Kur'an-ı Kerim'in 39. suresi olup, belâgatının zenginliği ve etkileyciliği açısından büyük öneme sahiptir. Bu çalışmada Zümer Suresi'nin Arap belâgatı yönünden tahlilinin sunulması amaçlanmıştır. Sure meânî ilmi çerçevesinde incelenerek, ayetlerin anlam derinliğinin ve çarpıcılığının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

Tezin giriş bölümünde, Zümer Suresi'nin nazil olduğu dönemin Arap diline etkileri hakkında bilgi sunulmuştur. Surenin Arap dilinin güzellikleri ve belâgatının kullanımıyla nasıl öne çıktığına dikkat çekilmiştir. Sure hakkında bilgiler verildikten sonra genel belâgat terimleri açıklanmıştır.

Birinci bölümde, isnad ve unsurları, haber ve inşa, kasr, î'caz ve itnab sanatları açıklanarak Kur'an-ı Kerim'den muhtelif ayetlerle örneklendirilmiştir. Belâgatın ayetlerdeki teferruatlı analizi ile Kur'an dilinin geniş anlamına dikkat çekilmiştir.

İkinci bölümde, surenin dil yapısı ve üslubu incelenmiştir. Suredeki cümle yapıları, kelime seçimi, pekiştirmeler, tekrarlar ile isnad ve müsnedin durumlarına göre yapılan vurgulamalar, takdim ve tehir ile dikkat çekilen önemli noktalar belirtilmiştir. Ayrıca zamir ile zahir isim ilişkisi, iltifat ve î'caz sanatı kullanılarak az sözle çok şey anlatmanın öneminden, yapılan hazifler ile muhatabın düşünmeye sevk edilerek, ayetlerin anlamının zenginleştirilmesinden bahsedilmiştir.

Sonuç bölümünde, Zümer Suresi'nin Arap belâgatı açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Cümlelerin kuruluşunda kullanılan ustalıktan, lafızların takdim ve te'hirinin vurguladığı anlamlardan ve diğer belâği özelliklerinden dolayı, surenin göz alıcı yönleri açığa çıkarılmıştır. Bu analizler sonucunda surenin etkileyici ve akıcı bir üslûba sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zümer Suresi, Belâgat, Meânî İlmi, Muktezâyı Zâhir, Tahlil.

ABSTRACT

The Qur'an, which was revealed with its unique examples of rhetoric, is a miraculous source that amazes even Arab writers. Scholars who have contributed to his care from the Companions to the present have tried to reach his divine meanings within the sciences of rhetoric and its sub-branches, *bedî'i*, *beyân* and *meânîng*.

Surah Zumar is the 39th surah of the Holy Qur'an and has great features in terms of the richness and impressiveness of its eloquence. The aim of this book is to publish the analysis of Surah Zümer with Arabic rhetoric. It is aimed to reveal the depth of meaning and strikingness of the verses by examining the meaning of the sura within the scope of science.

In the introduction part of the thesis, information is given about the effects of Surah Zümer on the Arabic language at the time it was revealed. Attention is drawn to how the surah stands out with its use of the beauties and eloquence of the Arabic language. After giving information about the surah, general rhetoric explanations were explained.

The first parts, *isnad* and elements, news and construction, *kasr*, *ijaz* and *itnab* arts are explained and exemplified with various verses from the Qur'an. With the detailed analysis in the verses of rhetoric, attention has been drawn to the broad meaning of the Qur'anic language.

In the second part, the language structure and style of the surah. It indicates the important points to be considered with the sentence structure, word choice, reinforcements, repetitions, emphasis made according to the situations of *îsnad* and *musnad*, introduction and postponement in the sura. In addition, he did not mention the importance of expressing a lot with less words by using the relationship between pronoun and apparent noun, compliment and *î'caz*, and enriching the meaning of the verses by referring to the addressee with the references made.

In the conclusion part, the Arabic rhetoric of Surah Zümer is evaluated. Due to the mastery used in the worship of the sentences, the meanings emphasized by the presentation and interpretation of the words, and other eloquent things, the entirety of the surah has been revealed. As a result of these analyzes, it has been stated that the surah has an impressive and fluent style.

Keywords: of Surah Zumar, Rhetoric, Meânî Science, Muktezâyî Zahir, Analysis.

İçindekiler

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Sınırlılıkları	1
II. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
III. Araştırmanın Kaynakları ve Yöntemi	2
IV. Konu ile İlgili Yapılan Çalışmalar	3
V. Belâgat İlmi ve Zümer Suresi Hakkında Genel Bilgi	3
5.1. Kavramlar	3
5.1.1. Fesâhat	3
5.1.2. Belâgat	4
5.1.3. Meânî	5
5.1.4. Beyân	6
5.1.5. Bed ‘i	7
5.2. Genel Özellikleri ile Meânî İlmi	8
5.2.1. Meânî İlmi	8
5.2.2. Meânî İlminin Tarihsel Süreci	8
5.2.3. Belâgat Tefsir İlişkisi	9
5.3. Zümer Suresi Hakkında Genel Bilgiler	10
5.3.1. Sureye Genel Bakış	10
5.3.2. Surenin Adı	11
5.3.3. Surenin Önceki Sure ile İlişkisi	11
5.3.4. Surenin Fazileti	12

5.3.5. Surenin Konusu	12
BÖLÜM I: İSNAD- HABER VE İNŞA.....	17
1.1. İsnad	17
1.1.1. Müsnedün İleyh.....	18
1.1.2. Müsned	25
1.1.2.1. Müsnedin Durumları	25
1.2. Haber Üslubu	27
1.2.1. Haber Cümlesinin Gayeleri	28
1.2.2. Haber Cümlesinin Çeşitleri	28
1.2.3. Haber Cümlesinin Muktezâyı Zahirin Dışında Gelmesi	29
1.3. İnşâ Üslubu.....	30
1.3.1. Emir.....	30
1.3.2. Nehiy (Yasaklama).....	33
1.3.2.1. Nehiy Fiilinin Farklı Anlamalarda Kullanılması	33
1.3.3. İstifham (Soru).....	35
1.3.4. Temennî.....	37
1.3.5. Nidâ (Ünlem).....	37
1.4. Kasr	38
1.4.1. Kasrın Unsurları	38
1.4.2. Kasrın Yapılış Yöntemleri.....	39
1.4.3. Kasrın Çeşitleri.....	41
1.5. Fasıl- Vasıl	42
1.5.1. Fasıl	43
1.5.2. Vasıl.....	44
1.6. İ‘caz, İtnâb-Müsâvât	45
1.6.1. İ‘caz	45

1.6.2. İtnâb	46
1.6.3. Müsâvât	49
BÖLÜM II. ZÜMER SURESİ'NİN MEANİ İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ.....	50
2.1. İsnâd.....	50
2.1.1. Müsnedün İleyhin Durumları.....	50
2.1.1.1. Zikredilmesi.....	50
2.1.2. Müsnedin Durumları	54
2.2. Haber Üslûbu	56
2.2.1. Haber Cümlesinin Gayeleri	57
2.2.2. Haber Cümlesinin Çeşitleri	57
2.2.3. Haber Cümlesinin Muktezâyı Zahirin Dışında Gelmesi	61
2.2.4. Haber Cümlesinin Farklı Anlamlar İfade Etmesi	62
2.3. İnşâ Üslûbu.....	66
2.3.1. Emir	66
2.3.2. Nehiy (Yasaklama).....	68
2.3.3. İstifham (Soru).....	68
2.3.4. Nidâ Üslubu.....	71
2.3.5. Temennî Üslubu	73
2.4. Vasıl ve Fasıl Üslûpları.....	73
2.4.1. Fasıl Üslubu.....	73
2.4.2. Vasl Üslubu	75
2.5. Müsâvât, İ'caz ve İtnâb Üslûpları	76
2.5.1. Müsâvât Üslûbu.....	76
2.5.4. Kasr Üslubu	85
2.5.5. İltifât Üslubu.....	88
2.5.6. Zahir İsmi'nin Zamir Yerinde kullanılması (وضع المظهر موضع الضمير)	90

2.5.7. Zamirin Zahir İsmi Yerinde Kullanılması (وضع المضمير موضع الظاهر)	91
2.5.8. Müteallikâtü'l-fiil/ Fiilin Müteâllâkları.....	92
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA.....	96
ÖZGEÇMİŞ	100

KISALTMALAR

as	:	Aleyhisselam
sav	:	Sallallahu Aleyhi ve sellem
b. y.	:	Baskı Yeri Yok
çev.	:	Çeviren
DİB Yay.:	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr.	:	Doktor
MÜİFV:	:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
Öğr.	:	Öğretim
Üye.	:	Üyesi
y.y.	:	Yayın Yeri Yok
t.s.	:	Tarihsiz
thk.	:	Tahkik Eden
b.	:	ibn
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	:	Hicrî
m.	:	Miladî
neş.	:	Neşreden
ö.	:	Ölüm Tarihi
age.	:	Adı geçen eser
bty.	:	Baskı tarihi yok
Bkz.	:	Ayrıntılı bilgi için bakınız

GİRİŞ

Allah’u Teâla indirdiği kitapta insanlara, yaratılışı, erdemleri ve diğer değerlerin faziletini açıklayarak büyük nimetler vermiştir. Kur’an-ı Kerim’in mânâsını anlamayan insanlar bile onu dinlerken, Kelamullah’ın mübarek ahengi sayesinde uhrevi duygulara kapılmaktadırlar. Kur’an-ı Kerim yeryüzüne indiği günden beri belâgat âlimleri onu anlamak ve anlatmak için büyük gayret sarf etmişlerdir. Bu çabalar sonucunda birçok ilim dalı ortaya çıkmıştır. İhtiva ettiği harikulade olaylar ve insanın göremediği mânânın açığa çıkarılması için sarf, nahiv ve Belâgat ilmi gibi ilimler büyük önem önem arz etmektedir. Bu anlamlandırma aşamalarında Belâgat ve özellikle de meânî ilmi bir adım daha öne çıkmaktadır. Bu sebepten dolayı Belâgat âlimleri meânî ilminin bu alandaki önemini vurgulayarak, mânâyı güzelleştirip kuvvetlendirdiğini söylemişlerdir. Bu çalışma da Kur’an-ı Kerim ve Zümer Suresin de Belâgat ve meânî ilminin mânâyı kattığı güzellikler açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

I. Araştırmanın Konusu ve Sınırlılıkları

Meânî ilmi, isnâd, haber, inşâ, kasr, fasıl-vasıl ve î‘caz, musâvât, itnâb konularından oluşmaktadır. Konumuz Zümer suresinin meânî ilmi açısından tahlilini yapmak ve tespit edilebilen ayetleri, tefsirler, hadisi şerifler ve alanındaki uzman kişilerin görüşlerinden yararlanarak, ifade edilen anlamlarını bir araya getirip edebi yönünü açıklamaya çalışmaktır. Zaman zaman tefsirlerden, yazılan makalelerden ve belâgat kitaplarından faydalanılarak surenin sadece meânî ilmi üzerinden tahlili yapılmaya çalışılmıştır. Bu tez çalışmamızda belâgat konularına yer verip Sure hakkında kısa bilgilendirmeden sonra sadece Zümer Suresi’nde meânî incelenmiştir. Zümer suresinde Belâgat ilmi ve alt dalları geniş konuları kapsadığı için yazılan tez, meânî ilmi ile sınırlandırılmıştır. Her bir ayet meânî ilminin alt dallarının kapsamında incelenmiştir. Konu, genişletilmekten ziyade, ele alınan meânî ilmi, geniş açıklamalarla zenginleştirilmiştir.

II. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kur’an-ı Kerim’i anlamanın en iyi yolu temel kuralları ile onun anlaşılmasına katkı sağlayan ilimlerdir. Araştırmanın amacı; bu ilimlerin en önemlilerinden birisi olan

meânî ilmi konuları bağlamında, Zümer suresini inceleyerek, verilen mesajların doğru ve açık bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmaya çalışmaktır. Ayrıca edebi yönü ile ele alındığında mu ‘ciz olan Kur’an-ı Kerim’den mümkün olduğu kadar istifade edilerek ayeti kerimelerin ilk bakışta görülemeyen mânâlarına ışık tutulmaya çalışılmıştır. Dolayısı ile Belâgat ilminin, alt dalı olan meânî ilmi ile Zümer suresinin bize sunduğu ulvi mânâları anlamak amaç edinilmiştir.

Zümer suresinin Türkçe’de, Belâgat ve meânî ilimleri çerçevesinde bir araştırmasının bulunmaması sebebi ile, çalışmanın bu konuda araştırma yapmak isteyenlere bir örnek teşkil etmesi düşünülmektedir. Bu çalışmamız Kur’an da çok fazla karşımıza çıkan meânî ilmi ve Zümer suresinde meânî konularının detaylı bir araştırması niteliği taşımaktadır. Kari’nin ve araştırmacıların Zümer Suresi ve meânî ilgili konularda bulmak istediklerine ulaşmasının sağlanması bakımından önem arz etmektedir.

III. Araştırmanın Kaynakları ve Yöntemi

Başta Kur’an-ı Kerim olmak üzere *el-Keşşâf* tan günümüze kadar yazılan *Saffetüt-Tefâsir*, *et-Tefsirü’l-Münir*, *Rûhu’l-Meânî*, *et-Tahrir* ve *t-Tenvîr* gibi belâgat üzerine yazılmış onlarca tefsir kitabı, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Sekkâkî, Kazvînî , Haşimî ve Cârîmî, gibi alimlerin kaleme aldığı Arapça Belâgat kitapları, Nusrettin Bolelli, Ali Bulut, Süleyman Gür ve Fatih Akbaş’ın yazdığı Türkçe Belâgat kitapları, Belâgat ve meânî alanda yazılmış tez örnekleri ve makalelerden yararlanılmıştır. Ayetlerin arapça metinleri ve mealleri, herhangi bir yanlış anlaşılmaya mahal verilmemesi ve anlamlarında çelişki olmaması için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan Türkiye Diyanet Vakfının Kur’an-ı Kerim meallerinden iktibas edilmiştir.

Literatür tarama yöntemi, karşılaştırma ve örneklendirme yöntemi kullanılan bu çalışmada öncelikle daha önce bu çalışmanın yapıp yapılmadığı araştırılıp ardından Belâgat kaynakları, ansiklopediler, dilbilimsel kaynaklar ve ilgili makalelerden notlar alınarak araştırma stratejisi planlanıp düzenlenmiştir. Tespit edilebilen konular ile Zümer suresinin ihtiva ettiği meânî konuları bir araya getirilmiştir. Zikredilen kelimelerin muktezâyı zahire uygunlukları ve karineleri, ortak ve farklı anlamları, dilsel tefsirler yardımı ile analiz edilmeye çalışılmıştır. Öncelikle o ayette bulunan meânî konuları izah edilip ardından ayetlerde meânî ilmi tahlili yapılmıştır.

IV. Konu ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Yapılan litarütür taraması sonucunda, Türkiye’de Zümer suresinin belâgat yönünü araştıran herhangi bir akademik çalışmaya rastlanılmamıştır. Yurtdışında ise 2005 yılında Arabistan el-İmam Muhammed bin Suud el-İslamiye Üniversitesinde Usâme bin Ahmet tarafından “*Sûretü Zümer Dirâse Belâgiye Tahliliye*” adlı bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Kendisi bu çalışmada Zümer suresini, Beyân, Meânî ve Bedî’ olmak üzere belâgatın üç ana dalı açısından incelemeye çalışmıştır. Her ne kadar bahsi geçen çalışmadaki bazı örnekler araştırmamızdaki örnekler ile benzerlik bulundursada, çalışmamız da;

- Müsned ve müsnedün ileyh durumları
- Zahir İsmin Zamir Yerinde kullanılması (وضع المظهر موضع الضمير)
- Zamirin Zahir İsmin Yerinde Kullanılması (وضع المضمير موضع الظاهر)
- Fiilin muteallikatları, konuları öne çıkmaktadır.

V. Belâgat İlmi ve Zümer Suresi Hakkında Genel Bilgi

5.1. Kavramlar

Bu konuya iki önemli kelimeyi, Fesahat ve Belâgatı açıklayarak başlamak, mevzunun daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Fesahat ve Belâgat denildiği vakit söz söyleme, sözü yerinde söyleme, söylemek istenileni açık ve anlaşılır söyleme, söylenenleri ve anlatılanları anlamaya çalışmak konusunda vazgeçilmez iki unsur olarak karşımıza çıkan iki kelime aklımıza gelir: Fesâhat ve Belâgat. ¹

5.1.1. Fesâhat

Fesâhat lügatte; “açık seçik olmak, katkısız, tam olarak açığa çıkmak” anlamlarına gelmektedir.²Fesahatin terim anlamı ise cümleyi meydana getiren sözcüklerin akıcı, açık

¹ Behâuddîn es-Subkî, ‘*Arûsu’l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi’l-Miftâh*, thk. II, Abdülhamîd Hindâvî, 1. Baskı, el-Mektebetü’l-‘Asriyye, Beyrut 2003, 96; Nusrettin Bolelli, *Belâgat Beyan-Meânî-Bedî İlimleri Arap Edebiyatı*, 12. Baskı, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2017, 189; Ali Bulut, *Belâgat, Meânî- Beyan-Bedî*, 10. Baskı, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2020, 23-56.

² Ali Bulut, *el-Belâgatü’l Müyessera el-Meânî, el- Beyan-el Bedî*, İfav Yay. İstanbul 2015, 20.

ve kulağa hoş gelmesidir.³ Bazen fesahat kelimesini Belâgat yerine kullananlarda olmuştur.⁴ Fesahat kelime, kelimede ve mütekellimde olur. Bir kelime için fasihtir derken kelimede için de pek tabii olarak söz fasihtir diyebiliriz. Bir konuşmacı veya yazar için de kelimede sahibi fasih denilebilir.⁵

5.1.2. Belâgat

Belâgat ise; sözlükte “varmak ve ulaşmak” mânâsına gelir.⁶ بلغ kök fiilinden türetilen bir sözcük olup anlatılmak istenilen şeyi tam olarak belirtmek anlamına gelmektedir. Kazvini ise belâgatı “sözün muktezâyı hale uygun söylenmesi” diye ifade eder.⁷ Belâgat kelimesinin mastarının “varmak ulaşmak ergenliğe ulaşmak” gibi anlamlara gelen bülûğ ve belâğ kelimelerinin anlamları ile de bağlantısı bulunduğunu söyleyenler de olmuştur.⁸

Belâgatın terim anlamı ise sözü; doğru, anlama uygun ve etkileyici ifadeler kullanarak ifade etmektir.⁹ Kelam ve mütekellime mahsustur. Kelamın belâgatı, yapmacık olmaktan uzak, zorlamadan ve yorumlamaya ihtiyaç duyulmaksızın, basit, anlaşılır ve sade bir şekilde doğru zamanda muhataba uygun olarak iletilmesidir.¹⁰ Mütekellimin belâgatı ise insanın etkileyici, kusursuz ve etkili bir şekilde söz söyleme gücü ve yeteneğine sahip olmasıdır.¹¹

Meleke ve ilim şeklinde ikiye ayrılmıştır. Meleke şeklinde kullanımında, sözün fasih olması ile beraber yer ve zamana da uygun olması gerekir. Yani sözün yerinde,

³ Abdurrahman Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzah fî Ulûmi'l-Belâga*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2003, 13-20; Bulut, *Belâgat*, 34.

⁴ Süleyman Gür, *Anlatımlı Kur'ân Belâgatı*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2017, 34.

⁵ es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa fîl-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî*, thk. Yûsuf es-Sumeylî, 1. Baskı, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1999, 38; Bulut, *el-Belâgatü'l Müyessera el-Meânî, el- Beyan-el Bedî*, 43.

⁶ Ali el- Carim ve Mustafa Emin, *el-Belâgatü'l-Vâziha el-Beyân el-Me'ânî el-Bedî*, Dâru'l-Ma'ârif, byy, 1999, 5.

⁷ Kazvînî, *el-Îzah*, 13.

⁸ Muhammed b. Ya'kub el-Fîrûzâbâdî, *el- Kamûsü'l-Muhît*, thk. Muhammed b. Na'im el-'Arkasûsî, 8. Baskı, Mü'essesetü'r-Risâle, Şam 2005, 817; Bulut, *Belâgat*, 53.

⁹ Carim ve Emin, *el- Belâgatü'l-Vâziha*, 8-10.

¹⁰ el-Cahız ebu Osman 'Amr bin Bahr, *el- Beyan ve't-Tebyin*, I, Dar'ul-Mektebu'l Hilal, Beyrut 2002, 91.

¹¹ el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, 40-42.

zamanında ve yeteri kadar söylenmesidir.¹² Sözü güzel söylemenin yanı sıra neyi, nerede ve nasıl konuşulacağını bilmek olarak da ifade etmek mümkündür.

İlim olarak; düzgün, yerinde, fasih, pürüzsüz, etkili söz söyleme esas ve kurallarını inceleyen bir ilim dalıdır. Bu ilim dalı Arap edebiyatında sistemleşmesi en sona kalan ilimlerden olmuştur.¹³ Edebiyat ve şiirde gayet ilerlemiş olan Arap toplumu yazdıkları ve söyledikleri şiirlerde, edebi sanatları kullanmalarına rağmen, belâğatin ilim dalı haline gelmesi Kur'an-ı Kerim'den sonra gerçekleşmiştir.¹⁴

Belâgat kelimedede olmaz. Fesâhatten ayrılma noktası buradadır. Her söz fasih olabilirken, belîğ olamayabilir. Belâgat ile meşgul olacak kişilerin bununla birlikte sarf nahiv vb. ilimlere de vakıf olması gerekir ki maksada ulaşmak kolay olsun. Aynı zamanda bu ilimle iştigal etmek isteyen kişilerin zevk sahibi ve bu ince mânâları kavrayabilecek kadar estetik düşünceye sahip olması gerekir. Cümlelerin kurulmasından, fiil, fâil ve diğer öğelerin yerleştirilmesine, kelimelerin sıralanmasının mânâyı nasıl değiştirip güzelleştirdiğine şahit olmak için bu ilimleri kavramak ve yerlerini tespit etmekle olacaktır. Bu sebeplerle Belâgat ilminin cümlelerle alakalı, ilk konusu olan meânî ilmini açıklamaya çalışacağımız bu tezimizde kısaca belâğatin diğer unsurlarına da değinilmiştir.

5.1.3. Meânî

Bu ilim üç ana başlık atında toplanmıştır. Konumuz olan meânî ilmi cümlelerin kurulması, sözün muktezâyı hale uygun gelmesi, anlamlarının kuvvetlendirilmesi için tekit edilmesi, sözün bazen hazf ile bazen de diğer yollarla itnab yapılması bazen tahsis bazen kasr bazen de iltifatla renklendirilmesini ihtiva eden meânî, معنى kelimesinin cem 'idir. Sözün gerektirdiği şekilde söylenip söylenmediğini inceleyen ilim dalıdır.

Muhatabın durumuna göre ayarlanan, konuya vakıf, bu konuda bilgi sahibi kültürlü birisine kısa ve öz anlatılırken, bilgisi olmayan kişilere ise tekrar tekrar tekitli anlatımların seçilmesi konumuzun muhteviyatı dâhilindedir. Meânî ilmi; isnad, müsned ve müsnedün ileyhin durumları, haber ve inşa, fiilin müteallakları, kasr, fasl, vasl, i 'caz,

¹² Hulusi Kılıç, *Belâgat*, V, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1992, 380.

¹³ Kılıç, *Belâgat*, V, DİA, 380.

¹⁴ Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 21.

itnab, müsavat başlıklarını içerir. Meâni ilminde amaç öncelikle Kur'an-ı Kerim de olmak üzere diğer metinlerde de î'caz özelliklerini tespit etmek, kelimelerin mânâ zenginliği cümle içi ve sonlarındaki uyum vb. inceliklerine ulaşmaktır.¹⁵

5.1.4. Beyân

Belâgat ilminin ikinci bölümü olarak kabul edilen Beyan lügatte, “açık seçik olarak ortaya koymak, açıklamak ve daha kolay anlaşılacak şekile getirmek” gibi anlamları kapsamına alır.¹⁶ Bu kelime, bir düşüncüyü, fikri veya bilgiyi açık ve anlaşılır bir şekilde izah etmeyi ifade eder.

Kur'an-ı Kerim'de ise beyan, farklı anlamlara gelmektedir.; هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ وَهُدًى " Bu (Kur'an), bütün insanlığa bir açıklamadır; takva sahipleri için de bir hidayet ve bir öğüttür"[Ali İmrân 2/138] ayetinde “açıklamak”, ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ "Sonra şüphen olmasın ki, onu açıklamak da bize aittir" [Kıyâmet, 75/19] ayetinde “anlatmak, ilan etmek” ve عَلَّمَهُ الْبَيَانَ "Ona açıklamayı öğretti" [Rahmân, 55/4] ayetinde ise “açıklamak” mânâsında kullanılmıştır.¹⁷

İstılahta ise lafzın anlamını değişik söz ve yöntemlerle anlatmayı öğreten, belirli kuralları ve ilkeleri olan bir ilimdir.¹⁸ Bu ilim, doğru ve etkili dil ile iletişim kurmak için önemlidir. Beyan ilmi, özellikle edebiyat, retorik ve iletişim alanlarında kullanılan ve dilin etkileyici unsurlarını ortaya koymakta yardımcı olmaktadır. Belâgatı oluşturan üç unsurdan (meâni, beyan ve bedî ') birisidir. Kullanılan sözlerdeki anlaşılır olma derecesi, dilin anlamlandırma biçimi ve ifadenin hangi anlatım tarzına ait olduğuna bağlı olduğuna göre belirlenir. İbarelerin anlaşılma ölçüsü gerçek anlamda kullanım veya mecazi anlatımın tercihi, herhangi bir benzetme yani teşbih ya da kapalı anlatım kullanılıp kullanılmadığı ve sözdeki kinaye ile anlam bulur. Beyan ilmi ise bir ifadenin bahsi geçen edebi sanatlardan hangisi kapsamında incelenmesi gerektiğini belirler.¹⁹

¹⁵ Kazvînî, *el-İzâh*, 23- 24; Bulut, *Belâgat*, 59; Bolelli, *Belâgat*, 189.

¹⁶ Abdulhalim Abdullah, *Tekribi el-Belâgati 'l Arabiyyeti Linnethkîne Biğayrihe*, Akdem Yayınları, İstanbul 2019, 95; Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu 'l-ulum*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1407/1987, 162.

¹⁷ Nasrullah Hacımüftüoğlu, *Beyan*, VI, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 22.

¹⁸ Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu 'l- 'Ulûm*, 162-223.

¹⁹ Sekkâkî, *Miftâhu 'l- 'Ulûm*, 162-223.

Beyan ilmi; teşbih, isti ‘are, mecâz ve kinaye başlığı altında birçok edebi sanat dallarını açıklayan geniş bir ilimdir.²⁰

5.1.5. Bed ‘i

Kur’an-ı Kerim nazil olduğu zamandan başlayarak ve ilerleyen dönemlerde onu anlamaya çalışmak için gayret sarf edildikçe birtakım ilimler ortaya çıkmıştır. Bunlarda Belâgat ve onu oluşturan alt bilim dallarıdır. İşte bedî ilmide bu ilimlerden biridir. بديع kökünden türeyen kelime eşi ve dengi görülmeyecek bir şekilde yaratan anlamında kullanılabildiği gibi meydana getirilen eşsiz şeyler, yeni buluşlar mânâsını da kapsamaktadır.²¹ Bedî kelimesi Kur’an-ı Kerim’de Bakara ve En ‘am surelerinde zikredilen بديع السموات والارض lafzında “O göklerin ve yerin eşsiz, örneksiz yaratıcısıdır.” [Bakara 2/117], [En ‘âm 6/101] Şeklinde ifade edilip “eşsiz yaratıcı” anlamıyla Allah Teâlâ’nın bir sıfatı olarak zikredilmektedir.²²

Bed’i ilmi terim olarak: muktezâyı hâle²³ yani, muhatabın durumuna ve ortama uygun olarak söylenmiş sözlerin ve mevzuların, lafız ve kazandığı anlamlar bakımından güzellik, parlaklık ve ahenk gibi inceliklerini ve kaidelerini inceleyen ilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴

Sekkâkî’ye (ö.626/1229) kadar birçok âlim bed ‘i ilmi ile ilgilenmekle birlikte, bedî ilmi Hatîb el-Kazvînî’den (ö.739/1338) sonra belâgat kitaplarında meânî ve beyandan sonra sıradaki yerini almıştır.²⁵ Belâgat kitaplarında bed’i ilmi, genellikle kendi içerisinde mânânın ve lafzın süslenmesi başlığı altında iki ayrı kısma ayrılarak

²⁰ Bolelli, *Belâgat*, 33-34.

²¹ Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ Ebu’l-Huseyn, *Mu‘cemu Mekayîsi’l-Luğa*, I, thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1979, 209; ‘Abdulğani Ebu’l-‘Azam, *Mu‘cemu’l-Ğani, el-Mektebetü’s Şâmile Râbitu’l-Kitâb*, 2020, www.shamela.org, (PDF Erişim: 11.08.2022 saat:22:30), 1159, Bulut, *Belâgat*, 281.

²² Muhammed Hasan Cebel, *el-Mu‘cemu’l-İştikaki el-Mu‘essil li el-Fâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, I, 1. Baskı, Mektebetü’l-‘Âdâb, Kahire 2010, 89-90.

²³ Muktezây-ı hâl: Konunun, muhataba, muhatabın durumuna ve ortama uygun olmasıdır; ‘Ahmed Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâti’l-Belâğiyye ve Tatavvuruhâ*, 1. Baskı, III, ed-Dâru’l-‘Arabiyye li’l-Mevsûât, Beyrut 2006, 296.

²⁴ Nasrullah Hacımüftüoğlu, *Bedî*, V, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1992, 320; Ali Bulut, *Belâgat*, 287; Mustafa Aydın, *Bedî ‘İlmi ve Sanatları*, 1. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul 2018, 11-14; Y. Fatih Akbaş, *Arapça Belâgat*, Cantaş Yayınları, İstanbul 2017, 162.

²⁵ Hacımüftüoğlu, *Bedî*, V, 320-321.

incelenmiştir.²⁶ Bunlar tıbak, seci, cinas, hüsn'i ta'lil ve hüsn'i intiha gibi birçok edebi sanatı kapsamaktadır.

5.2. Genel Özellikleri ile Meânî İlmi

5.2.1. Meânî İlmi

Bu ilim, muktezâ-yı hâl'e göre söylenen sözlerin durumu, kendisi vasıtasıyla bilinen bir ilimdir.²⁷ Kelâmın duruma bağlı olarak şekillenmesidir. Sözlerin muhatabın bilgisine ortamın uygunluğuna göre söylenmesidir. Söylenen bu sözlerin muktezâyı hale uygun gelmeyenlerinin sebebini anlamaya çalışırken bize yardımcı olan ilim meânî ilmidir.²⁸

Örneğin; Cin suresinde zikredilen şu ayete bakıldığında, muktezâyı zahire aykırı bir durumun söz konusu olduğu düşünülebilir. وَأَنَا لَا نَدْرِي أَشَرُّ أَرِيدَ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا “Bilmiyoruz, yeryüzündekilere kötülük mü? Murad edildi yoksa Rableri onlara bir hayır mı diledi?” [Cin, 72/10]. Bu ayette önce gelen kısım, kelâmın bilahare zikredilen kısmına görünüş olarak muhaliftir. Ayetin başında geçen أَرِيدَ fiil için meçhul siga kullanılmışken sonrada gelen أَرَادَ fiil için malum kalıp kullanılmıştır. Bazen mütekellim edebi inceliklere yer vermek ve mânâyı değişik şekillerde ifade etmek için sözü zahirin dışında kullanır. Burada fiil kalıpları arasında geçiş yapılmıştır. Bu şekilde yapılan geçiş ile sözün zahiri duruma uygun gelmediği düşünülmektedir.

Maânî ilmi, alt başlıklar altında izah edilmeye çalışılacaktır. Bunlar; Haber, inşa müsned ve müsnedün ileyhin durumları, kasr, fasl, vasl, fiilin müteallakları, î'caz, itnâb, müsâvât takdim ve tehir gibi konulardır.

5.2.2. Meânî İlminin Tarihsel Süreci

Arap gramerinden bize kadar ulaşan Sibeveyhi'nin (ö.180/796) *el-Kitâb* eserinde cümle tahlilleri ve cümlelerdeki takdim, tehir, hazf ve bazı edatların mânâları gibi meânî ile ilgili konular bulunması sebebiyle bazı araştırmacılar Sibeveyhi bu ilmin kurucusu

²⁶ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 423;

²⁷ Kazvini, *el-Îzah*, 23-24.

²⁸ Kazvînî, *el-Îzah*, 23- 24; Bulut, *Belâgat*, 59; Bolelli, *Belâgat*, 189.

saymışlardır.²⁹ Belâgat ilmini oluşturan ilk kişi olan ve kurduğu ilme Beyân ismini veren Cahız (ö.255/869), *el- Beyan ve't-Tebyin* adlı eserinde, meânî ilmi konularından da bahsetmiştir. Bununla birlikte süreç içerisinde birçok âlim meânî konusunda çalışma yapmakla birlikte, Abdulkahir el-Cürcani (471/1078) meânî ilminin konularını *Delâ'il 'ül Î'caz* isimli kitabında *nazım, meânî'n-nahv, meânî'l-kelam* adı altında toplayarak bu ilmin kurucusu sayılmıştır. Cürcânî'nin gerek beyan ilmi için yazdığı *Esrârul Belağa sı* gerekse meânî için yazdığı *Delâ'il 'ül Î'caz* kitabından sonra, gelen bütün âlimler bu ilme fazla bir şey ekleyememişler, sadece onun tespitlerini tekrar ederek derlemek, düzenlemek ve onlara ihtisar eklemek ile meşgul olmuşlardır. Râzi (ö. 606/1210) zikredilen bu iki eseri düzenleyip ihtisar ekleyip *Nihâyetül Î'caz ve Dirâyetül Î'caz* isimli eserini meydana getirmiştir. Râzi'nin bu eserinden esinlenen Sekkaki, Miftahul Ulum isimli eserinde şimdi yaptığımız tasnifi yaparak belâgatı, meânî bed'i ve muhassinat olarak tasnif etmiştir. Sekkâkî'nin beyan ve meânîyi birleştirerek yaptığı tanımını beğenmeyen Hatib el- Kazvini yazdığı *el-İzah fî 'Ulum'il-Belâğa* isimli kitabında sekiz konuya ayırdığı meânîyi, lafızların muktezâyı hale uygunluğunu inceleyen ilim diye tarif etmiştir. Daha sonra gelen Belâgat âlimleri de onun yolundan gitmişlerdir.³⁰ Bu düzenleme günümüze kadar gelmiştir.

5.2.3. Belâgat Tefsir İlişkisi

Kur'an-ı Kerim nazil olmadan önce de Arap toplumunda belâgat biliniyor ve kullanılıyordu. Edebî yönü gelişmiş şiirler yazıyor, bunları Kâbe'nin duvarına asıyorlardı. Edebiyatın en ince mevzularına sahip, o toplumun insanları, kendi dillerinde inen ayetleri anlayabiliyorlardı. Daha sonra İslamiyet'in geniş kitlelere yayılması ile bu konuda sıkıntı çeken insanlar bu ilmi Kur'an-ı Kerim'i anlamak için sistemleştirmeye başladılar. Kur'an-ı Kerim belâgat ilminin doğmasına öncülük yaparken, belâgatte Kur'an-ı Kerim'in anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Aynı şey diğer dini ilimler içinde geçerlidir. Sarf, nahiv, hadis, tefsir, edebiyat ve kelam gibi ilimler de bu ilmin gelişmesine katkı sağlarken, bu ilimde başta dinî metinler olmak üzere şiir ve kasidelerin anlaşılmasına katkı sağlamıştır. İlk dönemlerde edebiyat, tefsir ve kelam gibi eserlerde belâgat konuları da işleniyordu. Belâgatin ilk temsilcileri de müfessirlerdi. Onlar sayesinde sistemleşen bu

²⁹ İsmail Durmuş, *Meânî*, XXVIII, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1992, 204-205;

³⁰ Durmuş, *Meânî*, XXVIII, DİA, 204-205;

ilim için başvurulacak kaynaklar özellikle bu dönemde yazılan tefsirler olmuştur.³¹ Müfessirler ayetleri daha iyi anlamak ve verilen mesajları iyi algılamak için bu ilmi sürekli kullanmışlardır. Bu ilim sayesinde Kur'an-ı Kerim'de geçen î'caz üslubu daha aşikâr ve anlaşılır hale gelmiştir. Belâğatin ana kaynağı Kur'an-ı Kerim olmuştur. Oradan beslenip kök salmıştır.³²

Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf* adlı tefsirin mukaddimesinde; müfessirlerin belâğatten uzak kalamayacağını şu şekilde belirtir: “Tüm İslami ilimlere malik olan biri belâgat bilmiyorsa ondaki incelik ve can alıcı noktaların derinliğine inemez”³³ diyerek belâgat ilminin, Kur'an-ı Kerim'i anlamakta olmazsa olmaz bir ilim olduğunu göz önüne seren ilk müfessirlerden biri olmuştur. Dolayısıyla belâgat ve tefsir birbirini tamamlayan bir bütünün, ayrılmaz parçalarıdır.

5.3. Zümer Suresi Hakkında Genel Bilgiler

5.3.1. Sureye Genel Bakış

Kur'an-ı Kerim'de bulunan sureler arasında otuz dokuzuncu sırada yer alan Zümer suresi, Mekke'de, Mümin suresinden önce, Sebe suresinden sonra, elli dokuzuncu sure olarak nazil olmuştur. 75 ayettir. Bazı zayıf rivayetlere göre Allah'ın rahmetinden ye'se düşülmemesini ifade eden 53. ayet ve onu takip eden üç veya yedi ayetin Medine'de indiği bildirilmiştir.³⁴ Küfeli alimlerin tercihinə göre bu sure 75 ayettir. Şamda yaşayan alimlerin sayımına göre 73, diğer kıraat alimlerinin sayımlara göre ise 72 ayetten oluşmaktadır. Kelimeleri 1172, harfleri 4908'dir.³⁵ Fâsılaları ن، م، ل، ر، د، ب harfleridir.³⁶

³¹ Kılıç, *Belâgat*, V, 381.

³² Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 28.

³³ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Gavâmidit-tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücuhi't-Tevîl*, neşr. Muhammed Abdusselam Şahin, Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1995, 1/7

³⁴ Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, *Tefsîrü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXIII, 1. Baskı, ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, Tûnus 1984, 311; es-Sâbûnî, age, II, 451-452; Hayrettin Karaman ve Diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4. Baskı, IV, DİB Yayınları, Ankara 2012, 521.

³⁵ Ali Arslan, *Büyük Kur'an Tefsiri*, XIII, Arslan Yayınları, 582.

³⁶ Bekir Topaloğlu, *Zümer Suresi*, XLIV, DİA, İstanbul 2013, 571-572

5.3.2. Surenin Adı

Bu sureye Zümer ismi, saadet içinde yaşayan Cennet halkı ile sefalet içinde bulunan Cehennem ahalisinin karşılaştırılmasını konu edindiği için verilmiştir.

Yetmiş bir ve yetmiş üçüncü ayetlerde geçen Zümer kelimesi gruplar ve topluluklar anlamına gelmektedir.³⁷ Birinci zümreye saygı gösterilip, akla hayale gelmeyecek nimetler ikram edilirken, ikinci gruptakilerin ise dünyadaki küfürleri sebebi ile cehennem ehli olarak hakir bir hayat tarzı içinde olacakları görülür.³⁸

İnsanların bir araya gelerek oluşturduğu topluluklara zümer adı verilmektedir. Zümer kelimesi Kur'an-ı Kerim'de, Zümer adı verilen bu sureden başka bir yerde zikredilmemiştir.³⁹ Bu sureye aynı zamanda *el-Guraf* suresi de denilmektedir. Cennetteki köşkler mânâsına gelen bu ifade surenin yirminci ayetinde geçmektedir⁴⁰.

5.3.3. Surenin Önceki Sure ile İlişkisi

Sure bir önceki Sâd suresinin son bölümünün devamı mahiyetindedir. Önceki surede *إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ* “Bu ancak âlemler için bir zikirdir” (Sâd, 38/87) denilmektedir. Burada ise *تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ* “Aziz ve Hakîm olan Allah'tan inen bir kitap” [Zümer 39/1] denilmektedir. Bu iki ayet o kadar mükemmel bir tenasüp ifade eder ki besmele surenin başından kaldırılmış olsa bile kelam arasında uyumsuzluk diye bir şeyden söz edilemez. Yani aralarında çok güzel bir bağ ve kaynaşma vardır. Sâd suresinde insanların yaratılış merhalelerinden bahsedildikten sonra insan hayatının nihai bir sonunun olacağı hesap, cennet ve cehennem gibi kıyamet hallerinden bahsedilmektedir.⁴¹ Surenin Mekke döneminde Habeşistan'a hicretten önce nazil olduğunu düşünürsek, işkence ve zulüm altında yaşayan Mekkeli Müslümanlara bu sıkıntılı yaşamlarına karşılık ahiret halleri ve mükâfatlarından bahsedilmesi; onların teselli edilmesi içindir. Ardından da onuncu ayette Allah'ın arzı geniştir, denilerek

³⁷ Karaman ve Diğerleri, *Kur'an Yolu*, IV, 521.

³⁸ Muhammed Ali es- Sabuni, *Safvetü 't-Tefasir*, V, Ensar Neşriyat, İstanbul, 354-356.

³⁹ Muhammed Gazâlî, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, Düşün Yayınları, İstanbul, 2013, 444.

⁴⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmil-Kur'an*, XX, Buruc Yayınları, 2006, 37.

⁴¹ Muhammed Mahmud Hicâzî, *Furkan Tefsiri*, V, İlim Yayınları, 293-294.

huzurla yaşanılabilcek farklı yerleşim yerlerini tebşir etmek ve daha iyi yaşantıya geçmek için bir adım olduğunu düşünmek, mümkün olabilir.

5.3.4. Surenin Fazileti

Hz. Aişe, Rasulullah'ın (s.a.v.) her gece yatmadan önce genelde Zümer ve İsrâ surelerini tilavet ettiğini rivayet etmiştir.⁴² Zümer suresini tilavet etmenin faziletini bildiren Peygamber (sav) efendimizden nakledilen bir hadisi şerif de şu şekildedir. “Kim Zümer suresini okursa, Allah’u Teala kıyamet gününde onun ümidini boşa çıkarmaz ve ona Allah’tan korkanların mükafatını verir”.⁴³

5.3.5. Surenin Konusu

Kur'an-ı Kerim'i ifade eden kitap kelimesini, anlatarak başlayan Zümer suresi, Allahu Teala'ya teşekkür ve şükrü bildiren ayetle nihayete ermiştir. Surede ağırlıklı olarak Tevhid inancı işlenir, surenin ana konusu olan bu inanç, imanın aslı, her iyi amelin özüdür. Allah'ın hiçbir şeye denk olamayacağı ve onun tek ve eşi benzeri olmayan bir yaratan olduğu ve kulların her halükârda ona ibadet etmesinin lüzumu ifade edilmektedir. Ahiret nimetlerine inanarak ona yönelenlerin ulaşabileceği ve cennet yaşantısına dair bilgiler verilmekte; inkârcıların davranışları neticesinde, karşılaşılabilecekleri durumlar hakkında ikazda bulunmaktadır.⁴⁴

Mahşer hakkında bilgiler verirken, farklı gurupların cennet ve cehenneme sevk edilişlerinin zikredilmesi, surede dikkat çeken noktalardan ve etkileyici sahnelerden biridir. Surenin çeşitli guruplar arasında yapılan, onlarca karşılaştırma sahneleri uyumlu bir ahenk oluşturmaktadır.⁴⁵

Sure, farklı zümrelerin birbirleriyle karşılaştırılmasını konu edinmektedir. Zümer suresinin muhtevasında bulunan on civarında karşılaştırma uyumlu bir ahenk teşkil

⁴² Muhammed b. Tâhir İbn Âşûr, *Tahrîrû'l-Ma'ne's-Sedîd ve Tenvîrû'l-'Akli'l-Cedîd min Tefsîri'l-Kitâbi'l-Mecîd*, XXIII, Dâru't-Tûnisiyye, Tunus, 1984, 311.

⁴³ Ebu Suud, *İrşâdu'l-Akli's-Selim*, VII, 220.

⁴⁴ Karaman ve Diğerleri, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, IV, 521.

⁴⁵ Vehbe Zuhayli, *et-Tefsirü'l-Münir*, XII, Risale Yayınları, İstanbul, 2013, 241-242.

etmektedir. Bu ifadeler tek Allah inancı, inanç özellikleri ve etkileri çerçevesinde dolaşmaktadır.⁴⁶

Zümer suresinin baş taraflarında Allah'ın Halik sıfatından, onun yeryüzünü, gökyüzünü ve canlıları özellikle insanı, yaratmasından uzunca bahsedilmektedir. Bu ifadeler, sırlarını ve yönelişlerini açıklayarak insan toplulukları arasındaki karşılaştırmalara giriş kapısı oluşturmaktadır. Bu karşılaştırmaların ilki; surenin yedinci ayeti ile başlayan nankör ve şükreden insanlar karşılaştırmasıdır. Her türlü nimete karşı isyandan kaçınmayan nankör bir zümre ile sabahlara kadar ibadet ederek şükreden kul olmak için mücadele eden mümin topluluk mukayese edilmiştir.⁴⁷

İkinci olarak; dokuzuncu ayette sabahlara kadar ibadet edip rablerinden merhamet bekleyen kullar, ahiret gününü inkâr edenlerle kıyaslanıp hemen ardından da bilenlerle, gerçeği henüz kavramamış bilmeyen ya da bilmek istemeyen cahil zümre karşılaştırılmıştır. İç içe mukayeselerin yapıldığı ayette kıyamda sabahlayan zümre, gerçeği bilenlere, nankör topluluk ise ahirette fayda vermeyecek kazanımlar peşinde olan cahillere benzetilmiştir.⁴⁸

Üçüncü karşılaştırma; on dokuzuncu ayette bir tarafı hazfedilen ve ayetin bağlamından anlayacağımız “onları ateşten sen mi kurtaracaksın?” ifadesidir. Kötülük yaparak cezayı hak edenle, günahlardan sakınıp ikramlar elde eden kişiler karşılaştırılmıştır. Hemen ardından gelen ayeti kerimede de bu sakınanların, altlarından nehirler geçen cennetlerle ödüllendirildiğini müjdelemektedir.⁴⁹

Dördüncü karşılaştırma; yirmi ikinci ayete geçmiş ve yine bir taraf hazfedilerek ifade edilmiştir. Allah'ın kalbini İslam'a açtığı kimse, kalbi mühürlenene kimseler gibi olabilir mi? diye akıl sahibi ve düşünen insanları tefekkür, itaat ve dolayısı ile de kulluğa yönlendiren bir mukayesedir.⁵⁰

Beşinci karşılaştırma; yirmi dördüncü ayette kıyamet günü inkârları ve zulümleri sebebi ile duçar oldukları azaba karşı yüzlerini korumaya çalışanlar, ihlas ve takva ile

⁴⁶ Gazâlî, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, 444.

⁴⁷ Gazâlî, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, 445.

⁴⁸ Gazâlî, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, 447.

⁴⁹ Gazâlî, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, 447.

⁵⁰ Gazâlî, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, 447.

kıyametten korunmuş olanlarla kıyaslanmaktadır. Altıncı karşılaştırma; burada da çok sahipli bir kölenin durumu, tek bir sahibi olan kul ile karşılaştırılıyor. İnsanlara tevhit inancının gerekliliğini vurgulayan karşılaştırma, tek İlahı kulluk etmenin şükredecek en büyük nimet olduğunu göz önüne seriyor. Yedinci karşılaştırma; otuz üçüncü ayette cehennemlik zalimlerle, doğruluğa yönelen muttakiler arasında yapılmaktadır. İnsanların şerlileri Allah'a yalan uyduranlardır. Hakkı bilen ve başkasına duyuranların davranışları takdire şayandır ifadeleri kullanılarak insanların doğru yönü seçmesi yönünde rehberlik edilmektedir.⁵¹

Zümer suresi bu ve bunlar gibi daha nice karşılaştırmaları bir araya getirmiş akıl sahibi ve düşünen tek varlık olan insanoğluna doğru yolu göstermek için mev'iza ve öğütler içeren muhteşem ayetleri ile kalpleri İslam'a açılan mütevazı gönüllere nakşedilmiştir.⁵²

Zümer suresini üç bölüm halinde inceleyebiliriz. Kur'an-ı Kerim'in Allah tarafından indirildiğinin beyanı ile başlayan ilk bölümünde özelde Resûlullah'a genelde tüm insanlara putlardan uzak durmaları, yalnızca Allah'a ibadet etmeleri gerektiği bildirilir; harikulade düzene sahip olan doğada gece ve gündüzün ahenkli dolaşımı güneş ve ayın birbirlerini takip ederken tabi olduğu düzen ile birlikte Hz. Adem'in yaratılışından söz edilir. Âhiret günü zikredildikten sonra tevhit ve şirk mukayese edilip bu inançların nihai sonlarından bahsedilir. Puta taparak şirk ehli olan kişilerin akrabaları ile birlikte ahiret azabına düşer olacakları bildirilir. Aynı zamanda Allah'a yönelen ve ona ittiba edenlerin karşılığında ulaşacakları cennetten bahsedilir.⁵³

Allah'ın gökten yağmuru indirerek bitkileri sulaması ve yeşertmesi, bir yaratma ve kontrol amacını işaret eder. Bu durum, evrende var olan düzen ve dengeyi vurgular ve bunun yaratıcısı olarak Allah'ın bulunduğunu göstererek ahiret aleminin gerçekliğine işaret edilir. Bu kadar ibretimiz sahneler karşısında yüreği gerçeklere açılan kimse ile kalbi taşlaşmış kimsenin aynı sayılamayacağı belirtilir. "En güzel söz" diye nitelenen Kur'an-ı Kerim'in her türlü çelişkiden berii, ayetler arsında ahenkli, kalıcı eğitim vermek

⁵¹ Gazâlî, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, 449.

⁵² Gazâlî, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, 449.

⁵³ Gazâlî, *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, 449.

için istikrarlı eğitim tarzı benimseyen bir kitap olduğu vurgulanır.⁵⁴ Rablerinden huşu ile ürperenlerin, Allah’a teslimiyette huzur içinde oldukları belirtilir. [Zümer1-26].

İkinci bölümün evvelinde nasihat almak isteyenler için düşünenlere Kur’an-ı Keirm’de çeşitli örneklerin bulunduğu; peşinden tevhit örneği çok kişiye hizmet eden köle misali ile açıklanır. Allah’a ortak koşmak sureti ile vahyi inkâr edenden daha zaliminin olmayacağını, buna mukabil Allah’ın dinine çağıran ve bu çağrıya kulak verenlerin en güzel şekilde mükâfatlandırılacakları açıklanır. Tevhit ilkesi tekrar edilerek Allah’ın, kuluna kâfi geldiği, müşriklerin ilâhlarınınsa kendilerine bile faydalarının olmadığı, müşriklerin gökyüzü yeryüzü ve her şeyin yaratıcısının Allah olduğunu kabul etmeleri ifade edilir. Kur’an-ı Kerim’in Allah tarafından indirilen bir vahiy oluşu gerçeği tekrarlanır.⁵⁵

Uykudan uyanma olayını, ölümden sonra dirilişe benzeterek ahiretin varlığına delil gösterilmesi ile beraber hayatının sonuna gelen insanların için ölüm vaki olurken diğerleri için tehir edilmesi vurgulanır. Allah yanında bize şefaet eder diye tapılan putların şefaetçi olamayacağı, Allah’tan başkasını ilah edinerek ve nankörlük sebebi ile nefislerine zulmedenlerin düçar olacakları sefihlikten kurtulmak için sahip oldukları her şeyi feda feda etmeye hazır oldukları vurgulanır. Akabinde aynı surenin sekizinci ayetinde insanların sıkıntılı durumdayken Allaha’a dua ettikleri bu durumdan kurtulup nimetle buluştuğunda bu güzelliğe ilimleri neticesinde ulaştığını savunduğu dile getirilir. Bu tür olaylara daha önce yaşamış toplumlarda da rastlandığı fakat onlarında bunun bir sınanma olduğunu idrak edemedikleri ifade edilir. ⁵⁶[Zümer27-52].

Üçüncü bölüm ise elli üçüncü ayetle başlar: “*Ey kötü davranışları yüzünden kendilerine yazık eden kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Şüphesiz Allah bütün günahları bağışlar*” [Zümer, 39/53]. Tefsir alimlerinden bir kısmı ayetin müşriklere, bazıları Hz. Hamza’yı şehit eden Vahşi b. Harb’e, bir grup ilim adamı ise hicretten kandırılarak men edilen müslümanlara, bazıları da günahı kebairi, muhatap aldığını söylemişlerdir. Ayetle, günah işleyen herkese hitap edilmektedir; bu müjde halis

⁵⁴ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et- Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, XIII, nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr, Beyrut 1415/1995, 249-250; XXIV, 6-7, 8-9, 18-22.

⁵⁵Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, XIV, 18-22.

⁵⁶ Topaloğlu, *Zümer Suresi*, XLIV, 571-572

ve samimi bir tövbe etmiş ve sonrasında tövbe ettiği günahlara rücû‘ etmemiş olmak şartını taşıyanları kapsamaktadır.⁵⁷ Ölüm gerçeği ile yüz yüze gelmeden kulluğa yönelmeyenlerin gerçek yurttaki sunacakları gerekçelerinin bulunmayacağı bildirilir. Allah’ın tüm mahlukatı yaratan, yaşatan, yöneten, sahibi ve hüküm vereni olduğu bir kez daha vurgulanır. Hususiyetle şirkin her türüsünden uzaklaşmanın lüzumu belirtilir. Surenin sonunda gelen ayetler dünyanın nihayete ermesi ile amellerin karşılık bulması, cennetliklerle cehennemliklerin ebedi kalacakları mekânlara sevk edilmesine dair [Zümer 53-75] bilgilerin verilmesi ile hem sure hem de insanlığın nihai varış noktası belirtilir.⁵⁸

⁵⁷ Taberî, *Câmi ‘u ‘l-Beyân*, IV, 18-22. Tirmizî, “*Tefsîr*”, XXXIX, 2.

⁵⁸ Topaloğlu, *Zümer Suresi*, XLIV, 571-572.

BÖLÜM I: İSNAD- HABER VE İNŞA

1.1. İsnad

Sözlükte dayanmak, itimad etmek anlamına gelir.⁵⁹ Meânî ilminde ise tekbaşına anlam ifade etmeyen kelimelerin arasındaki anlam bağlantısı diyebiliriz. İsnadın iki ana ögesi müsned ve müsnedün ileyh arasındaki mânâ birlikteliğine isnad denilmiştir. Üstlendiği bağlam sebebi ile meânî ilminin temel taşı sayılmıştır. Bu iki ana öge dışında gelen kelimeler müteallik olarak adlandırılır. İsnad birçok dilde anlam ilişkisini izah etmekte kullanılan tefsiri bir yöntemdir.⁶⁰

Arap dilbilimcisi Halil b. Ahmet (ö.175/791), “kelam, senet ve müsnedden ibarettir” diyerek bu kavramları dile getiren ve isnad kelimesini kullanan ilk kişi olmuştur.⁶¹ Daha sonra el-Cürcânî (ö.471/1078-79), ez-Zemahşerî (ö.538/1144), es-Sekkakî (ö.626/1229), el- Kazvîni (ö. 739/1338), et-Teftazânî (ö. 792/1390) vb. dilbilimciler ve belâgatla uğraşanlarca benimsenen isnad kelimesi, belâgat ilminde yorum olarak ele alınmıştır. Bu yorumların gerçeğe uygun olması için anlamın yanı sıra durum ve olay örgüsünün de bilinmesi önemlidir. Bununla beraber isnadla, muhataba hükmün bildirilmesi amaçlanır.⁶²

İsnadı oluşturan beş tane öge vardır. Bunların ilk ikisi, isnadın temel unsurudur ve bunlara عُمْدَةٌ denilir. عُمْدَةٌ dışındaki ögeler fazla, kayıt veya müteallikat⁶³ diye adlandırılır. Bu eklemeler ile cümledeki anlamın daraltıldığını söyleyebiliriz.

Müsnedün ileyh: İsnad ile kendisine bir mânâ kazandırılan isim, fail yani işin asıl sahibidir.

Müsned: Bir isme yüklenen anlam, haber, meydana gelen olaydır, ad olabileceği gibi yapılan eylem yani fiil olabilir.

⁵⁹ Ahterî Mustafa b. Şemsüddîn Karahisârî, *Ahterî Kebîr Arapça-Türkçe Büyük Lügat*, Osmanlı Yayınevi 1979, 26.

⁶⁰ Recep Şentürk, *İsnad*, DİA, XXIII, 153.

⁶¹ İbn Manzûr Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî, *Lisânü'l- 'Arab*, I, Bulak, Beyrut 1299-1308, ts. Dâru Sâdır, 15.

⁶² Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf el-Kirmânî, *Tahkiku 'l-Fevâ'idi 'l-Ğıyâsiyye*, thk. 'Alî b. Dehîlillâh b. 'Acıyyân el- 'Avfî, 1. Baskı, Mektebetü'l- 'Ulûmi ve'l-Hikem, Medine 2015, 262.

⁶³ Bulut, *Belâgat*, 61-62.

İsnad: Müsned ve müsnedün ileyh ilişkisini ve bunların arasındaki müsbet veya menfi anlam bağıını ifade eder. Muhatap olaydaki hüküm ile ilgili bilgi sahibi olur.

Müteallikât: İsim tamlaması, sıfat tamlaması benzeri müsned ve müsnedün ileyhle alakalı onunla bağlantılı ögelerdir. Müsned ve müsnedün ileyh olmadan, tek başına çok bir şey ifade etmezler.

Fâide: İsnad ile açığa çıkan yeni anlamdır.

İsnâd farklı biçimlerde sınıflandırılmıştır. Gerçek fiil sahibine yapılırsa hakiki isnâd ve ifadenin daha sarîh olması için fail dışında yer veya zamana yapılırsa da mecâzî isnad adını alır. Ayrıca ihbârî ve inşâî isnad olmak üzere de ikiye ayrılır. Hükümü değişmeyenler ihbârî emir, soru, temennî ve dua gibi dilek kipleri de inşâî isnad olarak belirtilir. Lafzî ve manevî isnad olarak da ikiye ayrılan isnad, kelimenin mânâsına değil sözün kendine yapılırsa lafzî, anlama yapılırsa manevî adını alır.⁶⁴

1.1.1. Müsnedün İleyh

Müsnedün ileyh nahiv ilmini ilgilendirdiği gibi, meânî ilmini de ilgilendirmektedir. Nahivde fiil, fail, mübteda, haber diye ifade edilirken, meânî ilminde müsned ve müsnedün ileyh adını alır. İsim cümlesinde mübteda olarak yer alan müsned, fiil cümlesinde fail ya da naibi fail olarak karşımıza çıkar. Cümlelerin değişmeyen ögesi müsnedün ileyh'tir. **الْبَيْتُ جَدِيدٌ** Ev yenidir dediğimizde ev müsnedün ileyh olarak cümlede değişmeyen ögedir. İlerleyen zamanlarda **الْبَيْتُ قَدِيمٌ** dediğimiz vakit evin değişmediğini fakat ona isnat edilen sıfatın değiştiğini görürüz⁶⁵

Müsnedün ileyh; fail, naibi fail, mübteda, kane ve innenin ismi, zanne ve benzerlerinin ilk mefulleridir. **فُتِحَتْ الْمَدِينَةُ** burada özne olan **جَمِيلٌ** kelimesinde, **كَانَ** naibi fail olan **الْمَدِينَةُ** kelimesinde, **الْمُؤْمِنُونَ لِخَوَاتِمِهِمْ** mübteda olan **الْمُؤْمِنُونَ** kelimesinde, **ظَنَنْتُ الْكِتَابَ جَدِيدًا** cümlesinde geçen **الْجَوُّ** gibi aslından mübteda olan kelimelerde,

⁶⁴ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 163-223; Kazvînî, *el-İzâh*, 27, Şentürk, “İsnad”, XIII, 153. Bulut, *Belâgat*, 60.

⁶⁵ Bulut, *Belâgat*, 74.

cümlesinde, zannenin birinci mefulu olan الْكِتَابُ kelimesinde örneklerini görmemiz mümkündür.⁶⁶

1.1.1.1. Müsnedün İleyhin Durumları

Cümlelerin en önemli ögesi olduğu için ilk olarak mevzu ettiğimiz müsnedün ileyh yerine göre zikredilir veya hazf edilir. Marife veya nekra gelebilir. En çok karşımıza çıkabilecek olan durumlardan bazıları şu şekillerde gelmektedir.

1.1.1.1.1. Zikredilmesi ve Hazfedilmesi

Konunun izahatında gereken, anlam ifade eden kelimelerin metinlerde bizzat kullanılmasına zikr denilir. Bir kelimenin zikredilmesi mevzunun daha iyi kavranmasının asıl nedenidir.⁶⁷ Hazfedilmesini gerektiren, herhangi bir sebep yoksa, zikredilmesi esas olandır.⁶⁸

Şu sebeplerden dolayı müsnedün ileyh zikredilir:

1. Muhatabın konuyu iyice anlayıp kavraması.
2. Fazlaca izahatta bulunmak için.
3. Dinleyicinin anlayışının kıt olması sebebi ile.
4. Mevzunun izahında kullanılacak delillerin zayıf olması veya bunları yeterli bulmaması sebebi ile.
5. Muhataba saygı ve onu yüceltme amacı ile.
6. Muhatabın hakir görülmesi veya kelimelerin uzun olması murad edildiğinde.

⁶⁶ Bulut, *Belâgat*, 61; Y. Fatih Akbaş, *Arapça Belâgat Meâni-Beyan-Bedî*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2017, 26.

⁶⁷ Firuzabadi, Mecdüddin Muhammed b. Yakub, *el-Kâmusu 'l-Muhit*, Daru'l-Erkam, Beyrut, 512; es-Seyyid 'Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü 'l-Belâğa fîl-Me'âni ve 'l-Beyân ve 'l-Bedî*, thk. Yûsuf es-Sumeylî, 1. Baskı, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1999, 101; Bolelli, *Belâgat*, 397; Bulut, *Belâgat*, 64; Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 107; Akbaş, *Arapça Belâgat*, 68.

⁶⁸ Hâşimî, *Cevâhiru 'l-Belâğa*, 133; Sekkâkî, *Miftâhu 'l-Ulûm*, 207; Subkî, *'Arûsu 'l-Efrâh*, I/311

7. Müsnedün ileyhe olan hayranlığından dolayı duyduğu haz sebebi ile müsnedün ileyh zikredilir.⁶⁹

Örneğin; وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا “Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: “Ruh rabbimin emrindendir ve size pek az bilgi verilmiştir.” (İsra,17/85). Müsnedün ileyh olan الرُّوح kelimesi iki defa zikredilerek, fazla açıklama yapmak zihne iyice yerleştirmek amacı murat edilmiştir.⁷⁰

Hazf ise zikretmemek, ibareyi cümleden kaldırmak anlamlarına gelir. Müsnedün ileyhin hazfı ise bazı durumlardan dolayı mânâyı değiştirmeyecek şekilde faili ifadeden kaldırmaktır.⁷¹

Müsnedün ileyhin hazf edildiği durumlardan bazıları şunlardır:

1. Müsnedün ileyh açıkça bilindiği için,
2. Gereksiz sözlerden kaçınıp ifadeyi kısa tutup genelleştirmek için,
3. Muhatabın dışında başkası tarafından bilinmesi istenmediği veya sözün gelişinden anlaşılabildiği için hazfedilebilir.

Belağatta müsnedün ileyhin hazfedilme durumları sıkça karşımıza çıkmaktadır.⁷² Fail kaldırılıp yerine meçhul fiil getirilerek naib-i fail kullanılması da hazf sayılır.⁷³ Örneğin; عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ “O, görüneni de görünmeyeni de bilir; O, büyüktür, yücedir.” [Ra’d suresi,13/9] bu ayetin takdiri اللَّهُ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ Allah(cc) görüleni de görülmeyeni de bilir; O, büyüktür, yücedir, şeklindedir. Fakat Burada müsnedün ileyh olan Allah lafzî, herkes tarafından açıkça biliniyor olması sebebi ile hazf edilmiştir.⁷⁴

⁶⁹ Firuzabadi, *el-Kâmusu'l-Muhit*, 512; Haşimi, *Cevahirü'l Belâğa*, 101; Bolelli, *Belâgat*, 397; Bulut *Belâgat*, 64; Gür, *Anlatımlı Kur'ân Belâgatı*, 107; Akbaş, *Arapça Belâgat*, 68.

⁷⁰ Bolelli, *Belâgat*, 398.

⁷¹ Bulut, *Belâgat*, 66.

⁷² Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 104; Subkî, *'Arûsu'l-Efrâh*, 1/156. Kazvînî, *el-İzâh*, 109.

⁷³ Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 104

⁷⁴ Bulut, *Belâgat*, 67.

1.1.1.1.2. Takdim ve Tehir Edilmesi

Takdim, bir ifadenin sebeplerin lüzumuna binaen ilk olarak zikredilmesidir.⁷⁵ Genelde müsnedün ileyh öne alınır. Müsnedün ileyh önce, mevzuunun hükmü olan müsned de sonra gelir.⁷⁶ Öne alınmasının bazı nedenleri vardır.⁷⁷ Muhatabın gelecek hüküm hakkında merakını cezbetmek, cümlelerin anlamını kuvvetlendirmek, Süruru öncelikle tebşir etmek ve hüznü de önceden haber vermek, ifadeyi genellemek için müsnedün ileyh önce zikredilir.⁷⁸

“*Allah katında en değerli olanınız O’na itaatsizlikten en fazla sakınmanızdır*”[Hucurât, 49/16]. Müsnedün ileyh olarak gelen أَكْرَمَكُمْ kelimesi muhatapta, acaba sorusunu uyandırarak sonra gelecek müsne de aşırı bir merak uyandırılmak istenmiştir. Sonrasında gelen sakınmak اتَّقِيكُمْ kelimesi müsned olarak zihni meşgul eden mevzuya bir açıklık getirecektir.⁷⁹

Tehir, أَخَّرَ fiilinin mastar kalıbı olarak gelen tehir, ertelemek ve sona bırakmak anlamlarına gelir. Terim olarak ise bir kelimeyi bazı nedenlerden ötürü olması gereken yerden sonra zikretmek demektir.⁸⁰ Asıl olan müsnedün ileyh’in başta olması iken müsned başa alındığı durumlarda doğal olarak müsnedün ileyh’in tehiri söz konusu olacaktır.⁸¹

“*Allah’a ise en yüce sıfatlar yaraşır*” [Nahl, 16/60] âyetinde isim cümlesinin mübtedâ ve haberi olan kelimeler müsned ve müsnedün ileyh olarak gelmiştir. الْمَثَلُ الْأَعْلَى kelimesi müsnedün ileyh olmuş ve müsned olan اللَّهُ kelimesinden sonraya tehir edilmiştir. Ayette en yüce sıfatların “Allah’tan başkasına mahsus olamayacağı” yalnızca Allahın bu sıfatlara münhasır olduğu anlamını veren müsnedin, müsnedün ileyhe mahsus olduğu bildirilmektedir.⁸²

⁷⁵ Akbaş, *Arapça Belâgat*, 71.

⁷⁶ Haşimi, *Cevahirul Belâğa*, 123; Sekkaki, *Miftâhu’ul Ulum*, 194; Akbaş, *Arapça Belâgat*, 71.

⁷⁷ Kazvînî, *el-İzah*, 57; Bulut, *Belâgat*, 81.

⁷⁸ Haşimi, *Cevahirul Belâğa*, 124; Sekkaki, *Miftahul Ulum*, 194; Boleleli, *Belâgat*, 390-396

⁷⁹ Bulut, *Belâgat*, 81.

⁸⁰ Firuzabadi, *el-Kâmus*, 342; es- Subki, *Arus ’ul Efrâh*, 2/264.

⁸¹ Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, 126; Kazvînî, *el-İzah*, 66; Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, 196;

“Subkî, *Arûsu’l-Efrâh*, 1/264

⁸² Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, *Tefsîrû’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 1. Baskı, XX, ed-Dâru’t-Tûnusiyye li’n-Neşr, Tûnus 1984, 23/317.

1.1.1.1.3. Marife ve Nekra Gelmesi

Kendisi ile kastedilen şeyin belirli olması o ismin marife olarak adlandırılmasına sebep olur.⁸³Müsnedün ileyhte asıl olan marife gelmesidir.⁸⁴Bir ismin marife olmasının yedi şekli vardır. İsimlerin marife geldiği durumlar şunlardır:

ال takısı ile marife gelmesi; Bir ismin başına ال takısı geldiği vakit iki şekilde marife olur. Bilinen bir şeye işaret eder veya sözü geçmeyip zihinde tasavvur edilen şey anlamında ise ahdi zihni, daha önce bahsi geçmiş olan kelimelerde gelen lam harfi de ahdi zikri adını alır. رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَئِنَّ الذَّكَرَ كَأَلْأُنْثَىٰ. *Rabbim! Onu kız doğurdum. -Oysa Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilmektedir- erkek de kız gibi değildir*” [Alİ İmrân 3/36]. اُنْثَى kelimesi ilk olarak zikredildiği için ikinci seferde ال takısı ile marife yapılmış ve ahdi zikri olarak adlandırılmıştır. Bazen de ال takısı istiğrak anlamı için gelir ve kelime marife olur. İstiğrak bir kelimeye genel anlamı vermek ve tüm çeşitleri kapsamasını sağlamak demektir.⁸⁵

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ *“Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah’a mahsustur”* (Fatiha, 1/2). Buıradaki lam harfi istiğrak içindir bütün hamdler Allaha mahsustur anlamı vermektedir.

Zamir olarak marife gelmesi; Duruma göre bazen müsnedün ileyh zamir olarak gelir ve marife olur. وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَخُصَّكَ اللَّهُ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ *“Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”* [Yunus10/109]. هُوَ zamiri ile daha önce geçen اللَّهُ lafzına işaret edilmiştir ve bu şekilde müsnedün ileyh marife olarak gelmiştir.⁸⁶

Özel isim (alem) olarak marife gelmesi; müsnedün ileyh övgü, saygı, yüceltme ve alçaltma gibi nedenlerle özel isim olarak gelir ve marife olur. مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ. O, Allah’ın elçisi Muhammed (s.a.v)’dir. Burada özel isim saygı ve övgü için gelmiştir.⁸⁷

İsmi mevsul olarak marife gelmesi; ismi mevsul sıla cümlesi ile beraber gelerek ifadeyi açıklar, sıla cümlesi olmadığı zaman müsnedün ileyhın durumu hakkında bilgi

⁸³ Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, İfav Yayınları, İstanbul. 2021, 72.

⁸⁴ Kazvîni, *el-İzah*, 45-49.

⁸⁵ Kazvîni, *el-İzah*, 48.

⁸⁶ Bulut, *Belâgat*, 69.

⁸⁷ Bulut, *Belâgat*,70.

sahibi değil ise, bazen ismin aleni olarak söylenmesi uygun görülmezse, alay, saygı ve tahkir ifadeleri gibi sebeplerle müsnedün ileyh ismi mevsul olarak marife gelir.⁸⁸

وَرَاوَدَتْهُ الْآنِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ “Evinde bulunduğu kadın, onunla birlikte olmak istedi” [Yusuf,12/23]. رَاوَدَتْهُ kelimesi mevzuyu izah etmekle birlikte ismi mevsul ve sıla cümlesi ile ifadeye açıklık getirilmiştir.⁸⁹

İsmi işaret olarak marife gelmesi; هَذَا, ذَلِكَ, أُولَئِكَ gibi işaret için gelen isimler marifedir.⁹⁰ Müsnedin ayırt edilmesi için, muhatabın anlayışını kolaylaştırmak için, küçümseme ve saygı gibi nedenlerle müsnedün ileyh işaret ismi olarak gelir.⁹¹

ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ “İşte kitap; onda asla şüphe yoktur” [Bakara, 2/2]. Saygı ve yüceltme için müsnedün ileyh işaret ismi ile gösterilmiştir.⁹²

İzafetle marife gelmesi; nekra kelime marife kelime ile buluştuğunda yani tamlandığında marife kabul edilir. Müsnedün ileyh olan kelime de tamlama olduğunda marife sayılır. Müsnedün ileyhın isim tamlaması olarak gelmesinin başlıca sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz. İzafetle anlatımdan daha kısa yol bulunmadığı zaman, yapılan izafet terkiibinin tüm ayrıntıları karşılayıp başka bir izahata gerek bırakmadığı zaman ve izafet edilen taraftan birine saygıyı belirtmek veya tahkir etmek için izafetle marife yapılır.⁹³

قَدْ جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ Allah’ın emri geldi dediğimizde emir kelimesi اللَّهُ sözüne izafet edilerek yücelik vasfı kazandırılmıştır.⁹⁴

Nekra belli bir şeyi belirtmeyen isimdir. Asıl olan müsnedün ileyhın marife gelmesi iken bazı nedenlerle tenvinli ve nekra gelir. Müsnedün ileyhın tek olduğunu ifade etmek, çeşidini ve büyüklüğünü açıklamak, çokluk ve azlık bildirme gibi sebeplerden dolayı nekra geldiği belirtilmiştir.⁹⁵

⁸⁸ Bulut, *Belâgat*, 72;

⁸⁹ Akbaş, *Belâgat*, 56.

⁹⁰ Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 33.

⁹¹ Bulut, *Belâgat*, 71.

⁹² Akbaş, *Arapça Belâgat*, 58.

⁹³ Kazvînî, *el-Îzah*, 44; Bulut, *Belâgat*, 75.

⁹⁴ Kazvînî, *el-Îzah*, 49; Bulut, *Belâgat*, 76.

⁹⁵ Kazvînî, *el-Îzah*, 49; Bulut, *Belâgat*, 75.

Örneğin; وَجَاءَ مِنْ أَفْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ “O sırada şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi; şöyle dedi: “Ey kavmim! Bu elçilere uyun”. [Yasin, 36/20] ayetinde koşup gelen adamın tek bir kişi olduğunu belirtmek için müsnedün ileyh olan رَجُلٌ lafzı, nekra ve tenvinli olarak gelmiştir.

1.1.1.1.4. Sıfat ve Bedel Alması

Müsnedün ileyhe bazı vasıflar eklenerek marife yapılır. Bunun nedenleri de mânâyı genişletmek, bazen de daraltmak, tahsis etmek, övgü, yüceltme, tenkit etme ve merhamet etme olarak sıralayabiliriz.⁹⁶ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ “Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir”. [Mu’minun 23/14] Burada müsnedün ileyhin sıfat alması övgü içindir. Müsnedün ileyh olan اللَّهُ kelimesine, övgü için onun eşsiz sıfatlarından olan yaratanların en güzeli (أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ) lafzı eklenerek şanı yüceltilmiştir.

Bazen müsnedün ileyh bedel alarak gelir ve muhataba konunun iyice açıklanmasını amaç edinir.⁹⁷ Bedel ise kendisinden önce gelen kelimenin anlamındaki kapalı durumu gideren ve mânâyı kuvvetlendiren kelimelerdir.⁹⁸

Örneğin; رَسُولُنَا مُحَمَّدٌ فَتَحَ Bizim peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v) açtı, cümlesinde رَسُولُنَا kelimesi, مُحَمَّدٌ kelimesine bedel olarak gelip anlamındaki belirsizliği ortadan kaldırmıştır.⁹⁹

1.1.1.1.5. Müsnedün İleyhten Sonra Fasıl Zamiri Gelmesi;

Müsnedin, müsnedün ileyhe tahsisi ve yapılan tahsisin tekit edilmesi için iki ögenin arasına fasıl zamiri getirilebilir.¹⁰⁰ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ “Bilmiyorlar mı ki, kullarının tövbesini kabul eden Allah’tır, sadakaları kabul eden de O’dur. Şüphesiz Allah tövbe kapısını alabildiğine açık tutmaktadır, rahmetiyle her şeyi kuşatmaktadır.” [Tevbe, 9/104]. Bu ayeti kerimede tövbenin ve sadakanın kabulünü anlatan lafız yani müsned, هُوَ fasıl zamiri ile müsnedün

⁹⁶ Kazvîni, *el-İzah*, 53-55; Bulut, *Belâgat*, 77.

⁹⁷ Kazvîni, *el-İzah*, 56; Bulut, *Belâgat*, 79.

⁹⁸ Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 365.

⁹⁹ Bulut, *Belâgat*, 79.

¹⁰⁰ Kazvîni, *el-İzah*, 57; Bulut, *Belâgat*, 79.

ileyh olan الله lafzına tahsis edildi. Ebu Hayyan’a (ö.745/1344) göre ¹⁰¹ ayetin ikinci kısmında müsned ve müsnedün ileyh marife olduğu halde yapılan tahsis, fasıl zamiri ile pekiştirilerek merhamet, tekitli bir şekilde Allah’a (cc) mahsus kılınmıştır.¹⁰²

1.1.2. Müsned

Müsned mahkûmun bih adı ile de bilinir. Yapılan işi bildirir. Cümlelerin çeşidine göre haber ya da fiil olabilir. Marife veya nekra da gelebilir.¹⁰³ Cümlelerin müsnedün ileyhten sonra ikinci öneme sahip ögesidir, müsnedi olmadığı zaman cümle eksik olur. Müsnedin bulunabileceği yerler ise şunlardır. İsim cümlesinde haber, fiil cümlesinde fiil, kâne ve innenin haberi gibi aslı haber niteliği taşıyan kelimeler müsned olarak gelir.

خَرَجَ جَمِيلٌ cümlesinde fiil olan خَرَجَ kelimesinde, الْمُؤْمِنُونَ أَخُوهُ cümlesinde haber olan أَخُوهُ kelimesinde, كَانَ الْجَوُّ بَارِدًا cümlesinde geçen بَارِدًا gibi, aslından haber olan kelimelerde, örneklerini görmemiz mümkündür.¹⁰⁴

1.1.2.1. Müsnedin Durumları

Cümlede asıl öğelerin ikincisi olan müsned, konumuna göre hazfedilebilir, zikredilebilir, marife ya da nekra gelebilir. Bazen de takdim ve tehir edilebilir. Bu durumların her biri, anlatıma farklılıklar katmayı amaçlamaktadır.¹⁰⁵

1.1.2.2. Hazfedilmesi ve Zikredilmesi

Aksi olmadığı müddetçe müsned zikredilir. Zikrini gerektiren sebepler arasında, müsnedin ifade ettiği hükmün sabit mi yoksa teceddüd mü olduğunu belirtmek, muhatabın anlama sıkıntısını gizlice belirtmek, bazen ifadenin anlamını pekiştirmek olarak gösterilebilir.¹⁰⁶ “كَتَبَ اللَّهُ لَا غَلِبَ أَنَا وَرُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ” *“Allah ‘Elbette ben ve elçilerim üstün geleceğim.’ diye yazmıştır. Şüphesiz Allah güçlüdür, üstündür”* [Mücadele 58/21] ayeti kerimde geçen قَوِيٌّ kelimesinin müsned olarak zikredilip, devamlılığı ifade etmek için kullanıldığı söylenebilir.

¹⁰¹ Ebu Hayyan, el-Endelusi, *el-Bahru'l-Muhit fi't-Tefsir*, Daru'l-Kütübül İlmiyye Beyrut 1413 V, 500.

¹⁰² Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, V, 500.

¹⁰³ Bulut, *Belâgat*, 84.

¹⁰⁴ Bulut, *Belâgat*, 61.

¹⁰⁵ Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 131; Bulut, *Belâgat*, 84.

¹⁰⁶ Kazvînî, *el-İzâh*, 84-88.

Cümlede anlamı sabit kalmakla birlikte müsnedin hazfedildiği durumlarda mevcuttur. Hazfedilen müsned ile alakalı ifadenin bağlamından anlaşılabilecek ipuçları varsa, fazla bir kelime kullanılacaksa ve genel kullanıma uygun gelecekse müsned hazfedilir.¹⁰⁷ Örneğin; *أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ*; “Allah ve resulünün müşriklerle hiçbir bağı yoktur” [Tevbe 9/3] Burada *بَرِيءٌ* kelimesi *اللَّهُ* lafzı için kullanılmıştır. Fakat cümlelerin sonunda zikredilen *رَسُولُ* kelimesinin müsnedi hazfedildiği için, peygamberde uzaktır mânâsını sözün bağlamından anlayarak verebiliriz. Aynı kelimeyi tekrar zikredip, gereksiz sözcük kullanımından kaçınılmak için, müsnedin hazfedildiğini söyleyebiliriz.

1.1.2.3. Müsnedin Takdim ve Te’hiri

Umumiyetle müsnedün ileyh önce, müsned sonra gelir. Fakat müsned amil olduğunda, müsnedün ileyhin müsne de tahsis etme durumu söz konusu olduğunda, müsnedün ileyhe merak uyandırma, soru ve şart edatları gibi başta gelmesi kelimelerden olursa takdim edilir.¹⁰⁸ *مَنْ رَبُّكَ؟* Rabbim kim? Cümlesinde soru edatının öncelik hakkı olduğu için müsned takdim oldu. Müsnedin tehir edilmesi söz konusu olamaz. Zaten müsnedün ileyh önce, müsned sonra gelmelidir.¹⁰⁹

1.1.2.4. Müsnedin Marife ve Nekra Olması

Müsnedi ileyhin aksine müsne de olması gereken onun nekra gelmesidir. Müsned marifelikte olduğu gibi sınır belirlenmediğinde, yüceltme ve aşağılama gibi anlamlarda kullanıldığı zaman tercihen nekra gelir. *الْكِتَابُ نَافِعٌ* kitap faydalıdır dediğimizde anlamca herhangi bir daraltma söz konusu olmadığından nekra tercih edilmiştir.¹¹⁰

Marifelik, lam-ı tarif, izafet ve ismi mevsul vb. olarak gelir ve iki taraftan birinde kasr yapmak amaçlanır.¹¹¹ Bunun yanı sıra mübalağa ve bilinen bir bilgiye dair daha fazla açıklama yapmak için müsne de marife tercih edilir.¹¹² *خَالِدٌ سَيْفٌ اللَّهِ* Halid Allah’ın

¹⁰⁷ Kazvîni, *el-İzah*, 84-88; Akbaş, *Arapça Belâgat*, 67.

¹⁰⁸ Kazvîni, *el-İzah*, 84; Bulut, *Belâgat*, 92-94.

¹⁰⁹ Kazvîni, *el-İzah*, 84; Bulut, *Belâgat*, 94.

¹¹⁰ Kazvîni, *el-İzah*, 84-88; Akbaş, *Arapça Belâgat*, 62.

¹¹¹ Kazvîni, *el-İzah*, 84-88.

¹¹² Kazvîni, *el-İzah*, 84-88; Bulut, *Belâgat*, 92.

kılıcıdır. Halid bin Velid'in lakabını bilmeyen birisine müsned, izafetle marife yapılarak cevap verilir.¹¹³

1.1.2.5. Müsnedin İsim ve Fiil Olması

Müsnedin, fiil olarak kullanılması hükmün yenilenmesinin devam ettiği ve zamanının sınırlandığı durumlardır. رَجَعَ كَاتِبٌ “katip döndü” dediğimizde dönme işinin, geçmiş bir zamanda gerçekleşmiş olması ile sınırlandırılmıştır. Tayin edilmiş bir zaman sınırı yok veya müsned sabit bir ifade yerine kullanılmış ise o zaman isim olarak gelir.¹¹⁴ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ “Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir” [Ali İmran 3/31]. Burada Allah'ın (cc) bağışlaması Allah (cc) için sabittir o yüzden müsned, isim olarak gelmiştir.

1.2. Haber Üslubu

Söylenen sözler, bir hüküm yahut yargı bildirirse buna haber, kesin yargı ifade etmezse buna da inşa denilir. Haber, bilgi aktarmayı amaç edinen sözlerdir. Konuşan kişilere o gerçeği ifade etti yahut hakikatleri söylemedi yani yalan söyledi gibi kesin yargı bildiren sözlere haber denir.¹¹⁵ Mesela: Muhammed (s.a.v), sefere çıktı, gibi.¹¹⁶ Bu sözde hem doğruluk hem de yanlışlık payı vardır. Namazımı kıldım gibi, kanıtlanabilecek hükümler ihtiva eden cümleler haber cümlesi adını alır. Haber, fiil cümlesi veya isim cümlesi olarak iki şekilde gelebilir.

Fiil cümlesi, fiil, fail ve meful şeklinde sıralanıp ardından da nesne alan cümlelerdir. Bir yargının belirli bir vakitte veya az bir zamanda oluştuğunu belirtmek için genelde cümleler fiil cümlesi olarak gelir. Fiil geniş zaman(muzari) veyahut da gelecek zaman, anlamını ihtiva eden sıgadan gelirse süreklilik ifade eder.¹¹⁷

İsim cümlesi, mübteda ve haberden oluşur. Mübteda isim cümlesinin ilk ögesidir. Genelde marife ve merfu olur. Haber ise isim cümlesinin ikinci ögesidir. Genellikle mübtedan sonra, nekre ve merfu gelir. Haber müştak bir kelime ise mübtedaya, müfred -

¹¹³ Bulut, *Belâgat*, 92.

¹¹⁴ Kazvîni, *el-İzâh*, 84-88; Bulut, *Belâgat*, 87.

¹¹⁵ es-Subkî, *Arûsu'l-Efrah*, 1/119-120; Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 55-56.

¹¹⁶ Bulut, *Belâgat*, 79; Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 47.

¹¹⁷ Bulut, *Belâgat*, 204;

müenneslik ve tekil-çoğul durumlarında uyum sağlar. Gayrı akil kelimelerin cemisinde ise haber çoğunlukla müfred müennes olarak gelir.¹¹⁸

1.2.1. Haber Cümlesinin Gayeleri

Haber cümlesini iki ana gaye içine toplanır.¹¹⁹

1.2.1.1. Faideyi Haber

Faydalı haber demektir. Muhatabın bilgisi olmadığı konularda onu aydınlatmak için söylenen haberdir.¹²⁰ Kur'an Hz. Osman zamanında çoğaltıldı gibi.

1.2.1.2. Lazımı Faideyi Haber

Haberin faydasının lazımı demektir. Söylediği konuyu kendisinin de bildiğini anlatmak içindir. Bunda öğretmek gayesi yoktur. Elinden geleni yaptın cümlesinde olduğu gibi.¹²¹

Bu iki ana gaye dışında; üzüntüyü anlatmak, muhatapla alay etmek, merhamet istemek, muhatapı övmek, nasihat etmek, uyarmak, kınamak, acizliğini bildirmek vb. gibi amaçlarla da haber cümlesi kurulabilir.¹²²

1.2.2. Haber Cümlesinin Çeşitleri

İfadeler muhatap kitlenin anlayışına bağlı olarak seçilir. Bu durum Belâgatte muktezâyı zahir olarak adlandırılır. Teslimiyettei sorunsuz ve itiraz etmeden sözü kabul eden kişi ile inkârda inat eden kişiye söylenecek sözler aynı olmasa gerektir. İlim sahibi biri kısacık ifadeleri bile anlarken, bunlardan mahrum olan insanlara ise tekrar tekrar izahat gerekebilir. Bu durumlar göz önüne alındığında haber cümleleri üç türlü kurulabilirler.¹²³

¹¹⁸ Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 24. Baskı, İFAV yayınları, İstanbul 2021, 102.

¹¹⁹ Kazvîni, *el-İzah*, 27; Bulut, *Belâgat*, 104; Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 54.

¹²⁰ Sekkaki, *Miftahul Ulum*, 166; Bulut, *Belâgat*, 104; Süleyman Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 54.

¹²¹ Sekkaki, *Miftahul Ulum*, 166; Kazvîni, *el-İzah*, 24; Bulut, *Belâgat*, 105; Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 54.

¹²² Bulut, *Belâgat*, 105-107; Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 54-57; Sekkaki, *Miftahul Ulum*, 166.

¹²³ Bulut, *Belâgat*, 105-107-108; Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 47-49.

1.2.2.1. İbtidai Haber

Eğer dinleyicinin, lafzın gerçekliği veya yanlışlığı ile alakalı malumatı ve alacağı bilgi hakkında şüpheleri yoksa haber pekiştirilmeden, sözün gerektirdiği ve durumun gereğine göre tekit edilmeden bildirilir.¹²⁴ Ekmek geldi örneğinde olduğu gibi.

1.2.2.2. Talebi haber

Eğer dinleyici, kelamın sahih olması hususunda bazı sıkıntılar olduğuna dair, birtakım şüpheler duyar ve haberin gerçekliğini teyit ettirmek isterse duruma göre onu pekiştirmek gerekebilir. Bu şekilde tekit edilerek anlamın güçlendirilmesi ile yapılan haber talebi haber olarak adlandırılır.¹²⁵ Örneğin gerçekten ekmek geldi derken bir edatla anlam kuvvetlendirilmiştir.

1.2.2.3. İnkârî Haber

Şayet işiten haberin doğruluğunu reddediyorsa, bu kişiye anlatılırken inkâr seviyesine bağlı olarak kelamı birkaç tekit unsuru ile pekiştirmek gerekebilir. Bu tekitli habere inkârî haber adı verilir.¹²⁶ Meselâ, vallahi muhakkak ekmek geldi, dediğimizde şüpheye mahal vermeyecek şekilde birden çok tekit edatı ile anlam kuvvetlendirildi.

1.2.3. Haber Cümlesinin Muktezâyı Zahirin Dışında Gelmesi

Bazen cümleler durumun hilafına göre gelebilir. Söz durumun gerektirdiği şekilden çıkıp başka bir anlatım metodu ile anlatılır. Konuşan kişinin durumuna göre zihni boş olan kimse, soru soran yerine konulabilir veya kendisinde inkâr alametleri görüldüğü halde inkâr etmeyen kimse inkâr edilen yerine konulup cevap verilirken anlamı kuvvetlendirmek için tekit edilir. Bazen de inkâr eden kimse inkâr etmeyen yerine konulup ona göre cevap verilir.¹²⁷ Bu şekilde anlatılmak istenilen mevzu tekit edilmeden anlatılır. Yani ibtidai haber kullanılması gerekirken talebi haber, yine ibtidai haber yerine

¹²⁴ Sekkaki, *Miftahul Ulum*, 170; Kazvînî, *el-İzâh*, 28; es-Subki, *'Arusu'l Efrâh*, 1/119-120, Haşimi, *Cevahirül Belâğa*, 58; Bolelli, *Belâgat*, 195; Bulut, *Belâgat*, 108; Süleyman Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 49.

¹²⁵ Sekkaki, *Miftahul Ulum*, 170; Kazvînî, *el-İzâh*, 28; es-Subki, *'Arusu'l Efrâh*, I, 119-120; Haşimi, *Cevahirül Belâğa*, 58; Bolelli, *Belâgat*, 195; Bulut, *Belâgat*, 108; Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 49.

¹²⁶ Sekkaki, *Miftahul Ulum*, 170; Kazvînî, *el-İzâh*, 28; es-Subki, *'Arusu'l Efrâh*, I, 119-120. Haşimi, *Cevahirül Belâğa*, 58; Bolelli, *Belâgat*, 195. Bulut, *Belâgat*, 108; Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 49. Akbaş, *Arapça Belâgat*, 30.

¹²⁷ Es-Sekkaki, *Miftahu'l- 'Ulum*, 171-174; Kazvînî, *el-İzâh*, 94; Bolelli, *Belâgat*, 221; Bulut, *Belâgat*, 116.

inkârî haber, inkârî haber gereken yerde ise tekit edatı kullanılmadan, ibtidai haber getirilerek haber cümlesi gereğinin dışına çıkılarak anlatılmış olur.¹²⁸ وَالْهَيْكُمُ إِلَهُ وَاحِدٌ “*Mabudunuz tek ilâh olan Allah’tır*” [Bakara, 2/163] Yüce Allah’ın inkârcılara yönelik bu ayetteki ifadesi, asla tekit edilmeden anlatıldı. Zaten onlar inanacak olsalar, etrafa baktıkları zaman imana getirecek delilleri, bulmaları mümkündür, delilleri görmek istemediklerinden, belki Allah (cc) onlara değer vermediğini ibtidai haber kullanarak anlatmayı murat etmiş olabilir.¹²⁹

1.3. İnşâ Üslubu

Kelam sahibine; kelamı kesin olarak doğru ya da yanlış diyemeyeceğimiz sözlere inşa denir. İlmi amel ile güzelleştirin gibi. Gerçek ya da yalan anlamı verilemeyen emir - nehiy, istifham, nida ve temennî benzeri cümleler inşâîdir.¹³⁰ İnşâ; muhteviyatının talep içerip içermemesine göre talebi inşa ve gayrı talebi inşa olarak iki kısımdır.

Talebî inşâ; Söylendiği zaman istek, talep içeren cümlelerdir. Gerçekte olmayan bir isteği talep etmektir. Bu ise emir, nehiy, istifham nida, dilek (temennî) olarak beş grupta toplanmıştır.¹³¹

Gayrı talebî inşâ; İnşâ ifadelerinin bazıları herhangi bir istek içermeyen bu ifadeler gayrı talebi inşa olarak adlandırılır. Taaccüp(şaşkılık), övme, yerme (kötüleme), yemin, alışveriş vb. gibi sözleşme sığıları gayrı talebi inşa olarak adlandırılır.¹³²

1.3.1. Emir

Emir, üstünlük yoluyla, yani büyüğün kendinden küçük olanlardan, üst makamdaki kişilerin kendinden mevkice düşük konumda olanlardan, Yaratıcı’nın yaratılan dan tüm yetkilerini kullanarak bir işin yapılmasını istemesidir.¹³³ Ekseri âlimler bu emirlerin yerine getirilmekte vücubuna işaret eder. Yani yerine getirilmekte gereklilik

¹²⁸ Bulut, *Belâgat*, 116. Bolelli, *Belâgat*, 221.-228.

¹²⁹ Carim- Emin, *el- Belâgatül-Vazıha*, 164-165; Haşimi, *Cevahirül Belâğa*,60; Vehbe Zuhayli *et-Tefsirül Münir*, I/348; Bolelli, *Belâgat*, 225. Bulut, *Belâgat*, 116.

¹³⁰ Sekkaki, *Miftahul Ulum*, 303-307; Kazvîni, *el-İzah*, 85; Bulut, *Belâgat*, 104; Bolelli, *Belâgat*, 190;

¹³¹ Kazvîni, *el-İzah*, 94, Bolelli, *Belâgat*, 229; Bulut, *Belâgat*, 118; Gür, *Anlatımlı Kur’ân Belâgatı*, 64.

¹³² Kazvîni, *el-İzah*, 94, Bolelli, *Belâgat*, 229; Bulut, *Belâgat*, 118; Gür, *Anlatımlı Kur’ân Belâgatı*, 64.

¹³³ Kazvîni, *el-İzah*,116; Gür, *Anlatımlı Kur’ân Belâgatı*, 65.

görülür. Bağlayıcı bir unsur görüldüğünde de vücup dışında bir mânâyâ delalet eder.¹³⁴ Emir için dört ayrı kip vardır:

Emri hazır; Muhataptan bir şeyin yapılmasını istemektir. Muzari fiil üzerinde yapılan değişikliklerle fiil, emir kalıbına getirilerek elde edilen kelime kullanılır.¹³⁵ يَا يَحْيَىٰ “Ey Yahya! Kitaba sımsıkı sarıl” [Meryem 19/12] örneğinde olduğu gibi.

Emr-i gâib; Başında emir lamı bulunan muzari fiildir. Muhatabın kendisine değil de bir aracı vasıtası ile yapılmasını istediği şeyi iletmesidir. ثُمْ لِيَقْضُوا تَقْتَهُمْ وَلِيُؤْفُوا نُذُورَهُمْ وَلِيَطَّوُّوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ “Sonra kalan hac fiillerini tamamlayıp temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler ve o kadîm evi (Kâbe) tavaf etsinler”. [Hacc 22/29] Örneğinde olduğu gibi bir aracı vesilesi ile emir iletilmektedir.

Emir mânâsına gelen isim fiil; Bazı durumlarda isim fiiller emir mânâsı ile kullanılır. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ. “Ey iman edenler! Siz kendi sorumluluklarınıza dikkat edin. Siz doğru gittiğiniz takdirde yanlış yola sapanlar size zarar veremez.” [Maide 5/105] Beyzavi عَلَيْكُمْ isim fiilinin emir yerine siz, kendinizi düzeltin anlamında kullanıldığını ifade etmiştir.¹³⁶

Emir fiili yerine kullanılan masdarlar; Bazen de masdar olan kelimeler de emir yerine getirilir. وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا “Anaya babaya ihsanda bulunun” [En’am 6/51] ayeti kerimesinde بِإِحْسَانًا masdarı, emir fiil anlamında kullanılmıştır.¹³⁷

1.3.1.1. Emir Fiilinin Farklı Anlamlarda Kullanılması

Bazı durumlarda emir kalıpları gerçek anlamlarından ayrılıp kelâmın gidişatından, sözün bağlamından çıkarılabileceğimiz farklı ifade ile de kullanılabilir. Herhangi bir istek içermeyen emirlerin, taaccüb, iltimas, üzüntü, dua ve temennî anlamlarında da kullanılabileceği söylenebilir.

1.3.1.1.1. Duâ:

Talep dışında dua anlamında kullanılması kendinden mevkice yüksek birinden bir işin olmasını veya kulun Allah'u Teala'dan (cc) samimimi duygularla istemesidir. Asıl

¹³⁴ Kazvî el-Îzah s,116, Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 65.

¹³⁵ Ömer Tiryaqi, *Yasin Suresi Meânî İlmi Açısından Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2021,50-52.

¹³⁶ Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 67.

¹³⁷ Bolelli, *Belâgat*, 239, Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 67.

mânâ itibari ile de dua kulun isteklerinin yerine gelmesi için Allâhtan yakarışla talep etmesidir.¹³⁸ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا “*Rabbim! İlmimi arttır*” [Taha 20/114] Bu ayette kullanılan emir sığasının, dua anlamında kullanıldığını ifade edebiliriz.

1.3.1.1.2. İltimas

Konum olarak eşit olan insanların birbirlerinden bir iş için yardım talep etmesidir. Eşit özellikleri taşıyan birine ya da arkadaşına انصرني bana yardım et denilmesi örnek olarak gösterilebilir.

1.3.1.1.3. Temennî

Gerçekleşmesi imkânsız olan bir şeyin olmasını istemektir. رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ “*Rabbimiz! Bizi buradan çıkar; eğer (çıkarsa) bir daha eskiye dönersek, artık belli ki biz zalim insanlarız*” [Muminun 23/107] ayetinde olduğu gibi. Ahiret âleminde bir sahneyi anlatan bu ayeti kerime inkârcıların oradan çıkış temennî etmelerini anlatıyor. Fakat bunun mümkün olmadığı bir gerçektir.

1.3.1.1.4. Tehdîd

Bu mânâda kullanılan emir, korkutma ve gözdağı verme anlamlarını içerir.¹³⁹ “De ki: “Bekleyin! Şüphesiz biz de beklemekteyiz.” [Enam 6/158] (bekleyin) lafzı tehdit içeren bir emirdir.¹⁴⁰ Ardından biz de bekliyoruz buyurularak tehdit edilmektedir.

1.3.1.1.5. Ta ‘ciz

Güç yetiremeyeceği şeyler yapacağını iddia eden bir kimseye, işi yapmaktan âciz olduğunu sözlü ifade ile göstermektir.¹⁴¹ Örneğin; ... فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ. “*Onun benzeri bir sure de siz getirin*” [Yunus 10/38] buyrularak inkârcı insanın acziyetini ifade etmek için kullanılan emir kipinin, asıl mânâsı dışında (ta ‘ciz anlamında) kullanıldığını söyleyebiliriz.

¹³⁸ Kazvînî, *el-İzâh*, 117.

¹³⁹ Kazvînî, *el-İzâh*, 116.

¹⁴⁰ es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, 1/410

¹⁴¹ Kazvînî, *el-İzâh*, 116. Gür, *Anlatımlı Kur'ân Belâgatı*, 71.

1.3.1.1.6. Tesviye

Birbirine zıt hallerin, yani yapılması yahut yapılmamasının eşitliği değiştirmedigini ifade eden emirdir. *اصْلَوْهَا فَاصْبِرُوا أَوْ لَا تَصْبِرُوا* “Girin oraya! Artık sabretmişsiniz etmemişsiniz, sizin için farketmez”. [Tûr 52/16] Bunların dışında emrin; teshir, ibahe, ihane, irşad, te’dib, ta ‘accüb, tahyir anlamlarına da gelecek şekilde kullanıldığı olmuştur.¹⁴²

1.3.2. Nehiy (Yasaklama)

Nehiy; hitap edilen şahıstan üstün olunması sebebi ile herhangi bir şeyin yapılmamasını istemektir. Nehiy, sadece nehy edatı لا’nın muzari fiil öncesinde gelerek ve muzari fiilin cezm edilmesi ile oluşturulan sığadan yapılır.¹⁴³ Nehyin gerçek mânâsında kullanımına örnek olarak İsra suresinde geçen ve zina etmeyin cümlesinden daha belîğ olarak nehiy ifadesi ile kullanılan şu ayeti örnek gösterebiliriz. *وَلَا تَقْرَبُوا الزَّانِيَ* “Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayasızlıktır, çok kötü bir yoldur” [İsra 17 /32]. Burada zina yasaklandığı gibi ona götürebilecek yollar da çok belîğ bir ifade ile nehiy fiil gerçek anlamı ile kullanılarak men edilmiştir.¹⁴⁴

1.3.2.1. Nehiy Fiilinin Farklı Anlamalarda Kullanılması

Nehiy fiilin bazen asıl anlamı dışında kelamın bağlamından anlayabileceğimiz dua, irşad, iltimas, temennî, tahkir, tehdit, eşitlik gibi değişik birçok anlamda kullanıldığı görülmüştür.¹⁴⁵

1.3.2.1.1. Duâ:

Mevki olarak aşağı konumda olanların yukarı seviye de bulunanlardan bir şeyin olmamasını istemek veya tevazu ve yakarışla Allah’tan bir şeyin gerçekleşmemesinin talep edilmesidir. *رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا* “Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi

¹⁴² Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, 319; Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, 71-72; Cârîm- Emîn, *el-Belâgatu’l Vâziha*, 176; Bolelli, *Belâgat*, 236-255; Gür, *Anlatımlı Kur’ân Belâgatı*, 67-78.

¹⁴³ Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, 320; Cârîm- Emîn, *el-Belâgatu’l Vâziha*, 187; Bolelli, *Belâgat*, 254. Gür, *Anlatımlı Kur’ân Belâgatı*, 78.

¹⁴⁴ Gür, *Anlatımlı Kur’ân Belâgatı*, 78.

¹⁴⁵ Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, 320; Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, 76-77; Gür, *Anlatımlı Kur’ân Belâgatı*, 78.

cezalandırma!” [Bakara 2/286]. Ayeti kerimede ifade edilen nehiy dua anlamında kullanılmıştır.

1.3.2.1.2. İltimas:

Konum olarak müsavi olan insanların birbirlerinden bir işin yapılmamasını talep etmesidir. İltimasa örnek olarak Kur’an-ı Kerimde Harun’un kardeşi Musa’ya (as) hitabını örnek olarak gösterebiliriz. *قَالَ يَبْنَؤُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي* O şöyle cevap verdi: “*Ey ananın oğlu! Sakalımı saçımı çekme!*” [Taha 20/94].

1.3.2.1.3. Temennî:

Dilemek demektir. Gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şeyin meydana gelmesini istiyakla istemektir. Ey güneş! Batma! bu örnekte olduğu gibi bazen nehiy temennî mânâsında da kullanılmıştır.¹⁴⁶

1.3.2.1.4. Tehdîd:

Bir iş vakii olduğunda, işi işleyenin zarar göreceği için ona üstü kapalı uyarıda bulunmaktır. *تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا* “*Bunlar Allah’ın koyduğu kurallardır, öyleyse onları çiğnemeyin.*” [Bakara 2/229] Buyurularak nehiy sığasının tehdit mânâsında kullanıldığını söyleyebiliriz. Aynı ayetin devamında da bu kuralları çiğneyenlerin zalimler olduğu ifade edilmiştir.

1.3.2.1.5. İrşad:

İstenilen şey nehiy, yani men etme gibi görünse de aslında ifade, insanlara faydalı olmayı onların davranışlarına yön vermeyi amaçlar. *فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ* “*O halde sakın yetimi ezme! El açık isteyeniyi de sakın boş çevirme!*” [Duha 93/9-10] Bu ayette kullanılan nehiy ifadesi irşad anlamı taşımaktadır.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Bolelli, *Belâgat*, 259.

¹⁴⁷ Bolelli, *Belâgat*, 256; Bulut, *Belâgat*, 123.

1.3.3. İstifham (Soru)

İstifham; Önceden bilinmeyen bir şeyi öğrenmek için soru sorarak bilgi sahibi olmayı istemektir.¹⁴⁸ Arapçada şu edatlar kullanılarak soru sorulur. Hemze (أ) (mi -mı), هل (hel), ما (mâ), مَنْ (men), مَتَا (meta), أَيَّانَ (eyyâne), كَيْفَ (keyfe), أَيْنَ (eyne), كَمْ (kem) ve أَيُّ (eyyü) edatları. Bu soru edatlarının hepsi Kur'an-ı Kerim'de kullanılmıştır. Ancak hemzenin diğerlerinden daha çok kullanıldığını görmekteyiz. Kur'an-ı Kerim'de geçen her üç soru edatından biri, hemze kullanılarak yapılmıştır.¹⁴⁹ Kazvini, hemzenin yaygın kullanımındaki amacın belîğ ifadesi ve tek harften oluştuğu için telaffuzunun basit olmasından kaynaklandığını ifade eder.¹⁵⁰

Soru tasdik veya tasavvur amacı ile sorulmaktadır.¹⁵¹ Tasdik için sorular, mi-mı anlamına gelen, hemze (أ) ve hel (هل) edatları kullanılarak yapılır. Tasdik bir şeyin onaylatılması için kullanılır. Hemze, onay yani tasdik için kullanılırken aynı zamanda, tasavvur anlamına da gelen soru edatıdır. Tasavvur ise, zihinde canlandırmak için kullanılır. Hemze(أ), hel (هل)dışında gelen soru edatları tasavvur için kullanılır. Tasavvurda cevap evet hayır şeklinde olamaz.¹⁵²

1.3.3.1. İstifham Edatlarının Farklı Anlamlarda Kullanılması

Soru sormak için kullanılan bazı kipler, gerçek anlamları haricinde kelamın bağlamından anlayacağımız değişik anlamlarda da gelirler. Tesviye, tazim, nefiy, emir, inkâr, nehiy, istihza, tehekküm, istihane, taaccüp, takri, takrir, tehvîl, itab, tevbih, te'kid, istibta, takbih, istib'ad.¹⁵³

1.3.3.1.1. Tesviye Mânâsı

Eşitlemek demektir. İstifhamın, bir olay karşısında farklı tutumların davranışlara etki etmediğini anlatmak için gelen değişik bir kullanımıdır. إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ “İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, asla iman

¹⁴⁸ Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 1/76; Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 84.

¹⁴⁹ Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 84.

¹⁵⁰ Kazvîni, *el-İzâh*, 108-109.

¹⁵¹ Kazvîni, *el-İzâh*, 108.

¹⁵² Bulut, *Belâgat*, 125.

¹⁵³ Bolelli, *Belâgat*, 268-275; Bulut, *Belâgat*, 124-134; Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 84-98.

etmezler.” [Bakara suresi, 2/6] Burada mastar yerine yenileme ifade eden أَنْذَرَ fiili kullanılarak istifham edatı getirilmiştir. Bu durum istifhamın eşitlik anlamında kullanımına imkân sağlamıştır.¹⁵⁴

1.3.3.1.2. Nefiy Mânâsı

İstifhamın olumsuzluk anlamında gelmesidir. هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ “İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey değil mi ki?” [Rahman suresi, 55/60].¹⁵⁵ Bu ayette هَلْ istifham edatı olumsuzluk anlamında kullanılmıştır. Tasdik edatı kullanılarak oluşturulan istifhamın, iyiliğin karşılığında, ancak işte böyle bir iyiliktir anlamını, onaylatmak için getirildiğini söyleyebiliriz.

1.3.3.1.3. Emir Mânâsı

İstifham bazen de emir mânâsında kullanılır. Örneğin; فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ “Artık vazgeçtiniz değil mi?” [Mâide, 5/91] اِنَّهُمْ artık bu şeye bir nokta koyun, nihayete erdirin, şeklinde emir anlamında kullanıldığını ifade edebiliriz.

1.3.3.1.4. Nehiy Mânâsı

Yasaklamak demektir. اَتَخْشَوْنَ اللَّهَ اَحَقُّ اَنْ تَخْشَوْهُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ “Yoksa onlardan korkuyor musunuz! Oysa asıl çekinmeniz gereken Allah’tır; eğer yürekten inaniyorsanız” [Tevbe, 9/13]. Ayetinde kullanılan istifhamın korkmayı nehy etmek anlamına geldiği söylenebilir. Yani; burada asıl korkulması gereken yegâne varlığın Allah olduğu belirtiliyor. Getirilen emir kipinin ise sair korkuları nehyettiğini ifade edebiliriz.

1.3.3.1.5. Taaccüp Mânâsı

İstifham; şaşırmak, acayip bulmak anlamlarında da kullanılmıştır. وَتَفَقَّطَ الطَّيْرُ فَقَالَ مَا “Süleyman kuşları gözden geçirdi ve “Hüdhüdü niçin göremiyorum; yoksa kayıplara mı karıştı?” Diye sordu. [Neml 27/20] Burada kullanılan istifhamın taaccüp anlamında gelip İbrahim (as) şaşkınlığını soru ile ifade ettiğini söyleyebiliriz.

¹⁵⁴ Gür, *Anlatımlı Kur’ân Belâgatı*, 86.

¹⁵⁵ Sâbûni, *Safvetü't-tefâsîr*, III, 301.

1.3.3.1.6. Tazim Mânâsı

İstifham, yüceltme ve saygı ifadeleri ile medh etme anlamında gelir. مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ “O’nun izni olmadan, katında kim şefaate edebilir?” [Bakara, 2/255]. Bu ayette Allah’ın (cc) azameti ve yüceliği ifade edilip onu izni olmadan kimsenin şefaatinin geçerli olamayacağı belirtilerek ona saygı ve tazim için kullanıldığını söyleyebiliriz.

1.3.3.1.7. Takrir Mânâsı

İkrar ettirmek onaylatmak demektir. Muhatabı yöneltilen mevzu tasdik etmeye sevk etmektir. أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ “Senin kalbini açıp genişletmedik mi?” [İnşirah 94/1]. Bu soruya verilecek cevap بلَى olmalıdır. Zaten burada genişlettik mânâsı da gizlidir.¹⁵⁶

1.3.4. Temennî

Lügatte تَمَنَّيَ babından تَمَنَّى fiiline mastar olarak gelen kelime bir şeyi istemek, arzu etmek ve terecci¹⁵⁷ demektir. İstenen şeylerin gerçekleşmesi mümkün olmayan veya imkânı var, ama gerçekleşmesi çok uzak olan şeylerin olmasına hasret çekmektir.¹⁵⁸ olmasını hayal ettiğimiz şeylerin bir an önce meydana gelmesini istemektir. Temennî edatı كَيْتْ dir. Bazen لَوْ, هَلْ edatları da temennî için kullanılır.¹⁵⁹

1.3.5. Nidâ (Ünlem)

Lügatte “seslendi, çağırdı, ortaya çıktı, müşavere etti, danıştı”¹⁶⁰ mânâlarına gelen nida, bir meânî terimi olarak اَدْعُوْ / اُنَادِي (seni) çağırıyorum, (sana) sesleniyorum yüklemi yerine getirilen bir edatla muhatabın kelam sahibine yönelmesini harekete geçmesini talep etmektir.¹⁶¹

¹⁵⁶ Bulut, *Belâgat*, 131.

¹⁵⁷ Es-Subki, *‘Arusü’l-Efrâh*, 1/420; Ahteri Mustafa b. Şemsüddin Karahisari, *Ahteri Kebir*, Osmanlı Yayınevi, 1979; Bolelli, *Belâgat*, 290; Bulut, *Belâgat*, 135.

¹⁵⁸ Kazvînî, *el-İzâh*, 108.

¹⁵⁹ Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, 303; es-Subkî, *‘Arûsu’l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi’l-Miftâh*, 1/420; Bolelli, *Belâgat*, 290.

¹⁶⁰ Bekir Topaloğlu-Hayrettin Karaman, *Arapça -Türkçe Yeni Kâmus*, Elif Ofset Tesisleri, İstanbul, b.t.1983, 431.

¹⁶¹ Sekkâkî, *Miftâhu’l-Ulûm*, 323; Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, 89; Bolelli, *Belâgat*, 297; Gür *Anlatımlı Kur’an Belâgatı*, 104.

Nidanın sekiz tane edatı vardır. Bunlarda kendi aralarında yakın ve uzak olmak üzere ikiye ayrılır.¹⁶² Yakın için; أَي ve أَيَّ, uzak için ise; هَـيَا, وَآ, أَيَّ, يَا, أَيَّ edatları tercih edilir. Kelam sahibi uzakta olan bir şeyi gönlünde, yakınında hissettiği vakit sanki çok yakınındaymış gibi أَي ve أَيَّ nida edatlarını kullanarak ta seslenir.¹⁶³

Örneğin; يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ “Ey insanlar! Rabbinize kulluk edin” [Bakara 2/21] يَا edatı uzak için kullanılan bir edat olmakla birlikte Allah’a kullukta bulunmayan insanların uzaklığına dikkat çekmek için bu şekilde yakın içinde kullanılmıştır. Yani kulluk görevini yerine getirmeyen insanlar yanımızda olsalar bile Allah’a uzak oldukları için bu şekilde değerlendirilirler.

يَا شَافِي veya يَا فَتَّاحْ diye Allaha nida ederken aslında onun bize çok yakın olması kalbimizde her daim onunla birlikte olmamıza rağmen uzak için kullanılan يَا nida edatı ile hitap etmek O’na duyulan saygı ve tazimin , O’un Şanının yüceliğinin ve azametinin belirtilerek yapıldığı emsalsiz bir misal olmuştur.¹⁶⁴

1.4. Kasr

Kasr, sözlükte “kısaltma, kasır, sonuç”¹⁶⁵ “hapsetmek veya mahsus kılmak, bir ifadeyi değişik şekilde başka şeylere has kılmak” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶⁶ Belâgat yönünden de anlamı kuvvetlendirmek için kullanılan tekit türüdür. Meânî ilminde terim olarak ise bir şeyi kelime ya da cümleyi başka bir şeye mahsus kılarak onu hasr etmektir. Kasr kelimesi hasr, tahsis ve ihtisas isimleri ile de adlandırılır. Türkçede ise hele, meğer, yalnız ve özge kelimeleri tahsis kelimesi yerine kullanılır.¹⁶⁷

1.4.1. Kasrın Unsurları

Kasrın ögeleri maksur, maksurun aleyh ve kasr edatı olmak üzere üç tanedir. Kasrın iki tarafı olan maksur ve maksurun aleyh, fiil -fail, meful -meful, fail-meful

¹⁶² Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 89; Cârîm- Emîn, *el-Belâgatu'l Vâziha*, 213.

¹⁶³ Cârîm- Emîn, *el-Belâgatu'l Vâziha*, 213; Bulut, *Belâgat*, 137; Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 104.

¹⁶⁴ Bulut, *Belâgat*, 138; Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 105.

¹⁶⁵ Topaloğlu- Karaman, *Arapça -Türkçe Yeni Kâmus*, 347.

¹⁶⁶ Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 165; Sekkaki, *Miftahul Ulum*, 288; Subkî, *'Arûsu'l-Efrâh*, 1/393; Firuzabadi, *el-Kâmusu'l-Muhit*, 462.

¹⁶⁷ Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, 288; Subkî, *'Arûsu'l-Efrâh*, 1/397; Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 1/165-168; Cârîm- Emîn, *el-Belâgatu'l Vâziha*, 216; Durmuş İsmail, *Kasr*, DİA XVI/392-393.

mübteda -haber, hal -hal sahibi gibi cümle ögelerinin birbirine kasrı ile gerçekleşir. Kasr yapılırken ya sıfat mevsufa ya da mevsuf sıfata kasr edilir.¹⁶⁸

Örneğin; وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ “*Muhammed (s.a.v) yalnızca bir elçidir*” [Ali İmran 3/144] ayeti kerimesinde kasrın unsurları; nefy edatından sonra yer alan مُحَمَّدٌ kelimesi maksur, istisna edatından sonra gelen رَسُولٌ kelimesi maksurun aleyh ve إِلَّا istisna edatı ise, kasr edatıdır.¹⁶⁹

1.4.2. Kasrın Yapılış Yöntemleri

Kasr'ın birçok yolu bulunmakla beraber en çok olumsuzluk, اِنَّمَا ve takdim yöntemleri ile yapılan kasr örnekleri karşımıza çıkmaktadır. En bilinen kasr metotları şunlardır:

Kasr yönteminin en kuvvetli anlam ifade edeni, nefiy ile birlikte gelen istisna edatları ile yapılandır. İstisna edatı hükmü değiştirir ve olumsuz bir hükmün olumluya kasrı için, kullanılır. Hükmü bilmeyen ya da kabul etmeyen veya birtakım kuşkuları bulunanlara karşı yapılır.¹⁷⁰ Örneğin; وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى “*İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder*” [Necm, 53/39]. Ayetinde, istisna +olumsuzluk edatı bir arada gelmiştir. Hüküm olumluya çevrilmiştir. En kuvvetli ve en çok karşımıza çıkan kasr örneklerindendir diyebiliriz.

اِنَّمَا edatı ile yapılan kasr. Bu edat ile kasr yapılırken edatın akabinde maksur, sonrasında da maksurun aleyh gelmesi gerekir. اِنَّمَا ile yapılan kasr da bazen muhatap tarafından bilinen bir durumun te’kidi bazen de dikkat çekmek için yapılır. Çoğu yerde de tariz¹⁷¹ bildirir.¹⁷² اِنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌّ وَلَهْوٌ “*Dünya hayatı oyun ve eğlenceden ibarettir*” [Muhammed 47/36]. Bu örnekte اِنَّمَا Kasr edatından hemen sonra الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا maksur, ikinci olarak ta لَعِبٌّ وَلَهْوٌ maksurun aleyh gelmiştir.

¹⁶⁸ Sekkaki, *Miftahul’l- Ulum*, 288; Haşimi, *Cevahiru’l-Belâğa*,165; Durmuş İsmail, *Kasr*, DİA XVI/392-393

¹⁶⁹ Bulut, *Belâgat*, 152.

¹⁷⁰ Kazvînî, *el-İzah*,100; Şemsüddîn MuHammed b. Yûsuf el-Kirmânî, *TaHkiku’l-Fevâ’idi’l-Gıyâsiyye*, thk. ‘Alî b. Dehîlillah b. ‘Aciyyân el-‘Avfî, 1. Baskı, Mektebetü’l-‘Ulûmi ve’l-Hikem, Medine 2015, 499; Durmuş, *Hasr*, DİA, XVI, 392.

¹⁷¹ Tariz: Üstü kapalı olarak iğneleyerek söz söylemek.

¹⁷² Kazvînî, *el-İzah*,100; Haşimi, *Cevahirul Belâğa*,168; Hasr, DİA, XVI, 392.

1.4.3. Kasrın Çeşitleri

1.4.3.1. Öğeleri Açısından Kasr

Öğeleri açısından kasr ikiye ayrılır. Sıfat ve mevsufun her birinin diğerine kasrıdır.

Mevsufun sıfata kasrı; muhatap yani mevsuf, belirlenen sıfata kasr edilir. Örneğin; ما أحمد إلا كاتب “Ahmet ancak katiptir”. Dediğimizde mevsuf olan Ahmet lafzını, sıfata kasr etmiş oluruz.

Sıfatın mevsufa kasrı; انما الكاتب احمد “Kâtip ancak Ahmet’tir” cümlesi ile de katiplik sıfatını, mevsufa yani Ahmet’e hasr etmiş oluruz.

1.4.3.2. Gerçeğe Uygunluğu Açısından

Kasr gerçeğe uygunluk veya nisbetle yapılması durumundan hakiki kasr ve izafi kasr şeklinde iki grupta toplanır.

Hakiki kasr: Kasra mevzu olan hüküm yani maksurun aleyhe tahsis edilen hüküm, başka kimsede bulunmuyorsa bu gerçek kasr örneğidir.¹⁸⁰ لا اله الا الله “Allahtan başka ibadete layık hiçbir ilah yoktur” [Muhammed 47/19] ayeti, hakiki kasra örnek gösterilebilir. Zira, ilahlık vasfı sadece Allah’a mahsustur. Hakiki kasra bir başka örnek ise; وَعِنْدَهُ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ Gaybın anahtarları Allah’ın yanındadır; onları O’ndan başkası bilmez” [Enam 6/59] ayetidir. Çünkü; gaybı bilmek vasfı Allah’tan başka kimsede yoktur. Ayrıca haberin öne alınması ve kasr yönteminin en kuvvetli anlam ifade edeni nefy ile birlikte gelen لا istisna edatı ile yapılan kasr olmak üzere iki kasr¹⁸¹ bir arada gelmiştir. Hakiki kasr yaparken sadece sıfatın mevsufa kasrı kullanılır.¹⁸²

İzafi (nisbi) kasr: İfadeler arasındaki kasr, değişik başka bir unsura göre yapılırsa bu durum izafi daraltma adını alır.¹⁸³ Örneğin; وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ Muhammed (s.a.v), sadece bir elçidir [Âl-i ‘İmrân 3/144]. Burada ki kasr ile anlaşılması gereken mânâ, onun bir melek değil peygamber olduğunu diğer canlılar gibi vakti geldiğinde ölebileceğini

¹⁸⁰ es- Subki, *Arusü’l-Efrah*, I,394; Haşimi, *Cevahirul Belâğa*,170; el- Carim- Emin, *el-Belâgatü’l-Vâziha*, 219; Durmuş, *Hasr*, DİA,XVI, 392.

¹⁸¹ Bolelli, *Belâgat*, 320.

¹⁸² Bulut, *Belâgat*, 155.

¹⁸³ es- Subki, *Arusü’l-Efrah*,I,394; Haşimi, *Cevahirul Belâğa*,170; el-Carim-Emin, *el-Belâgatü’l-Vâziha*, 219; Durmuş, *Hasr*, DİA,XVI, 392.

vurgulayarak, melek olmak ile peygamber olmak arasında nisbi daraltmaya gidilmiştir.¹⁸⁴ İzafî kasr yapılırken, her iki ögenin birbirine kasrı yapılabilir. Hem sıfat mevsufa hem de mevsuf sifata kasr edilebilir.¹⁸⁵

1.4.3.3. Muhatabın Durumuna Göre Kasrın Çeşitleri

Hakiki kasr da ki hasr sadece muhataba mahsustur. Muhatabın durumuna göre yapacağımız taksim nisbi kasr ile ilgilidir. İzafî kasr, maksurun aleyhin durumuna göre İfrâd kasrı, kalb kasrı, belirtmeli (tâyin) kasrı olmak üzere üç kısma ayrılır.¹⁸⁶

İfrâd kasrı: Hitap edilen kişi bir vasfın, başka başka varlıkta bulunduğunu kabul ederse, konuşan, o varlığın taşıdığı özelliklerin bir varlığa mahsus olduğunu belirtmek üzere nisbi daraltma yöntemi kullanır. Örneğin; لَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ انْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ “(Tanrı) üçtür” demeyin, bundan vazgeçin; hakkınızda hayırlı olan budur. Allah ancak bir tek ilâhtır.” [Nisa suresi 4/171] Ayetinde, ilahlık vasfının tek bir Rabbifrad kasrı ile bildirildiğini söyleyebiliriz.

Kalb kasrı: Karşıdaki kişinin yanlış anladığı mevzuyu belirtmek sebebi ile kasrı ters çevirmeye kalbi kasr denir. أَنَا أَنَا مَعْلَمٌ ben yalnız bir öğretmenim. Muhatabın hala öğrenci olduğunu veya doktor olduğunu zanneden birisine sadece öğretmenlikle iştigal ettiğini bildirmek bu kasra örnek olarak verilebilir.

Belirtmeli (tayin) kasrı: Muhatap, bir neticeye ulaşma konusunda karar veremediği veya tereddüt ettiği durumlarda, bir daraltmaya başvurulur. Örneğin; الأرض متحركة لا ثابتة yeryüzü hareket halindedir, sabit değil diyerek dünyanın dönüp dönmediği hakkında şüpheler içinde bulunan birisine verilen yanıt tayin kasrına örnek gösterilebilir.

1.5. Fasil- Vasıl

Cümlelerin birbirleri ile olan lafız ve mânâ ilişkilerini fasıl ve vasıl konusu ile açıklığa kavuşturabiliriz. Bağlandıkları noktalara vasıl ayrıldığı yerler de vasıl konusuna girmektedir. Tanınmış Arap dil âlimi Ebû Ali el-Fârisî'nin (ö. 377/987) belâgatı “fasıl ve

¹⁸⁴ Akbaş, *Belâgat*, 174.

¹⁸⁵ Bulut, *Belâgat*, 155.

¹⁸⁶ es- Subki, *Arusü'l-Efrah*, I, 395.

vasıl yapılacak yerleri bilmek” şeklinde tanımlaması, fasıl ve vasılın meânî ilminin en önemli konularından biri olduğunu gösterir.¹⁸⁷

1.5.1. Fasıl

Lügatte kesmek iki şeyin arasını ayırmak demektir.¹⁸⁸ Belâgat ilminde ise terim olarak bir bağlaç veya bağ fiil kullanmadan iki cümlelerin art arda ayrı olarak zikredilmesidir.¹⁸⁹ Fasıl yapılan yerler şunlardır:

1.5.1.1. Kemali ittisal: İkinci cümle birinci cümlelerin anlamını pekiştiren, tekit eden veya ona bedel olarak gelen bir cümle ise bağlaç kullanılmadan art arda fasıl edilir. Aralarında tam bir bağlantı olan cümleler, tam ittihat veya *tam bir bağlantı* vardır denir.¹⁹⁰ ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ *İşte kitap; onda asla şüphe yoktur* [Bakara 2/2]. Bu ayet içinde gelen ikinci cümle birinci cümleyi açıklayıcı konumdadır. Cümle aralarında bulunan kemali ittisal sebebi ile fasıl edildi.¹⁹¹

1.5.1.2. Kemali İnkıta: Ayrı ayrı kalıp olarak gelen aralarında anlam bakımından da bir bağlantı olmayan cümleler bağlaç olmadan fasıl edilir. Bunlara da aralarında tam bir kopukluk, tam ayrılık olan cümleler denir.¹⁹² مات حسنٌ رحمه الله Hasan vefat etti. Allah rahmet etsin. Şeklinde gelen bir cümlede birinci cümle haber cümlesi iken ikinci cümlemiz inşa cümlesidir. Dolayısı ile aralarında kip bakımından bir bağlantı olmayan cümlelerin, fasıl sebebinin kemali inkıta olduğu söylenebilir.

1.5.1.3. Şibh Kemali İttisal: Cümleler birbirinin cevabından anlaşılacak konumda olursa bu sebeple aralarında bir bağ varmış gibi gözüken cümlelere, aralarında kısmen bağlantı olan, tam bağlantıya benzeyen cümleler denir.¹⁹³ وَمَا أُبْرِيْ نَفْسِيْ اِنَّ النَّفْسَ *Yine de ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, daima kötülüğü*

¹⁸⁷ Durmuş, *Fasıl*, DİA, XVI, 206.

¹⁸⁸ Firuzabadi, *El-Kâmusu'l-Muhit*, 1042.

¹⁸⁹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, 249; Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 188; Subkî, *Arûsu'l-Efrâh*, 1/478; Cârîm-Emîn, *el-Belâgatu'l Vâziha*, 227; Kazvînî, *el-İzâh*, 1/246.

¹⁹⁰ Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, 252-258; Kazvînî, *el-İzâh*, 1/118; Subkî, *Arûsu'l-Efrâh*, 1/498; Cârîm-Emîn, *el-Belâgatu'l Vâziha*, 183;

¹⁹¹ Hâşimî, *Cevahirul Belâğa*, 188.

¹⁹² Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, 253; Subkî, *Arûsu'l-Efrâh*, 1/495; Cârîm-Emîn, *el-Belâgatu'l Vâziha*, 183; Hâşimî, *Cevahirul Belâğa*, 183.

¹⁹³ Kazvînî, *el-İzâh*, I/124; Gür, *Anlatımlı Kuran Belâgatu*, 187.

emreder” [Yusuf 12/53]. Neden sen nefsini temize çıkaramazsın mealinde bir soru var kabul edilerek ikinci kısım, cevap kabul edilen istinaf cümlesi olarak geldi. Aralarında bulunan şibhi kemali ittisal sebebi ile fasl edildiğini söyleyebiliriz.

1.5.1.4. Şibhi Kemali İnkita: Biribiri ile bağlantılı iki cümle arsına giren cümle sebebi ile atıf yapılarak yanlış anlaşılmaya mahal vermemesi için fasl edilir. Aralarında kısmen kopukluk olan cümleler veya şibhi kemali inkita denir.¹⁹⁴

وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزَؤُنَ . اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ *“Şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise “Biz sizinleyiz, biz yalnızca alay etmekteyiz” derler. Asıl onlarla alay eden Allah’tır”* [Bakara 2/14-15]. Zikredilen örnekte, şibhi kemali inkita sebebi ile yapılan fasl vardır. Atıf harfi kullanılarak yapılabilecek vaslın, araya giren cümleye olduğu zannedilip, yanlış anlaşılmasına imkân vermemek için fasl yöntemine başvurulmuştur.¹⁹⁵

1.5.2. Vasl

Lügatte iki şeyi birbirinden uzaklaştırmak anlamına gelir. İstılahta ise iki cümle peş peşe geldiğinde, ilk cümlelerin irabına, ikinci cümlede katılıyorsa و harfi ile atıf yapılır. Bu atıfa vasl denir.¹⁹⁶ Vasl yapılan yerler şunlardır:

1.5.2.1. İrabda ortak olan cümleler: Haber cümlesi ve inşa cümlesi gibi iki cümle aralarında birleşmeleri ve atfedilmeleri için mâni bulunmaz ve aynı zamanda onları birleştirecek bir yön bulunursa vasl yapılır. إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ *“Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever”* [Bakara 2/222]. Ayetinde iki cümle arasında birleştirici olarak إِنَّ nin haberi kullanılmış ve و ile cümleler vasledilmiştir.

1.5.2.2. Her ikiside inşa ya da ihbârî olan cümleler:

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ . وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ *“Buna göre kuşkusuz erdemliler cennette olacaklar. Kötüler ise kesinlikle cehenneme gireceklerdir”* [İnfitar 82,13-14]. Ayetinde ise; ihbârî

¹⁹⁴ Kazvîni, *el-İzah*, I/154.

¹⁹⁵ Gür, *Anlatımlı Kuran Belâgatı*, 186.

¹⁹⁶ Sekkâkî, *Miftâhu'l, Ulûm*, 251; Kazvîni, *el-İzah*, I/260-261; Subkî, *'Arûsu'l-Efrâh*, 1/479; Cârîm- Emîn, *el-Belâgatü'l Vâziha*, 227; Haşîmi, *Cevahirul Belâğa*, 181.

olan iki cümle و atıf edatı ile vasledilmiştir. Bu şekilde inşâî ve ihbârî yönden ortak olan cümlelerin birbirine و atıf edatı ile vasledilmesi konuya örnek gösterilebilir.

1.5.2.3. Bir arada olan müfred sıfatlar: Cümlenin cümleye atıf yapılmasının yanı sıra, bir kişide cem olunan müfred sıfatlarda و atıf harfî ile vasıl yapılabilir ذهب وزير العاقل ولكريم والفاضل. Giden bakana ait cömertlik, akıl, fazilet gibi müfred sıfatları vasl edilmiştir.

1.5.2.4. Fasl mânâyı bozuyorsa: Farklı kalıplardan gelen iki cümle fasıl yapılırsa anlam bozuluyorsa o cümlelerde vasl edilir.¹⁹⁷

1.6. Î‘caz, İtnâb-Müsâvât

Kelam, bazen anlatılabilecek en uygun dil seçilirken bazen de anlatıma ince mânâlar katmak ve daha belîğ ifade etmek gibi sebeplerden dolayı kısaltılır, uzatılır. Belâgat ilminde bu konular î‘caz itnab ve müsavat başlıkları altında değerlendirilir.

1.6.1. Î‘caz

Î‘caz kelimesi اَوْجَزَ fiilinin mastarıdır. “Sözü kısa tutarak özetlemek” gibi anlamlara gelir.¹⁹⁸ Belağatta ise maksadı, az sözle, en uygun ve net bir şekilde anlatmaktır.¹⁹⁹ Î‘cazlı anlatım hem ayeti kerimelerde hem de hadisi şeriflerde kullanılmıştır. Bu sebeple belâgatte önemli bir yer tutmaktadır. Âlimler î‘cazı yüceltirken eleştiri de ölçü olarak kabul etmişlerdir. Bazı belâgatçılar da î‘cazı Belâgat olarak kabul edip öyle anlamlandırmışlardır.²⁰⁰ Î‘caz-ı kısar ve î‘cazı hazıf olarak iki bölümde ele alınır.

1.6.1.1. Î‘caz-ı Kısar: Bu î‘caz herhangi bir kelime çıkarılmadan özlü kısa sözlerle maksadın anlatılmasıdır. Sözün eksik kullanımı mânâ da sıkıntı çıkarırsa zaten belîğ olmayacağı için maksat hâsıl olmaz. Vecize ve atasözlerinin dili de olan î‘caz, yanlış anlaşılmalara mahal vermeyecek şekilde ifadeyi öz ve yalın anlatmaktır.²⁰¹ خُذِ الْعَفْوَ

¹⁹⁷ Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, 249; Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 179; Subkî, *‘arûsu'l-Efrâh*, 1/478; Cârîm-Emîn, *el-Belâgatu'l Vâzıha*, 227

¹⁹⁸ Kazvînî, *el-İzâh*, 139. Firuzabadi, *el-Kâmus*, 502.

¹⁹⁹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, 277; Cârîm-Emîn, *el-Belâgatu'l Vâzıha*, 242; Hâşimî, *Cevahirul Belâğa*, 198.

²⁰⁰ Bulut, *Belâgat*, 175.

²⁰¹ Kazvînî, *el-İzâh*, 143;

وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ “Kolaylığı seç, iyi olanı emret, cahillere aldırma!” [Araf 7/199]. Bu ayet, İslam’da iyi olmanın ve dolayısı ile ebedi kurtuluşun birçok düsturunu kapsamaktadır. Zikredilen ayet ile kısa ve öz olarak, verilmek istenilen mesajın alıcısına iletildiğini söyleyebiliriz.

1.6.1.2. Î‘caz-ı hazif: Cümleden hazif yapılarak elde edilen î‘cazdır. Geride hazfedilen bölüme dair bir esintinin bulunması ile birlikte cümleden kelime ve kelime gruplarının çıkarılarak anlatılmasıdır.²⁰² Î‘caz-ı hazif cümleden bir kelime, ya bir cümle bazen de cümleler hazfedilerek yapılır. Bu kelime muzaaf, muzaafın ileyh, sıfat, mevsuf, şart gibi öğelerden biri olabilir. Cümlede hazfedilen kelimelerden bir ipucu bulabileceğimiz için, mevzuyu anlamak mümkün olacaktır. وَسَلِّ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا “İstersen orada bulunduğumuz şehrin (halkına) sor” [Yusuf 12/82]. Muzaaf hazfedilerek yapılan bu î‘cazda şehre sor denilmekte olup takdiri şehir halkına sor olduğunu bulduğumuz karineden çıkarabiliyoruz.²⁰³

1.6.2. İtnâb

Sözlükte “çok söylemek uzatmak” anlamına gelir.²⁰⁴ Terim olarak ise sözü ifade ederken gereğinden fazla sözcük veya cümle tekrarına gidilerek anlatılmasıdır. Bu anlatım asla mânânın bozulmasına, yanlış anlaşılmasına sebebiyet vermeyecek şekilde birtakım lüzumlardan dolayı yapılan edebi bir sanattır.²⁰⁵ Mânâyı güçlendirmek, muhatabın anlayacağı şekilde iyice açıklamak ve pekiştirmek, muhatapta oluşacak çelişkiye mahal vermemek için kullanılan bir yöntemdir.

قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي “Rabbim! Dedi, Gönlüme ferahlık ver” [Taha 20/25]. Bu ayette benim için ferahlık ver ifadesini açıklığa kavuşturmak sebebi ile صَدْرِي kelimesi ilave edilerek itnab yapılmıştır.²⁰⁶

²⁰² Sekkâkî, *Miftâhu’l- Ulûm*, 251; Kazvînî, *el-Îzah*, 1/277; Subkî, *‘Arûsu’l-Efrâh*, 1/575; Cârîm- Emîn, *el-Belâgatu’l Vâziha*, 242; Hâşimî, *Cevahirul Belâğa*, 197.

²⁰³ Bulut, *Belâgat*, 179.

²⁰⁴ Karahisari, *Ahteri Kebir*, 31.

²⁰⁵ Sekkâkî, *Miftâhu’l- Ulûm*, 277; Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, 207; Kazvînî, *el-Îzah*, 151; Subkî, *‘Arûsu’l-Efrâh*, 1/605; Cârîm- Emîn, *el-Belâgatu’l Vâziha*, 250.

²⁰⁶ Subkî, *‘Arûsu’l-Efrâh*, 1/605;

İtnâb'ın çok sayıda yapılma nedeni ve şekli bulunmaktadır. En bilinenleri, izah, tevşi, atıf, tekrar, iğal, tezyildir.

1.6.2.1. İzah: İlk kelimadaki kapalı lafza açıklık getirmek için sözcüklerin tekrarı ile yapılır. Dinleyici itnab ile merakını giderir.²⁰⁷

فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعْ الْفُلَكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيُنَا فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ “Bunun üzerine ona şöyle vahyettik: Bizim gözetimimiz altında ve bildirdiğimiz şekilde gemiyi yap” [Mu'minun 23/27]. Biz ona vahyettik cümlesi ile, muhatabın bilahare gelecek kısma, merakını celbedip, sonrada itnâb yapılarak durumun açıklığa kavuşturulduğunu söyleyebiliriz.

1.6.2.2. Tevşi: Cümle içinde gelen ikili bir ifadenin ona müfret ifadeler atfedilerek yapılan itnabdır. Kazvînî'ye göre bu da “izah” başlığı altında ele alınabilir. Aslında cezbedilen merakın giderilmesidir.²⁰⁸

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ “Şu iki çeşit su kütlesi birbirine eşit olmaz; birisi tatlıdır, susuzluğu giderir ve içimi güzeldir, ötekisi ise tuzlu ve acıdır” [Fatır 35/12]. الْبَحْرَانِ ikil kelimedenden sonra, müfret عَذْبٌ فُرَاتٌ ve مِلْحٌ أُجَاجٌ kelimeleri ile duruma açıklık getirilmiştir.

1.6.2.3. Atıf: Bir ibareyi önceki ibareye atıf edatları ile bağlamaktır. Özel lafız genel lafza, genel lafızda özele atıf yapılmak sureti ile iki şekilde yapılır.²⁰⁹ Bu atıflarda özelin üstünlüğüne ve önemine dikkat çekmek amaçlanır.

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى “Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın” [Bakara 2/238]. Ayeti kerimede önce genel olarak namazın zikredildiği, ardından da Sabuni'ye (ö. 2021) göre ikindi namazı olarak belirtilen الْوُسْطَى kelimesi ile özele atıf yapılarak ikindi namazının önemi belirtilmiştir.²¹⁰

1.6.2.4. Tekrâr: Kullanılan sözcük veya sözcük gruplarının tekrarı ile yapılır. Üzüntü ve acının vahametini belirtmek, ikaz ve yönlendirmek, mânâyı muhatabın dimağına yerleştirmek ve önce zikredilen kısımları tekrar ederek bilgilerin hatırlatılması

²⁰⁷ Kazvînî, *el-İzah*, 152; Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa*, 207; Cârîm- Emîn, *el-Belâgatu'l Vâziha*, 251.

²⁰⁸ Kazvînî, *el-İzah*, 152-153;

²⁰⁹ Kazvînî, *el-İzah*, 153; Cârîm- Emîn, *el-Belâgatu'l Vâziha*, 239.

²¹⁰ Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, 1/283.

amacı ile yapılır. Genelde, kelimelerin birebir tekrarı ile meydana gelir. Hem kelime hem de cümlelerde bulunduğunu söyleyebiliriz.

“*ثمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ*” *Ote yandan, bilesin ki rabbın, eziyetlerle sınıandıktan sonra yurtlarından göçenlerin, ardından çabalarını sürdürüp sabır gösterenlerin yardımcısıdır; artık bu yapılanlardan sonra rabbın elbette çok bağışlayıcı, çok merhametlidir*” [Nahl 16/110]. Zikredilen örnekte *إِنَّ رَبَّكَ* kelimesi, ayetin sonlarına doğru tekrar edilmiştir. Yapılan tekrarda dinleyicinin zihnini tazelemek amacı olduğunu söyleyebiliriz.

1.6.2.5. Tezyil: Anlamı tekit etmek için cümlelerin ardından ikinci bir cümle daha getirilmesidir. Sadece cümlelerin tekrarı ile yapılır. Cümle birebir tekrar olunmazken içeriğin tekrarı ile oluşturulur. Kelamın daha net olması için bir açıklama bağlamındadır. Atasözü gibi, herkes tarafından bilinenler ve çok yaygın olmayanlar²¹¹ şeklinde tasnif edilir.

“*وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِنْ مِتَّ فَهُمْ الْخَالِدُونَ كُلُّ نَفْسٍ دَائِقَةُ الْمَوْتِ*” *Senden önce de hiçbir insana ölümsüzlük vermedik. Şimdi sen ölürsen, onlar ebedî mi kalacaklar? Her can ölümü tadacaktır*” [Enbiya 21/34-35]. *كُلُّ نَفْسٍ دَائِقَةُ الْمَوْتِ* Cümlesi, ayeti kerimede tezyil olarak yapılan itnab çeşidine bir örnektir. Ayette önce ölümden bahsedilmiştir. Ardından da atasözü gibi kalıplaşmış herkes tarafından bilinen bir ifade ile mevzu, muhteviyatın anlamı bağlamında tekrar edilerek itnab yapılmıştır.

1.6.2.6. İtiraz: İki cümle arasına irabda yeri olmayan başka cümleler eklenerek yapılan itnâb'tır. Bu cümle mübteda, haber veya sıfat ve mevsuf arasına bile girebilir. Dua, saygı, tenzih etmek, uyarmak, aciz bırakmak, övgü, yeminin anlamını pekiştirmek durumun anlatılması ve edebi sanatlara uygun olması gibi sebeplerle yapılır.²¹²

Örneğin; *فَلَا أُفْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ، وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ* “*Bakın!Yıldızların yerlerine yemin ederim.Ki bilseniz,bu gerçekten pek büyük bir yemindir*” [Vakıa 56/75-76]

²¹¹ Kazvîni, *el-İzâh*, 154; Cârîm- Emîn, *el-Belâgatü'l Vâziha*, 250.

²¹² Cârîm- Emîn, *el-Belâgatü'l Vâziha*, 255.

ayetinde sıfat tamlamasının arasına giren لَوْ تَعْلَمُونَ itiraz cümlesi, üzerine yemin edilen yıldızların, büyüklüğünü tekit etmek için gelmiştir.²¹³

1.6.3. Müsâvât

Sözlükte eşitlik ve denklik anlamına gelir. Belâgatte ise halkın alışık olduğu tarzda yeterli ve uygun kelimelerle durumu anlatmaktır. Kelamın, ihtiyaç kadar kelime kullanılıp fazlalık oluşturmayacak şekilde ifade edilmesidir. Bu tür anlatımlarda kelimelerden birinin yokluğu anlamda eksiklik meydana getirir. En çok kullanılan anlatım şeklidir. Kullanımı sade, dili yalın, anlaşılması kolaydır. Sözde asıl olması gereken anlatım da bu şekilde olmalıdır.²¹⁴

مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلَا نَفْسَ لَهُمْ يَمْهَدُونَ “Kim inkâr ederse inkârı kendi aleyhine olacaktır. Dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlar da kendileri için hazırlık yapmış olurlar” [Rum 30/44]. Bu ayette kullanılan sözcük ve ifade edilen mânâ da tam bir eşitlik söz konusudur. Kelime eksiltilmesi mânâyı bozacaktır. Dolayısı ile burada müsavat edebi inceliğini görmemiz mümkündür. كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ “Herkes kendi yapıp ettiğinin hesabından kendisi sorumlu olacaktır” [Tur 52/21]. Lafız ve mânânın uyumlu olduğu itnâb ve hazf yapılmadan müsavat sanatının sunulduğu Tur suresinde geçen bu ayetin, belîğ ve fasih anlatım için çok mükemmel bir örnek teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

²¹³ Bulut, *Belâgat*, 200.

²¹⁴ Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s. 276; Kazvînî, *el-Îzah*, 142; Subkî, *Arûsu'l-Efrâh*, I, 575; Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 207; Cârîm- Emîn, *el-Belâgatü'l-Vâziha*, 258.

BÖLÜM II. ZÜMER SURESİ’NİN MEANİ İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

2.1. İsnâd

2.1.1. Müsnedün İleyhin Durumları

Müsnedün ileyh ve müsned cümlelerin değişmez iki unsurudur. Müsnedün ileyh cümlede gerçekten yoksa veya takdiri olarak yok sayıldı ise cümle oluşulması mümkün değildir. Müsnedün ileyh mahkûmun aleyh ve muhberun anı isimleri ile de bilinir. İsim cümlesinde mübtada olarak yer alan müsned, fiil cümlesinde fail ya da naibi fail olarak karşımıza çıkar.

Cümlelerin değişmeyen ögesi müsnedün ileyhtir. **الْبَيْتُ جَدِيدٌ** Ev yenidir dediğimizde ev müsnedün ileyh olarak cümlede değişmeyen ögedir. İlerleyen zamanlarda **الْبَيْتُ قَدِيمٌ** dediğimiz vakit evin değişmediğini fakat ona isnat edilen sıfatın değiştiğini görürüz²¹⁵

Müsnedün ileyh; fail, naibi fail, mübtada, kane ve innenin ismi, zanne ve benzerlerinin ilk mefullerinde bulunur. Örneğin; **جَمِيلٌ خَرَجَ جَمِيلٌ** cümlesinde, özne olan **جَمِيلٌ** kelimesinde, **فَتَحَّتِ الْمَدِينَةُ** cümlesinde, naibi fail olan **الْمَدِينَةُ** kelimesinde, **الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ** cümlesinde, mübtada olan **الْمُؤْمِنُونَ** kelimesinde, **كَانَ الْجَوُّ بَارِدًا** cümlesinde geçen **الْجَوُّ** gibi aslından mübtada olan kelimelerde, **ظَنَنْتُ الْكِتَابَ جَدِيدًا** cümlesinde zannenin birinci mefulu olan **الْكِتَابَ** kelimesinde, örneklerini görmemiz mümkündür.²¹⁶ Bazı nedenlerden dolayı müsnedün ileyh, zamir veya zahir isim olarak gelebildiği gibi, zikredilmediği de olur. Bazen müsnedün önüne geçer bazen de sonradan zikredilebilir. Bazı durumlarda bilinen bir varlık olarak marife gelirken, nekra geldiği durumlarda mevcuttur. Herbir durumu, bir edebi amaç sebebi ile gelen müsnedün ileyh Zümer suresinde bulunan şu örneklerde değişik mânâlarda zikredilmiştir.

2.1.1.1. Zikredilmesi

Müsnedün ileyhın zikredilmesine örnek olarak **إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ** *“Allah onların arasında hükmünü verecektir. Yalancı ve inkâra saplanmış kimseyi Allah kesinlikle doğru yola yöneltmez”* [Zümer 39/3] ayetinde, Allah’u Teâlâ sapkın inanç toplulukları ile ilgili nihai hükmün kendisi tarafından verileceğini,

²¹⁵ Bulut, *Belâgat*, 74.

²¹⁶ Bulut, *Belâgat*, 61; Akbaş, *Arapça Belâgat*, 26.

bunların inançlarının, yalandan ve küfürden ibaret olduğunu belirtmektedir. Bu durumu pekiştirmek için, ayetteki her iki cümleinin başında müsnedün ileyh lafzen zikredilmiştir.²¹⁷

Müsnedün ileyhın zikredilmesi konusu ile alakalı bir diğer örnek ise وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ [Zümer 39/10] ayetidir. Buradaki müsnedün ileyh, haber cümlesinin içerdiği hükmü, muhataplara ikrar ettirmek maksadıyla zikredilmiştir. Eğer bir kişi, bulunduğu yerde dinî ve ahlâkî hayatı olması gerektiği gibi yaşama imkânlarından yoksun olduğunu ve bu ortamını olumlu yönlerle değiştirebilecek bir fırsatı bulamayacağını düşünüyorsa, inanç değerlerinden vazgeçmeden yaşayabileceği başka bir çıkış noktası arayabilir. Bu arayış esnasında farklı yaşam koşullarını ve diğer seçenekleri göz önünde bulundurması gerektiğine dikkat çekilmektedir.²¹⁸ Yani muhatabın rahata kavuşabileceği, değişik çıkış yolları olduğunu, ikrar ettirmek için zikredildiği söylenebilir.

2.1.1.2. Hazfedilmesi

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ “Kitabın indirilişi, azîz ve hakîm olan Allah’ın katındandır” [Zümer 39/1] ayetinin irabını yapan nahivcilerin çoğuna göre lüzumsuz sözcük kullanmaktan kaçınmak için müsnedün ileyh hazfedilmiştir. Ayette hazf yapılmamış olsaydı, takdiri تَنْزِيلُ الْكِتَابِ هُوَ şeklinde olurdu.²¹⁹ Benzer örnek ise وَيُخَوِّفُونَكَ “onlar kalkmış seni O’ndan başkalarıyla korkutuyorlar” [Zümer 39/36] ayetinde müsnedün ileyh herkes tarafından bilindiği için hazfedilmiştir. Söz konusu ayette hazfedilen unsur Kureyş putperestlerine râcidir.²²⁰

²¹⁷ Semîn el-Halebî, *ed-Duru’l-Mesûn*, IX, 408.

²¹⁸ Şereffuddin et-Tîbî, *Futuhu’l-Gayb fî l-Keşfe an-Kanâi’r-Reyb*, thk. İyad Muhammed, Dubai: Câizetü Dubai ed-Duvelîye li’l-Kur’ani’l-Kerim, 2013, XIII, 354.

²¹⁹ Ebû Hayyân, *el-Bahru’l-Muhit*, IX, s. 181; Muhiddin Derviş, *İrabu’l-Kur’an ve Beyânühü*, VIII, 387.

²²⁰ Kadî Nasîrüddin Ebu Said Abdullah bin Ömer bin Muhammed Eş-Şîrâzî el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esraru’t-Te’vil*, V, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2013, 43.

2.1.1.3. Marife Olarak Gelmesi

2.1.1.3.1. İsmi İşaret Olarak Gelmesi

Müsnedün ileyihi, bazı durumlarda diğerlerinden tam olarak ayırmak için, işaret ismi kullanılarak marife yapılır.²²¹ Zümer suresinde örneği *“İşte bu yaratıcı, rabbiniz Allah’tır”* [Zümer 39/6] ayetidir. Bu cümle ilâhî kudretini zikrederken ism-i işaret ile marife yapılmıştır. Böylece ism-i işaret getirilerek marife yapılan müsnedün ileyh, zikredildiği tüm mükemmel vasıflarıyla diğer kimselerden tam olarak ayrılmıştır.²²² Müsnedün ileyh’in, ismi işaret olarak gelmesiyle alakalı, bir diğer örnek ise *“İşte Allah kullarını bununla korkutup uyarıyor”* [Zümer 39/16] ayetidir. Allah’u Azimüşşan Zümer suresinde uzağı işaret etmek için kullanılan *ذَٰلِكَ* işaret ismini nankörlerin ahirette uğrayacakları hüsrânı vurgulamak için müsnedün ileyh olarak getirmiştir.²²³

2.1.1.3.2. İsmi Mevsul Olarak Gelmesi

Müsnedün ileyh bazen belli sebeplerden dolayı ism-i mevsul olarak marife olur. Zümer suresinde örnekleri mevcuttur. Örneğin *وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ* *“Allah’tan başka şeyleri kendilerine koruyucu kabul edenler ki “sadece bizi Allah’a yaklaştırsınlar diye onlara tapıyoruz” diyorlar”* [Zümer 39/3] ayetinde bildirilen hükmün eleştirme ve yerilme konumunda bir söz olduğunu belirtmek için müsnedün ileyh ism-i mevsul olarak getirilmiştir.²²⁴

Bir diğer örneği ise *وَالَّذِينَ اجْتَنَّبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ* *“Sahte tanrılara kulluk etmekten kaçınan, yüzünü ve özünü Allah’a çevirenlere müjdelere olsun!”* [Zümer 39/17] ayetidir. Bu ayette de müsnedün ileyh, övülme konumunda bir söz olduğunu belirtmek için, ism-i mevsul olarak getirilmiştir.²²⁵

²²¹ Kazvînî, *Telhîsu’l-Miftâh*, 20

²²² el-Halebî, *ed-Durru’l-Mesûn*, IX, 412.

²²³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 120.

²²⁴ Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl*, V, 36.

²²⁵ et-Tibî, *Futûh’ul-Gayb*, XIII, 362.

2.1.1.3.3. Muzaaf Olarak Gelmesi

تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ “Rablerinden korkanların onun etkisiyle tüyleri ürperir”[Zümer 23] ayetinde müsnedün ileyh muzaaf olarak gelerek, Kur’an-ı Kerim’in etkisiyle tüyleri ürperen, iman eden kimselerin övülmesine vesile kılınmıştır. Benzer örneği ise وَقَالَ لَهُمْ خِرْنَهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ “Cennetin bekçileri onlara, “Selâm size!” [Zümer 39/73] ayetidir. Müsnedün ileyhte asl olan marife gelmesidir. Cennetin bekçileri ayetinde marifelik durumu izafet ile yapılmıştır.²²⁶

2.1.1.3.4. Zamir Olarak Gelmesi

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ “Biz bu kitabı sana gerçeğin bilgisi olarak indirdik”[Zümer 39/2]. Bu ayette Peygamber efendimize (sav) indirilen Kur’an-ı Kerime işaret edilmiştir. Burada müsnedün ileyh olarak "إِنَّا" “Biz” zamiri kullanılmış, çünkü konum tekellüm (birinci şahıs) konumudur ve tazim yani yüceltme anlamı ifade etmektedir.²²⁷ Benzer örneği ise هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ “O bir tek Allah’tır, mutlak otorite sahibidir.” [Zümer 39/4] ayetidir. Bu ayette müsnedün ileyh için "هُوَ" “o” zamiri kullanılmış; zira burada müsnedün ileyh gaip (üçüncü şahıs) zamiri konumunda gelmiştir.²²⁸

2.1.1.3.5. Özel İsim Olarak Gelmesi

Kelam sahibi, bazı durumlarda bir nedene bağlı olarak bizatihi kendi ismi ile, muhataba mesajını iletir. Bu ayeti kerimeyi bu mevzuya örnek verebiliriz: اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْكِتَابِ أَلْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِي “Allah, kendi içinde uyumlu, gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi.” [Zümer 39/23] Allahu Teâlâ(cc), bu ayette indirdiği Kur’an-ı Kerim’in özelliklerini açıklamak için kendine mahsus özel ismi ile muhatabına hitap ederek lafz-ı celalini, muhatabın hatırlamasını sağlamıştır. Burada zikredilen اللَّهُ lafzı, isnatta ikinci mübteda sayıldığı için müsnedün ileyhin, alem (özel) isim olarak marife gelmesine örnek gösterilmiştir.²²⁹

²²⁶ et-Tibî, *Futûh ’ul-Gayb*, XIII, 444.

²²⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve ’t-Tenvîr*, XXIII, 315.

²²⁸ Alûsî, *Rûhu ’l-Beyan*, XII, 228.

²²⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve ’t-Tenvir*, XXIII, 383.

2.1.1.4. Nekre Olarak Gelmesi

Müsnedün ileyh, zaman zaman hükmün tekil bir ad olduğunu belirtmek için nekra kullanılır.²³⁰ Müsnedün ileyhın nekre gelmesine, surenin yedinci ayeti örnek gösterilebilir.

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ *“Hiç kimse başkasının günah yükünü yüklenmez”* [Zümer 39/7] ayetinde sorumluluğun bireyin kendine ait olduğu, işlediği günahlar neticesinde elde edeceği karşılığın sebebinin yine kendisi olduğu vurgulanmıştır. Buradaki müsnedün ileyh وَازِرَةٌ lafzı, tekillik bildirmek için nekre olarak gelmiştir. Bunun bir diğer örneği ise إِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ *“İnsanın başına bir sıkıntı geldi mi rabbine yönelip O’na yalvarır”* [Zümer 39/8] ayetidir. Bu ayette de müsnedün ileyhın, nekre olarak gelmesi söz konusudur. Müsnedün ileyhın nekre olarak gelmesinin sebebi; nevî/çeşidi ifade etmek içindir.²³¹

2.1.2. Müsnedin Durumları

Cümlede vazgeçilmeyecek iki unsurdan birisi de müsnedir. Diğer isimleri mahkûmun bih ve muhberun anhdır. Cümle isim cümlesi ise haber olur, fiil cümlesi ise fiil veya fiil gibi kabul edilen, kane ve innenin haberi gibi aslı haber niteliği taşıyan kelimeler, müsned olarak gelir. Herbiri bir amaç için gelen müsned değişik şekillerde kullanılmaktadır. Yerine göre zikredilebileceği gibi hazf de edilebilir. Bazen öne alınırken bazen de tehir edilir. Nekra gelmesi en uygun olmakla birlikte marife olarakta kullanılabilir.²³² Zümer suresinde müsned kullanım örnekleri şu şekildedir:

2.1.2.1. Takdim

Belağatta asıl olan müsnedin, müsnedün ileyh’ten sonra zikredilmesidir. Fakat bazı sebeplerden ötürü müsned takdim edilir. Zümer suresinde buna dair أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ *“Bilinmeli ki halis dindarlık yalnız Allah için olanıdır”* [Zümer, 39/3] ayeti örnek olarak verilebilir. Burada müsned olan لِلَّهِ kelimesinin, müsnedün ileyh olan الْخَالِصُ kelimesinden önce gelmesinin nedeni; müsnedi, müsnedün ileyhe tahsis etmek içindir. Müsnedin takdimine dair bir diğer örnek ise şu ayettir لَّهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ *“Onların*

²³⁰ Sekkâkî, *Miftâhu ’l-Ulum*, s. 191; Kazvînî, *Telhîsu ’l-Miftâh*, 22.

²³¹ et-Tibî, *Futûh ’ul-Gayb*, XIII, 348.

²³² Bulut, *el-Belâgat*, 103.

üstünde kat kat ateş olacak, altlarında da (böyle) katlar bulunacak” [Zümer 39/16]. Bu ayette Allah’ı terkederek uydurma ilahlara, kulluğa devam eden inkârcıların, cehennemde hak ettikleri cezadan bahsedilmektedir. Ayette belirtildiği üzere müsnedin durumlarından takdim olunması yani müsnedün ileyhin önüne alınması durumu söz konusudur.²³³

2.1.2.1.2. Hazif

Zümer suresi hazif bakımından incelendiğinde, *أَمَّنْ هُوَ قَانِثٌ آتَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ* “(Bu adam mı,) yoksa âhiret kaygısıyla ve rabbinin rahmetine nâil olma ümidiyle gece vakitlerinde secde ederek, ayakta durarak kendini ibadete veren kişi mi (daha iyi)?” [Zümer 39/9] ayeti hazif bakımından değerlendirilmektedir. Bu ayette hazfedilen unsurun takdiri: *أَمَّنْ هُوَ قَانِثٌ أَفْضَلُ أَمْ مَنْ هُوَ كَافِرٌ؟*²³⁴

2.1.2.3. Fiil Olarak Gelmesi

يَكُورُ اللَّيْلُ عَلَى النَّهَارِ وَيَكُورُ النَّهَارُ عَلَى اللَّيْلِ “sürekli olarak geceyi gündüzün, gündüzü gecenin üstüne sarmaktadır” [Zümer, 39/5] ayetteki müsned, zamanla sınırlı olduğu için fiil olarak gelmiştir. Sürekliliğin ifadesi için, muzari fiil kullanılmıştır. Yine Zümer suresinde müsnedin, fiil olarak gelmesine dair bir diğer örnek ise *وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ* “O, kullarının nankörlüğüne razı olmaz” [Zümer 39/7] ayetidir. Ayet içerisinde belirtilen sözcük fiil olarak gelmekte ve rızanın devamlılığını ifade etmektedir.²³⁵

2.1.2.4. İsmi İşaret Olarak Gelmesi

Müsned, ismi işaret gelerek marife olur. Bu durum, müsnedi, marife yapma yollarından birisidir. *إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِّأُولِي الْأَلْبَابِ* “Kuşkusuz bunda akıl iz’an sahipleri için bir ders vardır” [Zümer, 39/21]. Ayeti ile, yağmurun düşmesi sebebi ile yeniden yeşeren nebatatın, tabiata verdiği canlanma, Allah’ın sonsuz gücü ve kudretinin, dünya üzerindeki hakimiyetine vurgu yapılmıştır. Ayette bu gerçeği vurgulamak için müsned, ism-i işaret olarak zikredilmiştir.²³⁶ Bir diğer örnek ise *وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ* “Gerçeği getiren kişiye ve onu tasdik edene gelince, işte takvâ sahipleri onlardır” [Zümer 39/33]

²³³ et-Tibî, *Futûh ’ul-Gayb*, XIII, 378.

²³⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve ’t-Tenvir*, XXIII, 459.

²³⁵ Muhammed el-Emin, *Hadâik er-Ravh ve ’r-Reyhân*, XXIV, 470.

²³⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve ’t-Tenvir*, XXIII, 459.

ayetidir. Burada müsnedin, işaret ismi olarak gelmesinin sebebi Hz. Peygamber (sav) ile birlikte onun son peygamber olduğunu doğrulayan tüm inanaların övülmesidir.²³⁷

2.1.2.5. İsmi Mevsul Olarak Gelmesi

Zümer suresi içerisinde, müsnedin, ism-i mevsul olarak geldiği durumlara, **لِّلَّذِينَ** *“Bu dünyada iyilik yapanlar iyilik bulacaklardır.”* [Zümer 39/10] ayeti örnek gösterilebilir. Âyette iyiliğin karşılığının yine iyilik olacağını bildirmek için müsned, ismi mevsûl olarak zikredilmiştir.²³⁸

2.2. Haber Üslûbu

Söylenen sözler bir hüküm yahut yargı bildirirse buna haber, kesin yargı ifade etmezse buna da inşa denilmektedir. Haber, bilgi aktarmayı amaç edinen sözlerdir. Konuşan kişilere o gerçeği ifade etti yahut hakikatleri söylemedi yani yalan söyledi gibi kesin yargı bildiren sözlerle haber denir.²³⁹ Örneğin: Muhammed (s.a.v) sefere çıktı, gibi.²⁴⁰ Bu sözde hem doğruluk hem de yanlışlık payı vardır. Namazımı kıldım gibi, kanıtlanabilecek hükümler ihtiva eden cümleler haber cümlesi adını alır.

Haber, fiil cümlesi veya isim cümlesi olarak iki şekilde gelebilir.

Fiil cümlesi: Bir cümle fiil, fail ve meful şeklinde sıralanıp ardından da nesne alan cümlelerdir. Bir yargının muayyen bir vakitte veya az zamanda meydana geldiğini ifade etmek için genelde cümleler fiil cümlesi olarak gelir. Fiil geniş zaman yahut ta gelecek zaman anlamını ihtiva eden sıgadan gelirse süreklilik ifade eder.²⁴¹

İsim cümlesi: Bu cümle mübteda ve haberden oluşur. Mübtedâ isim cümlesinin ilk ögesidir. Genelde marife ve merfu olur. Haber ise, isim cümlesinin ikinci ögesidir. Genellikle mübteda’dan sonra, nekre ve merfu gelir. Haber müştak bir kelime ise;

²³⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XXIV, 8.

²³⁸ ed-Derviş, *İrabu'l-Kur'an ve Beyânühü*, VIII, 399.

²³⁹ es-Subkî, *'Arusu'l-Efrâh*, I, 119-120; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 55-56.

²⁴⁰ Bulut, *Belagât*, 79; Gür, *Anlatımlı Kur'an belâgatı*, 47.

²⁴¹ Bulut, *Belagât*, 204.

mübteda'ya, müzekker-müennes ve tekil-çoğul durumlarında uyum sağlar. Gayrı akil kelimelerin cemisinde ise haber, çoğunlukla müfred müennes olarak gelir.²⁴²

2.2.1. Haber Cümlesinin Gayeleri

Haber cümlesinin iki ana gayesi vardır.²⁴³

2.2.1.1. Faide-i haber

Faydalı haber demektir. Muhatabın bilgisi olmadığı konularda onu aydınlatmak için söylenen haberdur.²⁴⁴ “*Kur'an Hz. Osman zamanında çoğaltıldı*” cümlesini faide-i haber için örnek gösterebiliriz.

2.2.1.2. Lazım-ı Faide-i haber

Haberin faydasının lazımı demektir. Söylediği konuyu kendisinin de bildiğini anlatmak içindir. Bunda öğretmek gayesi yoktur. “*Elinden geleni yaptın*” cümlesinde olduğu gibi.²⁴⁵ Bu iki ana gaye dışında; üzüntüyü anlatmak, muhatapla alay etmek, merhamet istemek, muhatapı övmek, nasihat etmek, uyarmak, kınamak, acizliğini bildirmek vb. gibi amaçlarla da haber cümlesi kurulabilir.²⁴⁶

2.2.2. Haber Cümlesinin Çeşitleri

İfadeler muhatapın anlayışına göre seçilir. Bu durum belâgatta muktezâyı zahir olarak adlandırılır. Teslimiyette sorunsuz, itirazsız sözü kabul eden kişi ile inkârda inat eden kişiye söylenecek sözler aynı olmasa gerektir. İlim sahibi biri kısacık ifadeleri bile anlarken, bunlardan mahrum olan insanlara ise tekrar tekrar izah gerekebilir. Bu durumlar göz önüne alındığında haber cümleleri üç türlü kurulabilirler.²⁴⁷

²⁴² Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 102.

²⁴³ Kazvîni, *el-İzah*, 27; Bulut, *Belâgat*, 104; Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 54.

²⁴⁴ Sekkâkî, *Miftahu'l-Ulum*, 166; Bulut, *Belâgat*, 104; Gür, *Anlatımlı Kur'an belâgatı*, 54.

²⁴⁵ Sekkâkî, *Miftahu'l-Ulum*, 166; Kazvîni, *el-İzah*, 24.

²⁴⁶ Bulut, *Belâgat*, 105-107.

²⁴⁷ Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 47-49.

2.2.2.1. İbtidâî Haber

Eğer dinleyicinin, kelamın gerçek ve yalan olması ile ilgili malumatı bulunmuyorsa, haber hakkında şüpheleri de yoksa haber pekiştirilmeden, sözün gerektirdiği ve durumun gereğine göre tekit edilmeden bildirilir.²⁴⁸ “*Ekmek geldi*” örneğinde olduğu gibi. Zümer suresinde ise ibtidâî habere dair örnekler çoktur.

“O, خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ” *O, gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yarattı; sürekli olarak geceyi gündüzün, gündüzü gecenin üstüne sarmaktadır; güneşi ve ayı da yasalarına boyun eğdirmişti*” [Zümer 39/5]. Allah’u Teâlâ burada ilk olarak yoktan var etme, sonrasında da kurulan düzeni devam ettiren sonsuz kudrete işaret etmektedir. Bu âyette gelen haber cümlesinde pekiştirme edatı kullanılmamasının sebebi muhatabın zikredilen sözlerden kuşku duymaması ve anlamı ile ilgili karasızlığı bulunmamasıdır. Bu şekilde tekit edatı getirilmeden kurulan cümlenin, ibtidai haber cümlesine örnek teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

“O sizi bir tek nefisten خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ” *O sizi bir tek nefisten yaratmış, sonra ondan eşini de var etmiştir; hayvanlardan da sizin için sekiz eş lütfetti*” [Zümer 39/6]. Allah Teâlâ bu âyette, yaratılış ile alakalı bilgi vermektedir. Başlangıçta, insanın tek bir nefisten yaratılması, sonra eşinin var edilmesinden söz edilmiştir. Âyetin devamında ise sekiz çift hayvanın insanın hizmetine sunulduğunu açıklayan bilgiler verilmiştir. Bu ayet dikkatli bir şekilde incelendiği takdirde, haberin muhtevası hakkında, muhatapların zihinlerinin boş olduğu açıkça görülecektir. Bundan dolayı ifadenin te’kid edilmesine lüzum görülmemiştir. Dolayısıyla bu haber ibtidâî habere örnek teşkil etmiştir.²⁴⁹

“كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَآتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ” *Onlardan öncekiler de doğruyu yalanladılar; bunun üzerine tepelerine, neren geldiğini anlamadıkları bir azap inmişti.*” [Zümer 39/25]. Bu âyette Allah’u Teâlâ indirdiği hükümleri kabul etmeyip nankörlük ve asiliğe devam eden geçmiş ümmetlerin, daha dünyada iken karşılaştıkları musibetler

²⁴⁸ Kazvînî, *el-İzâh*, 28; es-Subkî, *Arusu'l-Efrâh*, I, 119-120; Haşimî, *Cevâhirü'l-Belâğa*, 58.

²⁴⁹ et-Tibî, *Futûhu'l-Gayb*, XIII, 340.

hakkında bilgi vermektedir. Haberin muhtevası hakkında, muhatapların zihinleri boş olduğundan cümle t'ekitsiz olarak gelmiş ve bu haber ibtidâi haber örneği olmuştur.²⁵⁰

2.2.2.2. Talebi Haber

Eğer dinleyici, kelamın gerçekliği hakkında kuşku duyar, birtakım belirsizlikleri sorgulama ihtiyacı hisseder ve haberin gerçeğini anlamak isterse duruma göre onu pekiştirmek gerekebilir. Bu surette tekit edilerek anlamın güçlendirilmesi ile yapılan haber, talebi haber olarak adlandırılır.²⁵¹ Örneğin “gerçekten ekmek geldi” derken bir edatla anlam kuvvetlendirilmiştir. Zümer suresinde, çok sayıda talebi haber örneğine rastlanmaktadır.

“*Eğer inkâr ederseniz bilirsiniz ki Allah'ın ise ihtiyacı yoktur*” [Zümer 39/7]. Bu âyet, kendilerine gelen tüm kanıt ve ikaz edici açıklamalara rağmen Allah'a gerçek iman etmemekte ısrar edenler için bir uyarı hitabıdır. Muhataplar, gelen delillere karşı kuşku duyduklarından dolayı cevap olarak Allah Teâlâ, te'kitli bir ifadeyle herşeyden zengin olduğunu, kulların inanması da dahil onların hiçbirşeyine ihtiyacı olmadığını bildirtmektedir. Burada kullanılan te'kit vasıtası, tahkik edatı *إِنَّ*'dir. Bu şekilde tek edat ile pekiştirilerek yapılan haber, bir talebi haber örneği olmuştur.²⁵²

“*Allah her şeyin yaratıcısıdır ve her şeyi koruyup yöneten de O'dur*” [Zümer 39/62]. Allah'ı Teâlâ, ayette azametini ve mükemmelliğini anlatmaktadır. Bu ayette fiil cümlesi yerine isim cümlesi tercih edilerek Allah'tan başka yaratıcının olmadığı hususu, pekiştirilerek izah edilmektedir.²⁵³ Ayetteki haber cümleleri, te'kitli kullanıldığından dolayı talebi haberi değerlendirme bağlamında, örnek gösterilebileceği düşünülmektedir.

“*Onlardan öncekiler de böyle sözler söylemişti; ama elde ettikleri şeyler onlardan fayda vermedi*” [Zümer 39/50]. Bu âyette, eski inkârcı toplulukları gibi, Allah'ı kabul etmekle birlikte içinde oldukları nimetleri kendilerine mal etmeleri ve bunların kendi bilgilerinden kaynaklandığını iddia ettikleri

²⁵⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XXIII, 331.

²⁵¹ Sekkâkî, *Mitahu'l-Ulum*, 170; Kazvînî, *el-Îzah*, 28; es-Subkî, *Arusu'l-Efrah*, I, 119-120.

²⁵² İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XXIII, 331.

²⁵³ Bolelli, *Belâgat*, 210-220; Bulut, *Belâgat*, 111-115.

açıklanmaktadır. Şüphe ve tereddüt içerisinde olan muhataplara aslında bunun böyle olmadığını ileten bu haber sadece bir te'kit edatı قد ile güçlendirilerek bildirilmiştir. Söz, tek bir pekiştirme vasıtasıyla kullanıldığı için bu haber talebi haber olmuştur.²⁵⁴

2.2.2.3. Inkârî haber

Şayet dinleyen kişi, kelamın mânâsını inkâr ederek kesin olarak reddediyorsa bu kişiye, durum anlatılırken inkâr seviyesine göre kelamı, birden fazla tekit edatı ile teyit etmek gerekebilir. Bu te'kitli habere inkârî haber denir.²⁵⁵ Meselâ, “والله لقد جاء الخبز”, dediğimizde şüpheyi mahal vermeyecek şekilde birden çok tekit edatı ile anlam kuvvetlendirildi. Zümer suresinde inkârî haberin şevahitleri çoktur.

“Kesin olan şu ki, asıl kaybedenler, kıyamet gününde hem kendilerini hem de yakınlarını ziyan edecek olanlardır. Bilesiniz ki kesin hüsrân işte budur” [Zümer 39/15]. Bu ayet iki haber cümlesi içermektedir. Birincisi اِنَّ الْخٰسِرِيْنَ الَّذِيْنَ خَسِرُوْا اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلِيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَلَا ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرٰنُ الْمُبِيْنُ cümlesidir. Bu cümlede, Allah'ı bırakıp sahte tanrılara tapmaya devam eden kimselerin akıbetinin, sadece hüsrân olacağı bildirilmektedir. Burada muhatapların/ inkârcıların durumunu göz önünde bulundurarak te'kitli bir ifadeyle ahiretteki hüsrânlarına kısa ve öz olarak açıklama getirilmiştir. İçerisinde iki te'kit vasıtası اِنَّ ve isim cümlesi barındıran bu cümle inkârî haber olarak değerlendirilmiştir. İkincisi ise اَلَا ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرٰنُ الْمُبِيْنُ cümlesidir. Bu cümlede muhatapların inkâr ve isyanlarını ısrarla sürdürmeleri üzerine haberde üç tekit edatı kullanılarak etkileyici bir söylem ile uğrayacakları hüsrân açıklanmıştır.²⁵⁶ Cümlede tenbih edatı اَلَا, işaret ismi ذٰلِكَ ve fasıl zamiri هُو vasıtaları kullanılarak üç edat ile te'kit yapıldığı için haber, inkârî haber örneği olmuştur.

“Muhakkak ki biz, düşünüp ders alsınlar diye insanlar için Kur'an da her türlü örneği ortaya koyduk” [Zümer 39/27]. Bu ayette Allah kendisine, kulluk görevinin yerine getirebilmesi için Kur'an-ı Kerim'de her

²⁵⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 115.

²⁵⁵ Haşimî, *Cevahirü'l-Belâğa*, 58; Akbaş, *Arapça Belâgat*, 30.

²⁵⁶ İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib b. Abdîrahmân b. Galib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî, *el-Muhariri'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, IV, Dârü'l-Kutubli'l İlmiye, Beyrut, 2001, 525; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XXIII, 361-362.

türlü örneği, misali, öğüdü verdiğini açıklar. Bu haber farklı pekiştirme usulü لَقَدْ edatı ile fevkaledde etkili bir yöntemle tekit edilerek son nokta konulmuştur. İnkârcıların tereddütlerine cevaben yapılan bu haber inkârî habere örnek teşkil etmektedir.²⁵⁷

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ “*Kuşkusuz inanan bir topluluk için bunda dersler vardır*” [Zümer 39/ 52]. Bu ayetten önce Allah rızık verme konusunda ölçüyü kendisinin belirlediğini açıkladıktan sonra bu durumda, iman eden kimseler için dersler olduğu bilgisini vermektedir. Muhataplar bu konunun içeriği ile ilgili malumata sahip oldukları için, lafız onların durumlarına göre pekiştirme edatı kullanarak etkileyici bir ifade ile beyan edilmiştir.²⁵⁸

2.2.3. Haber Cümlesinin Muktezâyı Zahirin Dışında Gelmesi

Bazen cümleler durumun hilafına göre gelebilir. Söz durumun gerektirdiği şekilden çıkıp başka bir anlatım metodu ile anlatılır. Konuşan kişinin durumuna göre zihni boş olan kimse, soru soran yerine konulabilir veya kendisinde inkâr alametleri görüldüğü halde inkâr etmeyen kimse inkâr edilen yerine konulup cevap verilirken, anlamı kuvvetlendirmek için tekit edilir. Bazen de inkâr eden kimse inkâr etmeyen yerine konulup ona göre cevap verilir.²⁵⁹ Bu şekilde anlatılmak istenilen mevzu tekit edilmeden anlatılır. Yani ibtidâî haber yerine talebi haber, yine ibtidai haber kullanılması gerekirken inkârî haber, inkârî habere alternatif olarak ibtidai haber getirilerek haber cümlesi gereğinin dışına çıkılarak anlatılmış olur.²⁶⁰ “لا إِلَهَ إِلَّا هُوَ” “*Ondan başka ilah yoktur*” [Zümer 39/6]. İnkârcılara yönelik bu ayetteki ifade tekit edilmeden anlatılmıştır. Zaten onlar inanacak olsalar etrafa baktıkları zaman, imana getirecek delilleri bulmaları mümkündür, delilleri görmek istemediklerinden, belki Allah onlara değer vermediğini ibtidâî haber kullanarak anlatmayı murat etmiştir.²⁶¹

Zümer suresinde ise haberin muktezâyı zahirin dışında gelmesi ile alakalı birçok örnek bulunmaktadır. تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ “*Kitabın indirilmiş, Aziz ve hakim olan Allah’ın katındandır*” [Zümer 39/1]. Bu ayete bakıldığında, Kur’an-ı Kerim’in Allah’u

²⁵⁷ Alûsî, *Rûhu’l-Meânî*, XII, 250.

²⁵⁸ et-Tibî, *Futuhu’l-Gayb*, XIII, 343.

²⁵⁹ Sekkâkî, *Miftahu’l-’Ulum*, 171-174; Kazvînî *el-Îzah*, 94.

²⁶⁰ Bolelli, *Belâgat*, 221-228; Bulut, *Belâgat*, 116.

²⁶¹ Cârîm- Emin, *el-Belâgatül-Vazıha*, 164-165; Haşimî, *Cevahirü’l-Belâğa*, 60; Zuhaylî, *et-Tefsirü’l-Münir*, I, 348.

Teâlâ katından geldiğini kabul etmeyenleri muhatap aldığı görülmektedir. Lakin Allah’u Teala burada sanki onların inkârlarını yok sayarcasına, haber cümlesini t’ekitsiz olarak getirmiştir. Çünkü muhatapların görmesi gereken çok açık kanıtlar bulunmaktadır. Bu kanıtları inceledikleri takdirde Kur’an-ı Kerim’in Allah katında geldiğini anlayacaklardır. Onların bu inkârına cevaben gelen lafızlarda, pekiştirme kullanılmaması sebebi ile buradaki haber muktezâ-i hale uygun olarak gelmemiştir.²⁶²

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ “Biz bu kitabı sana gerçeğin bilgisi olarak indirdik” [Zümer 39/2]. Buradaki muhatap Peygamber Efendimizdir. Hz. Peygamberin bu konuda şüphesi elbette bulunmamaktadır. Bu durumda ayetin ona te’kitsiz ifade edilmesi gerekirken pekiştirme edatı kullanılması sözün muktezâyı zahir dışına çıkmasına örnek oluşturmuştur. Ayette durumun gereği dışına çıkılmasının sebebi ise, sözün kapsadığı hükme ihtimam göstermektir.²⁶³

إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ “Elbette sen öleceksin, onlar da ölecek” [Zümer 39/30]. Bu ayette te’kitli iki cümle bulunmaktadır. Birinci cümle peygamber efendimize yönelik bir hitaptır. Kendisi sözün kapsadığı hükmü inkâr etmemesine rağmen inkâr eden kimse yerine konulup, cümle te’kit edatı ile pekiştirilerek ona sunulmuştur. Pekiştirme amacı Peygamber efendimizi teselli etmektir. İkinci cümlede ise muhatapların haberin muhtevasını inkâr etmedikleri görülür, fakat ölüm hakikatinden bihaber yaşamaları ve güzel ameller biriktirerek ölüme hazırlanmamalarından dolayı inkâr eden kimseler yerine konulmuş oldular. Böylece ayetteki her iki cümlede de muktezâ-ı halden çıkılmış oldu.²⁶⁴

2.2.4. Haber Cümlesinin Farklı Anlamlar İfade Etmesi

Haber cümleleleri, daha önce değinildiği gibi asıl iki amacın dışında, övme, yerme, tehdit, vaaz, irşad, itiraf etme, üzüntü ya da sevinci belirtme, dua, beddua, emretmek, menetmek, gibi değişik anlamlarla da söylenmektedir. Haber cümlelerinin değişik mânâlarını sözün gidişatından ve bulunduğu durumdan anlamak mümkündür.

Zümer suresinde de uyarma ve ikaz etme, zem/yerme, tehdit, Allah’ın ulûhiyetini ispatı, kudretini gösterme delilleri, şükre sevk etme, övme, teselli etme, korkutma, ümidi

²⁶² İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XIII, 314.

²⁶³ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XXIII, 315.

²⁶⁴ et-Tibî, *Futuhu'l-Gayb*, XIII, 381.

kırılma, müjdeleme, Kur'an-ı Kerim'in şanını yüceltme gibi anlamları ifade etmek için kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu anlamlar ile ilgili bazı misaller aşağıdaki gibidir:

2.2.4.1. Kınama ve Azarlama/Tevbih

Haber cümlesi, haber vermek maksadı dışında, hitap edilen kişiyi kınamak ve itap etmek amacı ile de zikredilebilir. Zümer suresinde kınama ve azarlama maksadı ile kurulan birçok örnek bulunmaktadır. Örneğin: *وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ* “*İnsanın başına bir sıkıntı geldi mi rabbine yönelip O’na yalvarır; sonra rabbi ona katından bir nimet verince, daha önce yalvardığını unutarak yolundan saptırmak için Allah’a eşler koşmaya kalkar*” [Zümer 39/8]. *وَإِذَا دُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَإِذَا دُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَنْشِرُونَ* “*Ne zaman tek başına Allah’ın ismi zikredilse âhirete inanmayanların kalplerindeki nefret yüzlerine vurur; ama Allah’ın dışındakiler (putlar) anıldığında hemen sevinçten yüzlerinin parladığını görürsün*” [Zümer 39/45] ayetidir. Bu ayet; müşriklerin, Allah’ın isminin anılmasından nefret etmelerini, kınamak ve azarlamak amacıyla zikredilmiş bir haber cümlesidir.²⁶⁵

2.2.4.2. Övme/Medh

Haber, bazen muhataba övgü ve methetme amacıyla zikredilmektedir. Bu durum, çoğunlukla peygamberler ve müslümanların emsalsiz yaşantılarını anlatan ayetlerde onların davranışlarını takdir etmek amacı ile kullanılmaktadır. Zümer suresinin *وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ* “*Gerçeği getiren kişiye ve onu tasdik edene gelince, işte takvâ sahipleri onlardır.*” [Zümer 39/33] Ayeti haberi cümle olup Hz. Peygamber (sav) ve ona inanan bütün müminleri övgü ve medh amacıyla takdim edilmiştir.²⁶⁷

Benzer örneği de *الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ* “*Söylenenleri dinleyip de en güzeline uyan kullarımı müjdele! İşte Allah’ın doğru yolu buldurduğu kimseler onlardır, asıl akıl iz ‘an sahipleri de onlardır*” [Zümer 39/18]

²⁶⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 116.

²⁶⁶ Beydâvî, *Envâru’-t-Tenvil*, V, 44.

²⁶⁷ Muhammed el-Emin, *Hadâik er-Revh ve’r-Reyhân*, XXV, 10.

ayetidir. Bu ayet, Allah’a iman eden, onun sözlerine ittiba edip yaşantılarına geçiren kulları övme ve medh amacıyla zikredilmiştir.²⁶⁸

2.2.4.3. Teselli

Haber cümlesinin zikredilme nedenleri içinde, üzüntülü bir durum karşısında muhataba destek olmak için teselli vermekte bulunmaktadır. Zümer suresinde teselli amacı ile zikredilen haber Mekke müşriklerinin çeşitli işkencelerine maruz kalmış ilk müslümanlara yönelik diyaloglarda bulunmaktadır. Bu amaçla yapılan haber şu ayette görülmektedir:

“*Allah’ın arzı geniştir. Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir*” [Zümer 39/10]. Bu ayetteki haberî cümleler, müslümanlar için Mekke’de her gün artarak devam eden baskı, şiddet, zulüm ve müşriklerin akıl almaz işkencelerine katlanan peygamber ve arkadaşlarının hüznünü yatıştırmak, dertlerini hafifletmek maksadı ile irat edildiğini bildirmektedir.²⁶⁹

Teselli amacı ile zikredilen bir başka ayet örneği de şu şekildedir: *فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّٰ فَلِنَافْسِهِ* “*Kim doğru yolu izlerse kendi iyiliği için izlemiş olur, kim de yoldan saparsa kendi aleyhine sapmış olur; sen onlardan sorumlu değilsin*” [Zümer 39/40]. Bu ayet, ihbarî kelimeler olup Kur’an-ı Kerim’e inanmayıp, ona sırt çeviren insanlar hakkında üzülen peygamberi teselli etmek amacıyla irat edilmiş ihbarî bir cümledir.²⁷⁰

2.2.4.4. Teşvik Etme

Haber, zaman zaman karşı şahsı, birtakım girişimlerde bulunmaya yönlendirmek bazende şevk ve heyecanını arttırmak için ifade edilir. Zümer suresinde bu gaye için söylenen ayetler, umumiyetle cennetlik müminlerin durumlarını anlatan lafızlarda görülmektedir. Sure’de teşvik maksadı ile gelen birçok örnek bulunmaktadır.

“*Şükrederseniz bu tutumunuzdan hoşnut olur*” [Zümer 39/7] ayetinde geçen bu ifade ile, Allah’a inanıp gereğini yerine getirenlerin ve hamd edenlerin

²⁶⁸ Ebû Suud, *İrşâdu'l-Aklî's-Selim*, VII, 248.

²⁶⁹ Ebû Suud, *İrşâdu'l-Aklî's-Selim*, VII, 246.

²⁷⁰ Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XII, s. 261.

rızasına kavuşma ile ödüllendirileceği müjdesi verilmektedir. Bununla beraber, aynı ayet teşvik anlamı da barındırmaktadır. Aslında siz rızamı kazanmak istiyorsanız iman ederken aynı zamanda kulluğa yönelmeniz gerekmektedir diye teşvik söz konusudur.²⁷¹ Surenin bir başka ayeti de teşvik konusunun izhar edilmesine misal gösterilebilir. لَهُمْ مَا دَلَّكَ جَزَاءَ الْمُحْسِنِينَ “Rableri katında onlar için diledikleri her şey vardır; işte bu, güzel davrananların ödülüdür.” [Zümer 39/34] ayetinin ilk kısımdaki cümle ile Allah’a iman edenlerin cennetteki mükâfatları hakkında bilgi verilmiştir, دَلَّكَ جَزَاءَ الْمُحْسِنِينَ lafzı ihbârî bir cümle olarak kullanın, Allah’a yönelmesi ve güzel ameller yapmaya teşvik edilmesi amacıyla zikredilmiştir.²⁷²

2.2.4.5. Yüceltme

Haber cümlesinin zikredilme gayelerinden bir diğeri ise hitap edilen kişinin şanını yüceltmek ve saygı göstermektir. Bu gaye ile gelen haber cümlesi özellikle Kur’an-ı Kerim’in şanının ve hususiyetlerinin bahsedildiği ayetlerde görülmektedir. Örneğin اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَابًا يَتَفَسَّرُ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ “Allah, kendi içinde uyumlu, gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi. Rablerinden korkanların onun etkisiyle tüyleri ürperir, sonra yine Allah’ı anmaya yönelerek bedenleri ve kalpleri huzura kavuşur” [Zümer 39/23]. Ayette Kur’an-ı Kerim’in, ifade tarzı, üslûbu ve içeriğiyle okuyucuyu derinden etkilemesi gibi sahip olduğu özellikleri vurgulanmıştır. Zikredilen haber cümlesi onun azametini tazimi, izhar etmek amacıyla sevk edilmiş ihbârî bir ifadedir.²⁷³

Bir diğer örnek ise قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ “Kusursuz, Arapça bir Kur’an’dır. Umulur ki takva sahibi olurlar” [Zümer 39/28]. Bu cümle ihbârî olup Kur’an-ı Kerim’in bilgilerinin çelişkisiz ve kusursuz olduğunu te’kit etmektedir. Bu ayet, saygı ve tazim maksadı ile kullanımının yanı sıra medh- u sena gayesini de taşımaktadır.²⁷⁴

²⁷¹ Muhammed el-Emin, *Hadâik er-Revh ve 'r-Reyhân*, XXIV, 489.

²⁷² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 128.

²⁷³ Beydâvî, *Envâru 't-Tenzil*, V, 41.

²⁷⁴ Ebû Suud, *İrşâdu 'l-Akli 's-Selim*, VII, 252.

2.3. İnşâ Üslûbu

Sözü söyleyene, kelamı kesin olarak doğru ya da yanlış diyemeyeceğimiz sözlere inşa denir. Kullanılan sözün anlamında doğruluk veya yanlışlık gibi kesin yargıya ulaşamayacağımız emir, nehiy, istifham, nida ve temennî benzeri cümleler inşaîdir.²⁷⁵ Belâgat âlimleri inşayı, talebi inşa ve gayri talebi inşa olarak iki kısımda incelemişlerdir.

Talebi inşa: Söylendiği zaman dilek ve talep içeren cümlelerdir. Mevcutta bulunmayan bir durum olmasını talep etmektir. Bu ise emir ve nehiy, istifham yani soru kipleri, temennî ve nida kipleri olarak beş grupta toplanmıştır.²⁷⁶

Gayri talebi inşa: İnşa ifadelerinin bazıları herhangi bir istek içermez bu ifadeler gayri talebi inşa olarak adlandırılır. Taaccüp(şaşkınlık), övme, yerme(kötüleme), yemin, alışveriş vb. gibi sözleşme sığıları gayri talebi inşa olarak adlandırılır.²⁷⁷

2.3.1. Emir

Belâgat alanında emir, kendine bağlı ya da daha alt konumdaki birisinden makamının gereği zorunluluk yükleyerek, isteklerinin yerine getirilmesini talep etmektir.²⁷⁸ Emirden gerçek anlamıyla kastettiğimiz vücup ifade eden “mutlak talep” ifadesidir.²⁷⁹ Zümer suresinde emir kipinin gerçek anlamında, yani üst konumdaki birinin ilzam yolu ile isteklerinin yerine getirilmesini talep ettiği altı yer bulunmaktadır.

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ “De ki (Allah şöyle buyuruyor): “Ey inanan kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının” [Zümer 39/10], يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ “Ey kullarım! Bana karşı gelmekten sakının!” [Zümer 39/16], فَبَشِّرْ عِبَادِ “kullarımı müjdele!” [Zümer 39/17], وَأَنِيبُوا “وَأَتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ” “Rabbinize yönelip O’na teslim olun” [Zümer 39/54], إِلَيْنَا يَرْجِعُ “إِلَيْكُمْ مِّن رَّبِّكُمْ” “Rabbinizden size indirilen en güzel hükümlere uyun” [Zümer 39/55]. Bu ayetlerde geçen emirlerin gerçek mânâsında kullanıldığı açıktır. Ancak bazı âlimler

²⁷⁵ Sekkâkî, *Miftah ’ul-Ulum*, s. 303-307; Kazvînî, *el-İzah*, 85.

²⁷⁶ Kazvînî, *el-İzah*, 94; Bolelli, *Belagât*, 229; Bulut, *Belagât*, 118.

²⁷⁷ Kazvînî, *el-İzah*, 94; Gür, *Anlatımlı Kur’ân Belâgatı*, 64.

²⁷⁸ Teftazanî, *el-Mutavval*, Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-İlmiye, t.s., 424.

²⁷⁹ Kazvînî, *et-Telhîs*, 168.

onuncu ayette yer alan *اتَّقُوا رَبَّكُمْ* lafzında emrin, gerçek mânâsı dışında kullanıldığını söylemişlerse de maksat, takvanın devamlılığını talep etmektir.²⁸⁰

2.3.1.1. Emir kipinin Farklı Anlamlarda Kullanılması

Emir kalıpları gerçek anlamlarından uzaklaşıp kelamın gidişatından, ifadenin bağlamından çıkarabileceğimiz farklı ifade ile de kullanılabilir. Herhangi bir istek içermeyen emirler başlıca şu anlamlarda kullanılır. Taaccüp, iltimas, üzüntü, dua ve temennî vb. mânâları bunlardandır. Zümer suresinde emir sığasının değişik mânâları ile kullanılmasına şahit olduğumuz çok örnekler mevcuttur.

2.3.1.1.1. Tehdîd

Emir, hitap edilen şahsa gözdağı vermek veya inzar etmek maksadı ile de kullanılabilir.²⁸¹ Örnek olarak *أَصْحَابِ النَّارِ إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ* “De ki ona: “İnkârcı tutumunla biraz eğlenedur bakalım! Gerçek şu ki sen ateşi boylayacaklardan birisin! [Zümer 39/8] ayetinde geçen *تَمَنَّعَ* emri tehdit amacıyla kullanılmıştır. Yine *فَاعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ* “Artık siz de O’nun dışında dilediğinize tapın bakalım!” [Zümer 39/15] ve *قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ* “De ki: “Ey kavmim! Elinizden geleni yapın! Muhakkak ki ben de yapmam gerekeni yapacağım!” [Zümer 39/39] ayetleri de tehdit/vaid ve korkutma amacıyla irad edilmiştir.²⁸²

2.3.1.1.2. Hor görme/İhâne

Emir bazen hor görme/ihâne amacıyla da kullanılabilir. Şu ayetteki kullanım böyledir. *وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ دُفُّوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ* “O gün zalimlere, “Vaktiyle kazandığınızı tadın şimdi!” Denir” [Zümer 39/24]. Bu ayette, inkârcıların davranışlarını aşağılamak için gelen emrin, hor görme mânâsında kullanıldığını söyleyebiliriz.

²⁸⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve 't-Tenvir*, XXII, 352.

²⁸¹ Kazvîni, *el-İzah*, 116.

²⁸² Alûsî, *Rûhu 'l-Meânî*, XXIII, 245-250; Beydâvî, *Envâru 't-Tenzil*, VII, 232-237; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve 't-Tenvir*, XXIII, 344.

2.3.1.1.3. Müjde

Emir kipi, gerçek mânâsı dışına çıkıp inanan kimselere yönelik müjde amacıyla irad edilebilir. Örneğin *وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوا خَالِدِينَ* “*Bekçileri onlara, “Selâm size! Hoş geldiniz! Ebedî olarak kalmak üzere buyurun girin cennete!” diyecek*” [Zümer 39/73] ayet-i kerimede cennete girmek üzere olan kişilerin hallerini teşvik eden ve onları tebşir amacı ile gelen emir, müjdeleme anlamında kullanılmıştır.²⁸³

2.3.2. Nehiy (Yasaklama)

Nehiy; hitap edilen şahıstan üstün olunması sebebi ile herhangi bir şeyin yapılmamasını istemektir. Nehiy, sadece nehiy edatı لا'nın muzari fiil öncesinde gelerek ve muzari fiilin cezm edilmesi ile oluşturulan sığadan yapılıır.²⁸⁴ Zümer suresinde bu üslûp ile ilgi tek bir örnek bulunmaktadır. *قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ* “*De ki (Allah şöyle buyuruyor): “Ey kendi aleyhlerine olarak günahta haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin”* [Zümer 39/53] ayetinde, kendilerine zulmeden kullara Allah'ın rahmetinden ümit kesilmemesini belirtmek için nehiy sığası ile başlayan ve nehiy kipi ile oluşan haber, talebi inşa haber olmuştur. Nehiy, yasaklama ifade eden gerçek anlamında kullanılmıştır.²⁸⁵

2.3.3. İstifham (Soru)

İstifham; önceden bilinmeyen bir şeyi öğrenmek için soru sorarak bilgi sahibi olmayı istemektir.²⁸⁶ Zümer suresinde istifham üslubuna dair yirmiden fazla örnek bulunmaktadır. Tespit edilen istifham örneklerinin hepsinin, hakiki anlamı dışında kullanıldığı belirlenmiştir. Zümer suresinde yer alan istifham üslûbunun farklı amaçları aşağıdaki gibidir:

²⁸³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 147.

²⁸⁴ Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, 320; Cârîm- Emîn, *el-Belâgatü'l-Vâzıha*, 187; Bolelli, *Belâgat*, 254; Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 78.

²⁸⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XXIV, 39.

²⁸⁶ Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, 76; Gür, *Anlatımlı Kur'an Belâgatı*, 84.

2.3.3.1. İnkârî (Hoş Görmeme) Mânâsı

Soru kipi inkârî anlamda da gelmektedir. Konuşan kişi kendisine garip gelen durumu karşı tarafa soru yolu ile iletir. İnkârî cümle ile gelen sorularda olumsuz anlam kullanılır. İnkârî istifham önce tevbihi istifham ve tenzihi istifham olarak ikiye sonra da gelecek ve geçmiş tevbihi ve tekzibi olarak tasnif edildiğinden belâgat eserlerinde bahsedilmektedir. İnkârî mânâsına dair örnekler şu şekildedir: *قُلْ أَفَغَيَّرَ اللَّهُ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ* “De ki: “Ey cahiller! Bana Allah’tan başkasına kulluk etmemi mi teklif ediyorsunuz?” [Zümer 39/64]. Mekke müşrikleri Hz. Peygamber’i(sav) Allah dışında kendi putlarına tapmaya davet etmişlerdir. Hz. Peygamberin (sav) bu saçma teklif karşısında aldığı kararlı tutumunu vurgulamak ve aynı zamanda müşriklerin böyle bir öneriye kalkışmaları hiç hoş bulunmadığı için ayıplamak maksadı ile kullanıldığı için bu cümle, inkârî istifham olarak ifade edilmiştir.²⁸⁷

Tekzib ve inkârî gaye ile kullanılan istifama dair misal ise *أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ* “Allah kuluna kâfi değil mi?” [Zümer 39/36] ayetidir. Bu ayette Allah’u Teâlâ Hz. Peygambere (sav) “biz ilahlarımızın seni çapmasından endişeleniyoruz” diyerek onu korkutmaya yeltenen Kureyş putperestlerinin sözlerini, inkârî istifham üslubu yoluyla yalanlamıştır.²⁸⁸

2.3.3.2. Takrîr (İkrar Ettirme) Mânâsı

İstifham bazen takrir amacıyla kullanılabilir. Zümer suresinde bu amaca dair beş tane örnek vardır. *أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ* “Allah, kötülerin hakkından gelen mutlak güç sahibi değil midir?” [Zümer 39/37] bu ayette Allah azîz ve güçlü olduğunu; peygamberini ve onu izleyenleri düşmanları karşısında başarılı kılacağını takriri istifham üslubu yolu kullanılarak belirtilmiştir. Bu kullanımın farklı bir örneğinde şu ayette geçmektedir. *وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرَادَنِيَ بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكَاتُ رَحْمَتِهِ* “Gerçek şu ki onlara, “Gökleri ve yeri kim yarattı?” Diye soracak olsan, tereddüt etmeden “Allah” derler. De ki: “O halde söyler misiniz, Allah’ı bırakıp da taptığınız şu şeyler, Allah bana bir zarar vermek istese, O’nun vereceği zararı önleyebilirler mi? Yahut O bana bir rahmet dilese, onun rahmetini durdurabilirler

²⁸⁷ Subkî, *Arûsu 'l-Efrâh*, I, 384.

²⁸⁸ Alûsî, *Rûhu 'l-Meânî*, XXIV, 5.

mi?” [Zümer 39/38]. Bu ayette dört tane istifham sorusu geçmiştir. Her bir soru, muhatapları ikrar ettirmek için sorulmuştur.²⁸⁹

2.3.3.3. Taaccüb (Şaşırma) Mânâsı

İstifham şaşkınlık bildirme gayesi ile de gelebilir. Buna örnek olarak فَأَنَّى تُصْرَفُونَ [Zümer 39/6] ayeti gösterilebilir. “O halde nasıl olur da yüzünüz haktan çevrilir?” [Zümer 39/6] ayeti gösterilebilir. Bu ayetteki istifham, müşriklerin yaratılışın Allah’a ait olduğunu bildikleri halde, Allah tarafından kendilerine gönderilen ayetleri inkâr etmelerini acayip bularak, ayıplamak ve bu hareketlerinden dolayı şaşkınlığını belirtmek gayesi ile istifham kullanılmıştır.²⁹⁰

Bu amaca başka bir örnek ise وَأَنَّى يُؤْتِيكُمُ اللَّهُ مِنْكُمْ رُسُلًا يَلْقَوْنَ آيَاتٍ رَبِّكُمْ [Zümer 39/71]. “İçinizden, size rabbinizin âyetlerini okuyup duyuran ve böyle bir günle karşılaşacağınızı bildirerek sizi uyaran bir elçi gelmedi mi?” [Zümer 39/71]. Bu ayette cehennem bekçileri, cehenneme girecek kişilerin durumlarını kınar vaziyette sordukları sorular ile gelen istifhami anlatım bulunmaktadır. Hayatta iken verilen imkanları değerlendirip iman etmemeleri garip bulunarak şaşkınlık belirtilmek maksadı ile bu anlama gelen istifham getirilmiştir.²⁹¹

2.3.3.4. Nefiy Mânâsı

İstifhamın nefiy maksadı ile de kullanımı mevcuttur. Nefiy amacı ile kullanımını şu ayette görmekteyiz: أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِّنْ رَبِّهِ: “Allah kimin gönlünü İslâm’a açmışsa o, rabbinden gelen bir aydınlık içinde olmaz mı?” [Zümer 39/22]. Bu ayette kalbi Allah tarafından dine yöneltilen ve hidayete kavuşan kişinin, kalbinin imana kapalı kimseyle bir olmadığını, istifhamı menfi yoluyla irad edilmesi söz konusudur.²⁹² Nefiy kullanımına farklı bir misal ise şu şekildedir. فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ إِذْ جَاءَهُ: “Allah hakkında asılsız inançlar uyduyan ve gerçek kendisine ulaştığında onu yalan sayandan daha zalim kim vardır?” [Zümer 39/32]. Ayetteki istifham gerçek mânâsı

²⁸⁹ Seyhzâh, *Hâşiye ala'l-Beydâvî*, VII, 256.

²⁹⁰ Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXIII, 241.

²⁹¹ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, V, 49.

²⁹² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 125, İbn Atıyye, *el-Muharriru'l-Veciz*, IV, 527, Kurtubî, *Tefsiru'l-Kurtubî*, XV, 216.

dışında kullanılmıştır. Kullanılan istifam ile menfi yoluyla, kendilerine gönderilen kitap ve peygamberi reddedenlerden daha zaliminin olamayacağı zikredilmiştir.²⁹³

2.3.3.5. Tenbîh (uyarma) mânâsı

Bu kullanım ile ilgili şu örnek verilebilir: *أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنَابِيعَ فِي الْأَرْضِ* “Görmedin mi Allah’ın gökten su indirip onu yerdeki kaynaklara akıttığını?” [Zümer 39/21] denilerek uyarı yapılmıştır. Burada geçen istifhamın, tenbih anlamında kullanıldığını ifade edebiliriz.

2.3.3.6. İstib’âd (Uzak bulma) mânâsı

أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ “Ateşi boylayacak olanı sen mi kurtaracaksın?” [Zümer 39/19]. Bu ayette Peygamber efendimize(sav), ateşe atılacak kişileri, onun kurtarmasının mümkün olmayacağını ifade etmek için istifham istib’adî anlamında kullanılmıştır.²⁹⁴ İstib’adî kullanımın surede bulunan tek örneğinin bu ayette olduğu söylenebilir.

2.3.4. Nidâ Üslubu

Lügatte seslenmek, çağırmak, ortaya çıkmak, müşâvere etmek, danışmak²⁹⁵ mânâlarına gelen nida, bir meânî terimi olarak *أَنْدِى / أَدْعُو* (seni) çağırıyorum, (sana) sesleniyorum fiiline muadil olarak kullanılan bir edatla muhatabın kelam sahibine yönelerek harekete geçmesini beklemektir.²⁹⁶ Bunun amacı nida olunan kişinin önemli bir mevzuya dikkatini çekmek ve yönelmesini sağlamaktır.

Bu üslûp sekiz tane edat getirilerek yapılır. Bunlarda kendi aralarında yakın ve uzak olmak üzere ikiye ayrılır.²⁹⁷ Yakın için; *أَيَّ* ve *أَيَّ* uzak için ise; *هَئِذَا*, *يَا*, *أَيَّ*, *هَئِذَا* edatları kullanılır. Bazen kendisinden uzak mesafelerde olan şeyler, kelam sahibinin kalbinde var olduğu için, konuşan kimsenin yakınındaymış gibi sayılır *أَيَّ* ve *أَيَّ* nida edatları ile hitap edilir.²⁹⁸

²⁹³ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve 't-Tenvîr*, IV, 5, 6.

²⁹⁴ *et-Tibî, Futûhu 'l-Gayb*, XIII, 364.

²⁹⁵ BekirTopaloğlu-Hayrettin Karaman, *Arapça -Türkçe Yeni Kâmus*, Elif Ofset Tesisleri, İstanbul, b.t.1983, 431.

²⁹⁶ Sekkâkî, *Miftâhu 'l-Ulûm*, 323; Hâşimî, *Cevâhiru 'l-Belâga*, 89.

²⁹⁷ Hâşimî, *Cevâhiru 'l-Belâga*, 89.

²⁹⁸ Cârîm- Emîn, *el-Belâgatü 'l Vâziha*, 213.

Nida, bazı edebi amaçlar sebebi ile gerçek mânâsı dışında gelen karineden anlaşılabilen tahassür, istiğâse, teşvik veya men etme, şaşkınlık uyarı, ihtisas, nüdbe, dilek ve hatırlatma vb. anlamları ile de kullanılmaktadır. Zümer suresinde nidanın gerçek anlamı dışında kullanım amaçları şu şekildedir.

2.3.4.1. Tenbih (Uyarı) Mânâsı

Uyarı anlamına şu ayet örnek gösterilebilir. قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ. *“De ki (Allah şöyle buyuruyor): “Ey inanan kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının.”* [Zümer 39/10] Nida tarzı kullanılan bu ayet talebi olan inşa-i cümleye örnek gösterilebilir. Uzakta bulunan muhataba kullanılan “ya” edatı ile gafıl kişilerin bilahere gelecek emir hükümlerine dikkatini çekmek ve onları bu mevzuya zihnen hazır etmek sebebi ile zikredilmiştir.

Tenbih’e farklı bir misal olarak قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ *“De ki: “Ey kavimim! Elinizden geleni yapın! Muhakkak ki ben de yapmam gerekeni yapacağım!”* [Zümer 39/39] ayeti verilebilir. Ayette bulunan nida edatı ile tenbih anlamı kastedilmiş ve talebi inşa-i kelam olmuştur.²⁹⁹

2.3.4.2. Tahassür (Hasret Çekme) Mânâsı

Nida edatı bazı zamanlarda gerçek anlamı haricinde özleminden duyulan hüznü ifade için hasret çekme, üzüntüsünü dile getirme mânâsında kullanılır. Çoğu zaman tahassür mânâsına nedâmet ve temennîde iştirak eder. Örneğin hasret çekme anlamında اَن تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَىٰ عَلَىٰ مَا قَرَطْتُ فِي جَنبِ اللَّهِ وَإِن كُنتُ لَمِنَ السَّاجِدِينَ *“Ki sonra hiç kimse, “Allah’a itaat hususunda gerekeni yapmadığım için yazıklar olsun bana! Ben gerçekten de (İslâm ile) alay edenler arasında yer almıştım” diyerek (kendi kendini kınamasın)”* [Zümer 39/56] ayetinde kullanılmıştır. Mezkûr ayette geçen nida edatının kullanım amacı nedâmet ve tahassürdür.³⁰⁰

²⁹⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve 't-Tenvir*, XXIV, 20

³⁰⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 140, Râzî, *et-Tefsiru 'l-Kebir*, XXVII, 466.

2.3.5. Temennî Üslubu

Beş bölümde ele aldığımız İnşa-î talebîn bir kullanım alanı da temennîdir. Temennî, bir şeyin olmasını ısrarla istemek demektir. Terim olarak ise temennî, “gerçekleşmesi mümkün olmayan veya mümkün olup gerçekleşme ihtimali uzak olan ve bu sebepten dolayı gerçekleşmesi beklenmeyen fakat sevilen bir şeyi istemek” demektir.³⁰¹ Temennî, “keşke” mânâsındaki لَيْت (leyte) lafzı ile ilde edilir. Zaman zaman da edebi bir gaye ile soru sormak için kullanılan هل (hel), لعل (le’alle) ve şart edatı olan لو (lev) edatları da temennî yerine kullanılabilir.³⁰²

Zümer suresinde ise temennî üslubu kullanımı ile ilgi tek bir örnek bulunmaktadır. زُيْمَرِ سُوْرَتِيْۤنِۚ لَوْ اَنَّ لِىْ كَرْۢءًا فَاَكُوْنَ مِنَ الْمُحْسِنِيْنَ “Keşke bana bir fırsat daha tanınsa da iyilerden biri olsam!” [Zümer 58]. Bu ayette, inkârcı kişinin ahirette azabı görünce dile getireceği “Keşke bana bir fırsat daha tanınsa da iyilerden biri olsam!” şeklinde gelen temennîyi vurgulamak için “lev” edatı kullanılmıştır.³⁰³

2.4. Vasıl ve Fasıl Üslûpları

Meânî ilminin konularında önemli yer tutan fasl ve vaslın istisnai kullanım yerleri mevcuttur.

2.4.1. Fasıl Üslubu

Ard arda gelen iki cümle atıf harfî “و, vav” ile bağlanması beklenirken, bazı şartlar mevzu bahis olduğunda bağlanma(vasl) yapılmadan cümleler fasl edilir.

2.4.1.1. Aralarında tam bir bağlantı olan cümleler (كمال الاتصال)

İfadeyi oluşturan cümlelerden, sonra gelen cümle, önceki cümleyi açıklar veya ona bedel olarak gelirse aralarında bulunan tam bağlantı sebebi ile fasledilmesi lüzumu doğar.³⁰⁴ Zümer suresinde bu üslûpla ilgili örnekler şöyle sıralanabilir.

³⁰¹ Kazvînî, *Telhisu'l-Miftâh*, s.68; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 407.

³⁰² Kazvînî, *Telhisu'l-Miftâh*, s.78; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 407.

³⁰³ Ebu Hayyân, *el-Bahr 'ul-Muhit*, VII, 418, Hafâcî, *Hâşiyetü's-Şihâb*, VIII, 217.

³⁰⁴ Kazvînî, *et-Telhîs*, 178.

“إِشْتِهَ bu yaratıcı, rabbiniz Allah’tır. Hükümrancılık O’nundur; O’ndan başka tanrı yoktur” [Zümer 39/6] ayeti, birbiriyle uyumlu olan, sonradan gelenin önce gelen cümleyi te’kit ederek anlamını güçlendirdiği bu nedenden dolayı vasl yerine, fasl edilen üç cümle ihtiva etmiştir.³⁰⁵

Bunun bir diğer örneği ise “الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ” *“Söylenenleri dinleyip de en güzeline uyan kullarımı müjdele!”* [Zümer 39/18] ayetidir. Bu ayet bir önceki وَالَّذِينَ اجْتَنَّبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى *“Sahte tanrılara kulluk etmekten kaçınan, yüzünü ve özünü Allah’a çevirenlere müjdelere olsun!”* [Zümer 39/17] ayetine bedel konumunda olması nedeniyle aralarında tam bir birlik (kemâli ittisal) oluşmuş ve fasledilmiştir.

2.4.1.2. Aralarında tam bir kopukluk olan cümleler (كمال الانقطاع)

“Birbirini takip eden iki cümleden biri ihbarî diğeri inşâî olur veya iki cümle arasında, mânâ bakımından hiçbir ilişki bulunmazsa aralarında tam bir kopukluk meydana gelir ve bu cümlelerin arası fasledilir.”³⁰⁶ Zümer suresinde zikredilen iki örnek şu şekilde gelmektedir. “أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ” *“Bilinmeli ki halis dindarlık yalnız Allah için olanıdır.”* [Zümer 39/3] ayeti ilk örneğimizdir. Bu cümle lafzen ve manen haberi, ondan önceki cümle ise “فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ” *“öyleyse içten bir inanç ve bağlılık göstererek sadece Allah’a ibadet et”* [Zümer 39/2] lafzen manen inşâîdir, Bu nedenle iki cümle arasında fasl yapılmıştır.³⁰⁷

Bu konuyla alakalı اَلْأَصْحَابِ النَّارِ إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ *“De ki ona: “İnkârcı tutumunla biraz eğlenedur bakalım! Gerçek şu ki sen ateşi boylayacaklardan birisin!”* [Zümer 39/8] ayeti ikinci örnek olarak verilebilir. Bu ayetin ilk cümlesi inşâî cümle olarak gelmişken, ardından gelen ikinci cümle haber cümlesi olarak yer almıştır. Bu sebeple aralarında tam bir kopukluk (kemali inkıta) oluşmuştur. Buna binâen ikinci cümle birinciye vasl edilememiş, fasl edilmesi uygun bulunmuştur diyebiliriz.

³⁰⁵ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, IV, 302.

³⁰⁶ Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulum*, 463; Kazvînî, *el-İzâh*, 120.

³⁰⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XXIII, 317; Ebu Suud, *İrşâdu'l-Akli's-Selim*, IV, 595.

2.4.1.3. Aralarında kısmen bağlantı olan cümleler (شبه كمال الاتصال)

İkinci cümle, ilk cümleden anlaşılabiliriyorsa ya da zihinde oluşan soruya cevap niteliği taşıyorsa zikredilen cümleler, aralarında tam bir bağlantı benzerliği olduğu için fasledilirler. Zümer suresinde bu konuya şu ayetleri örnek göstermek mümkündür. وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَى إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ “Allah’tan başka şeyleri kendilerine koruyucu kabul edenler, -ki “sadece bizi Allah’a yaklaştırsınlar diye onlara tapıyoruz” diyorlar- ayrılığa düştükleri konularda Allah onların arasında hükmünü verecektir. Yalancı ve inkâra saplanmış kimseyi Allah kesinlikle doğru yola yöneltmez” [Zümer 39/3]. Âyette anlatılan konular arasında bağlantı birlikteliği olmakla beraber, ayetin son cümlesinde “Yalancı ve inkâra saplanmış kimseyi Allah kesinlikle doğru yola yöneltmez” şeklinde gelmesi zihinde beliren bir sorunun cevabı niteliği taşımaktadır. Sanki birisi tarafından “Bu dünyada yalancı ve inkârcıların hâli/sonu ne olacak?” diye sorulmuş ve ona, “إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ” şeklinde cevap verilmiştir. Zihinde belirecek sorulara cevap benzerliği olan bu ibareler arasında, kısmen bir bağlantı benzerliği olduğu için fasledilmişlerdir.

2.4.2. Vasl Üslubu

Îrab’da ortak olan iki cümleden, biri haber diğeri inşâ cümle, ya da her ikisi de haber veya inşâ cümlesi olursa, bu cümlelerin arası üç yerde atıf harfi “vav”la vasl edilirken bazı durumlarda müfred sıfatlar da atıf harfi “vav”la vasl edilir.”³⁰⁸

2.4.2.1. Î’râbta ortak olan cümleler

“Îrabda ortak olan iki cümle arasında ortak bir nokta bulunursa bu cümleler vasledilir.”³⁰⁹ Zümer suresinde bu üslûp ile alakalı şu örnek verilebilir: **إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ** “Eğer inkâr ederseniz bilirsiniz ki Allah’ın size ihtiyacı yoktur; ama O, kullarının nankörlüğüne razı olmaz, şükrederseniz bu tutumunuzdan hoşnut olur.” [Zümer 39/7]. Ayetteki “إِنْ تَكْفُرُوا” lafzı cümlede haber olup, irapta onun ortağı olan “إِنْ تَشْكُرُوا” ibaresi de onun üzerine atfedilmiştir. Bu durumlarda vaslın gerçekleşebilmesi için birleştirici bir yön ve ortak noktanın olması gerekliliği söz

³⁰⁸ Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, 183; İsmail, Durmuş, “*Fastı*”, DİA, TDV, Yay., İstanbul 1995, XII, 206.

³⁰⁹ Hacımüftüoğlu, *Teshîlu’l-Belâgâ*, s. 50; Cârîm, *el-Belâgatu’l-Vâzîha*, 193.

konusudur. Burada bulunan müşterek nokta “تَكْفُرُوا” ve “تَشْكُرُوا” ibarelerinin lafız ve mânâ açısından haber cümlesi olmakla birlikte birbirine zıt anlam ifade etmeleridir.

2.4.2.2. Her İkisi’de Haber veya İnşâ Olan Cümleler

Bir arada bulunan cümlelerin her ikisi de haber veya inşâ cümlesi olur, aralarında da birleştirici bir yön (ciheti câmia) bulunursa bu cümleler vasledilirler.³¹⁰ Bunun örneği *يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ* “(Bu adam mı,) yoksa âhiret kaygısıyla ve rabbinin rahmetine nâil olma ümidiyle gece vakitlerinde secde ederek, ayakta durarak kendini ibadete veren kişi mi (daha iyi)” [Zümer 39/9] ayetidir. Vasl örneği olarak gelen bu cümlelerin her ikisinde haber cümlesi olup mânâ bakımından da birbiriyle bağlantılıdır. Ayrıca mânâları ifade ettikleri için atıf edatı ile birbirine bağlanmıştır. Bir diğer örnek ise *وَأَنبِئُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلُمُوا لَهُ* “Rabbimize yönelip O’na teslim olun” [Zümer 39/54] ayetidir. Bu ayette vasıl vardır. Çünkü ayetteki cümleler hem lafız ve hem mânâ açısından dilek cümleleridir. Ve birbirinden ayrı konular ihtiva etmektedirler.

2.5. Müsâvât, İ‘caz ve İtnâb Üslûpları

Arapçada sözler, lafız ve mânâ dengesi bakımından birbirine eşit (müsâvât) olabileceği gibi, lafızlar mânâdan az (î‘caz), ya da fazla (itnâb) olabilirler. Bir kelamın sözlü anlatımı için bu üç sanattan birinin kullanılması gerekir. Belâgat kitaplarında bunlar müsâvât, î‘caz, itnâb şeklinde katagorize edilerek incelenir.³¹¹

2.5.1. Müsâvât Üslûbu

Sözlükte “denklik ve eşitlik”³¹² anlamına gelen müsâvât, meânî ıstılahında “sözün lafız ve mânâsının birbirine denk olması” demektir. Başka bir ifade ile “insanların günlük hayatta kullandıkları kelimelerle maksadı tam olarak ifade etmektir.”³¹³ Zümer suresinde bu üslûp ile alakalı şu örnekleri verilebilir: *وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ* “Hiç kimse başkasının günah yükünü yüklenmez” [Zümer 39/7]. İnsanlar akıl sahibi varlıklar olduğu için yaptıkları şeylerden kendileri sorumludur. Yine herkesin yaparak kazandığı şeyler kendine ait olduğu gibi yaptığı kötülük neticesinde alacağı cezada şahsına aittir. Kimse

³¹⁰ Kazvînî, el-İzâh, 127.

³¹¹ Kazvînî, el-İzâh, 139; Suyûtî, el-İtkân, II, 808.

³¹² İbn Manzûr, Linânül-Arap, XIV, 504; İbn Faris, Mu‘cemu Mekâyisi’l-Lüga, I, 575.

³¹³ Kazvînî, el-İzâh, 139; Hâşimî, Cevâhiru’l-Belâga, 207.

kimsenin sorumluluğunu taşımayacaktır. Bu ayette fazlalık ve noksanlık bulunmamakta anlatılacak anlam ve kelimeler birbirine eşittir. Lafız ve anlamın denk olduğu müsâvî bir anlatım tarzı tercih edildiğini ifade edebiliriz.

Yine bu üsluba dair “*فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا*” artık *kim doğru yolu izlerse kendi iyiliği için izlemiş olur, kim de yoldan saparsa kendi aleyhine sapmış olur*” [Zümer 39/41] ayeti örnek olarak verilebilir. Nitekim bu ayette de Kur’an rehberliğinde hidayete erişmek veya onun emirlerine yüzçevirerek sapkın yollara yönelmek kulların kendi tercihlerine bırakıldığının beyan edildiği kelam ve ihtiva ettiği mânâlarda eşitlik (müsâvât) sanatı sözkonusu edilmiştir.

2.5.2. Î‘caz Üslubu

Sözlükte, “işî çabuk yapıp uzatmamak, sözü kısa kesmek, özetlemek”³¹⁴ gibi mânâlara gelen î‘caz, ıstılahta ise, “bir sözdeki kelimelerin, kastedilen mânâyı ifade edecek ölçüden az olması” demektir. Başka bir ifade ile “Az sözle çok mânâ ifade etmektir”³¹⁵ er-Râzî gibi bazı âlimlere göre: “Mümkün mertebe az harf kullanarak mânâyı ihlal etmeksizin maksadı ifade etmektir.”³¹⁶ Î‘cazın *kısar* ve *hazif* diye iki çeşidi bulunur.

2.5.2.1. Î‘caz-I Kısar (Az ve Öz Sözle Yapılan Kısaltma)

Î‘caz-ı kısar, ibarede hazif yapılmaksızın az sayıda kelimeyle çok mânâları ifade etmektir. Yani “lafzın az, mânânın çok olmasıdır.”³¹⁷ Bu sanatın Arap Edebiyatındaki önemine dikkat çekmek için bazı tanınmış Arap edebiyatçıları “belâgat, î‘caz-ı kısardan ibarettir” ifadesini kullanırlar.³¹⁸ Î‘caz şartlarına uygun olarak yapıldığı zaman nasıl yapılırsa yapılsın her türünde belâgat vardır. Derecelendirmek gerekirse önce î‘cazı kısar ardından da î‘cazı hazif gelir. Sözün veciz olduğunu belirtmek için î‘cazı kısar ifadesi tercih edilir.³¹⁹ Belâgat alimlerinin çok önem verdiği, Kur’an-ı Kerim’de de yoğun olarak zikredilen î‘cazı kısar sanatı Zümer suresinde mevzunun muhteşem örnekleri ile

³¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, V, 495.

³¹⁵ Sekkâkî, *Miftahu’l-Ulum*, 493; Kazvînî, *el-İzah*, 139.

³¹⁶ Râzî, *Nihâyetü’l-Î‘caz*, 215.

³¹⁷ Kazvînî, *el-İzah*, 143.

³¹⁸ Kazvînî, *el-İzah*, 143;

³¹⁹ Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâga*, 198-199.

bezenmiştir. Bu örneklerden birkaçı şöyledir. *خُلِقْتُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِّن بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ* “Sizi annelerinizin karnında üç karanlık içinde türlü yaratılış safhalarından geçirerek yaratmaktadır”. [Zümer 39/6] ayeti, î‘cazı kısar sanatının en belirgin örneklerinden biridir; çünkü Allah Teâla, insanın yaratılışının bütün aşamalarını bu cümlede özetlemiştir.³²⁰

Bu üsluba dair bir diğer örnek ise *لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ* “Bu dünyada iyilik yapanlar iyilik bulacaklardır” [Zümer 39/10] ayetidir. Âyette geçen *hasene* kelimesi, hakiki iman ile başlayan az veya çok bütün ibadetleri, faziletleri, güzel ahlakta dahil olmak üzere nitelikli iyilikleri kapsamaktadır. Bu ayet sözlerinin büyüklüğü, nazımının ahengi ve güzelliği ile hiçbir kargaşaya sebep olmadan, az sözle çok şey anlatan fevkalade veciz bir kelimadır.

2.5.2.2. Î‘caz-ı Hazif (Düşürme Yoluyla Yapılan Kısaltma)

Hazf edilen kelama işaret eden bir ipucu bulunması şartı ile kelimadan bir kelime, cümle veya daha fazla lafzın hazfı ile yapılan bu sanata î‘cazı hazf adı verilir.³²¹ Lafızların düşürülmesi ile yapılan bu î‘caza genelde, ibareyi kısa tutmak için, tahmini kolay ve herkes tarafından bilinen mevzuları hazfederek, asıl önemli mevzulara dikkat çekmek, muhatabın hayal gücünü çalıştırmak ve fikirleri ile anlamı zenginleştirmek gibi nedenlerden dolayı başvurulmaktadır. Bu sanat Kur’an-i î‘caz üslûplarında mühim yer tutmaktadır. Î‘cazı hazife Zümer suresinden şu örnekler verilebilir:

2.5.2.2.1. Edatların Hazfı

Edat, Arapçada kendi başına bir anlam ifade etmeyen ancak cümlelerin diğer öğeleri ile anlama kavuşan harf diye adlandırdığımız cümlelerin en ufak ögesidir. Cer harfleri, nasb ve cezm edatları, soru edatları, olumsuzluk veren edatlar ile nida ünlemlerini sayabiliriz.³²²

³²⁰ es-Saîdî, *Buğyetü’l-İzah*, I, 140.

³²¹ Kazvîni, *el-İzah*, 145.

³²² acikders.ankara.edu.tr. İnternet erişim 9.07.2023

Zümer suresinde hazfedilen edatlar ilgili görüş sahibi olmak ve yapılan edat hazıflarının daha çok dilbilgisi (gramer) ile alakalı bir konu olduğunu belirterek örnek ayetlerin birkaçını incelemekle iktifa edeceğiz.³²³

أَنْ harfiyle beraber gelen cer harfleri genelde mahzuf olmuş olarak gelir. Örneğin: أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتِي عَلَى مَا فَرَطْتُ فِي جَنبِ اللَّهِ “*Ki sonra hiç kimse, “Allah’a itaat hususunda gerekeni yapmadığım için yazıklar olsun bana!”*” [Zümer 39/56]. Harf-i cerle kullanımı şöyle olur: أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ. Ayrıca أَنْ edatından sonra olumsuz edatı لَا da hazfedilmiştir. Cümlelerin takdiri şu şekildedir: لِأَنَّ تَقُولَ نَفْسٌ يَا حَسْرَتَا.³²⁴ Edatın hazfına dair bir diğer örnek ise فَلْأَغْيِرَ اللَّهُ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ “*De ki: “Bana Allah’tan başkasına kulluk etmemi mi teklif ediyorsunuz?”*”. [Zümer 39/64]. Bu ayette أَنْ edatıyla beraber hazfedilmiştir. Cümlelerin takdiri şu şekildedir: أَغْيِرَ اللَّهُ تَأْمُرُونِي بِأَنْ أَعْبُدَ.³²⁵

2.5.2.2.2. İsimlerin Hazfı

Bu hazfın, birçok biçimi bulunmaktadır. Zümer suresinde ise bu hazfa dair verilebilecek örnekler şu şekildedir:

2.5.2.2.2.1. Muzaafın Hazfı

Türkçe dilbilgisinde isim tamlaması olarak bildiğimiz izafetin iki ögesi vardır. Muzaaf ve muzaafın ileyh. Bu iki kelime bir araya gelip oluşturdıkları terkip ile birbirinden kopmayan ikilidir. Muzaf, edebî bir nükteden ötürü hazfedilir. Örneğin: قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ “*De ki (Allah şöyle buyuruyor): “Ey inanan kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının”*” [Zümer 39/10]. Bu ayette muzaafın hazfı sözkonusudur; çünkü cümlelerin anlamı şudur: اتَّقُوا عَذَابَ رَبِّكُمْ yani rabbinizin azabına karşı gelmekten sakının. Buradaki makam tehdit ve cezalandırma ile ilgili değildir, aksine teşvik ve terğîb yeridir, bu nedenle ayetteki muzaaf hazfedilmiştir.

³²³ acikders.ankara.edu.tr. İnternet erişim 9.07.2023

³²⁴ Muhammed el-Emin, *Hadâik er-Revhü ve'r-Reyhân*, XXV, 60.

³²⁵ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, IV, 144; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l-Muhit*, VII, 421.

Bir diğerk örnek ise وَوُفِّيْتُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمَلَتْ “Herkesey yaptığının karşılığı tastamam ödenir” [Zümer 39/70] ayetidir. Bu ayetin takdiri جزاء ما عملت şeklinde olacaktır. Burada da muzaaf hazfedilmiştir.³²⁶

2.5.2.2.2.2. Muzaafun İleyhin Hazfı:

Arapçada muzaafın ileyh kasr ve mahsusiyyet anlamı vermek için hazfedilir. En çok mütekellim ya (ي)’sı hazf edilerek yapılır. Zümer suresinde bu tür hazıf mevcuttur. Örneğı "قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا" *De ki (Allah şöyle buyuruyor): “Ey inanan kullarım!”* [Zümer 10] ayetinde muzaafun ileyh olan ي hazfedilmiştir. Kelamın aslının يَا عِبَادِي olduğunu ifade edebiliriz.

“De ki: “Ey kavmim! Elinizden geleni yapın!” [Zümer 39/39] ayetinde kelamın aslı يَا قَوْمِي dir.³²⁷ Yine muzâfun ileyhın hazfı ile ilgili bir diğerk örnek ise كُلُّ يَجْرِي لِأَجْلِ مُسَمًّى “Her biri belirlenmiş bir süreye kadar akıp gitmektedir” [Zümer 39/5] ayetidir. Çünkü ifadenin takdiri: كُلُّ وَاحِدٍ يَجْرِي لِأَجْلِ/كُلُّ ذَلِكَ يَجْرِي لِأَجْلِ مُسَمًّى dir.³²⁸

2.5.2.2.2.3. Mevsufun Hazfı

Mevsuf sıfatla tanınıp meşhur olmuş ise ve aralarında bulunan anlamsal bağ güçlü olursa bazen mevsuf hazfedilebilir. Zaten mevsuf vasfolunduğı özellikle özdeş olması sebebi ile maruftur. Onu kelimadan çıkarsakta mânânın anlaşılması zor olmayacaktır.³²⁹

Mevsufun hazfı, ekseriyetle sıfat, mevsuf arasındaki anlam ilişkisinin gücüne bağlıdır. Zümer suresinde bu tür hazfın örnekleri mevcuttur. لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ. “Bu dünyada iyilik yapanlar iyilik bulacaklardır” [Zümer 39/10] ayetinde kelamın takdiri

³²⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve 't-Tenvîr*, XXIV, 68.

³²⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve 't-Tenvîr*, XXIII, 352.

³²⁸ Taberi, *Tefsiru 't-Taberi*, XX, 160; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve 't-Tenvîr*, XXIII, 328.

³²⁹ acikders.ankara.edu.tr. Erişim tarihi, 9.07.2023.

وَيُرْسِلُ الْآخَرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ ³³⁰ Bu tür hazfin bir diğer örneği ise ³³¹ *“Diğerlerini ise belli bir süreye kadar (hayata) salar”* [Zümer 39/38] ayetidir.

2.5.2.2.3. Cümle Hazfları

2.5.2.2.3.1. Şart Cümlesinin Hazfı

Bu tür cümlelerde cezayı ifade eden cümleyi açıkça belirtip, şart cümlesini hazfetmek bizim mevzuya aşına olmamız için ipucu oluşturmaktadır. Bu tür cümleler istek nihayetinde ulaşılabilecek neticedir. Kelam sahibinin taleplerini bir şarta bağlamasıdır. Bazen konuşmacı koşul cümlesini zikretmeden direk isteklerini dile getirmesi, sonuca ulaştırdığı için koşul cümlesi hafzedilir.³³² Zümer suresinde şart cümlesinin hazfına dair birçok örnek bulunmaktadır. *“O'ndan başka tanrı yoktur. Buna rağmen nasıl olup da hakikatten uzaklaşılabiliyorsunuz?”* [Zümer 39/6] âyeti aslında *إِنَّ فَآئِي تُصْرَفُونَ* *şayet Allah'ın şâni bu ise nasıl olup da hakikatten uzaklaşılabiliyorsunuz?* anlamında bir şart-ceza cümlesidir. Çünkü cevap cümlesi olan *فَآئِي تُصْرَفُونَ* başına *ف* edatının gelmesi ile şart cümlesinin de mahzûf olduğu anlaşılmaktadır.

يَا عِبَادِ فَآتَقُونَ *“Ey kullarım! Bana karşı gelmekten sakının!”* [Zümer 39/16] ayetinin takdirinin *يَا عِبَادِ إِنَّ خَفْتُمُ النَّارَ فَآتَقُونَ* *“Eğer ateşten korkuyorsanız bana karşı gelmekten sakının”* şeklinde olabileceği düşünülmüştür.

2.5.2.2.3.2. Cevap Cümlesinin Hazfı

Kutsal kitabımız, koşul cümlesinden daha çok ceza(cevap) cümlesi hazif örnekleri barındırmaktadır. Ulaşacağımız sonucun bir şarta bağlı olması sebebi ile şartın hazfı sözkonusu olunca sonuca bakarak şartın bilinmesi kolay olmayacaktır. Şart cümlesinin bilinmesi gramer ile alakalı iken cevap cümleleri kelamın bağlamından elde edilen ipuçları ile de anlaşılabilir.³³³ Zümer suresinde cevap cümlesinin hazfına dair örnekler bulunmaktadır. Mesela: *قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ* *“De ki: “Eğer rabbime isyan*

³³⁰ el-Hefâcî, *Haşiyetü 'Şibâb*, VIII, 187. Ahmet bin Muhammed ed-Desni bin Usâme “*Sûretü Zümer Dirâse Belâgiye Tahliliye*” Yüksek Lisans Tezi, Riyad: Arabistan el-İmam Muhammed bin Suud el-İslamiye Üniversitesi, 2005, 308.

³³¹ Muhtar Atıyye, *el-Î'caz fi Kelami'l-Arab*, 329.

³³² acikders.ankara.edu.tr. İnternet erişim, 9.07.2023.

³³³ acikders.ankara.edu.tr. İnternet Erişim, 07.09.2023

edersem, dehşetli bir günün azabına uğrayacağımdan korkarım.”[Zümer 39/13] âyetinde *فَإِنِّي وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ*, Basra ekolüne göre göre bu durum *فَإِنِّي* hazfedilen cevap cümlesine örnek verilmektedir. cümle hazfedilmemiş olsaydı takdiri *فَإِنِّي* şeklinde olurdu.³³⁴ Başka bir âyet örneği, *“Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye soracak olsan, tereddüt etmeden “Allah” derler*”[Zümer 39/38] ayetidir. Burada kasemin cevabi, mahzûf olan şart cevap cümlesine delalet etmektedir.

2.5.2.2.3.3. Birden Fazla Cümlelerin Hazfı

Kur’an kıssalarını kısa tutarak ara ara kesik anlatımlar dikkati celbetmektedir. Bu akışın normalden farklı olduğu birden fazla cümlelerin hazfindan kaynaklanmaktadır.

Zümer suresinde birden fazla cümlelerin hazfına dair misal *اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا*. *Allah, ölüm vakitleri geldiğinde insanları vefat ettirir, ölmeyenleri de uykularında ölmüş gibi yapar*” [Zümer 39/42] ayeti örnek olarak verilebilir. Normal akışına göre *اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ الَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا* ifadeleri yer alabilirdi.³³⁵ Mahzûf da bu takdiri olduğunu âyet ifadesinin siyakından anlıyoruz.

2.5.3. İtnab Üslubu

Etnebe (أُتْنَبَ) fiilinin masdarı olup sözlükte “sözü uzatmak”³³⁶ anlamına gelen itnâb (اِطْنَاب), ıstılahta ise, edebi bir incelik sebebi ile az sözle anlatılabilecek mevzuyu daha fazla lafız kullanarak ifade etmektir. Edebi nükte sebebi ile yapılan bu sanatta kullanılan fazla kelimeler lüzumsuz olmayıp bir amaca yöneliktir. Anlama müsbet güzellikler ilave etmektedir, İtnabın birkaç türü vardır. Zümer suresinde itnab üslubu kullanarak oluşturulan birçok ayet vardır.

2.5.3.1. Kapalı bir İfadeden Sonra Açıklama Yapmak (الايضاح بعد الإبهام)

Mevzunun kapalı olarak sunulmasının ardından, dinleyicinin anlaması zihninde yer etmesi veya onun öğrenme arzusunu arttırmak ve kapalılığı gidermek için birtakım

³³⁴ et-Tibî, *Futuhu'l-Gayb*, XXIV, 501.

³³⁵ Şehzâde, *el-Hâşiye alâ Tefsiri'l-Beyzâvî*, VII, 258.

³³⁶ İbn Manzûr, *Linânü'l-Arab*, I, s. 654; İbn Faris, *Mu'cemu Mekâyisü'l-Lüga*, II, 80.

izahlar yapılarak itnab sanatı icra edilir. Bu şekilde yapılan ibhama el izah ba ‘del ibham denir.³³⁷ Zümer suresinde bu tür itnab örneklerinin kullanıldığı yerler şunlardır:

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا *“Onların üstünde kat kat ateş olacak”* [Zümer 39/16] ayetinde yer alan ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا ifadesinde bir kapalılık meydana gelmiştir. Ardından مِنَ النَّارِ lafızlarının zikredilmesiyle bu kapalılık giderilmiştir.

Benzer örnek ise ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا *“Allah şöyle bir örnek veriyor: Bir adam var ki onun birbiriyle ihtilâflı birçok ortak efendisi bulunmaktadır; bir adam da var ki bir tek kişiye bağlıdır. Şimdi bu iki adamın durumları eşit olabilir mi?”* [Zümer 39/29] ayetidir. Bu ayette Allah Teâla ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا ifadesiyle önce verilen örnek kapalı bırakılmış, sonra da رَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ ifadesiyle kapalı bırakılın şey açıklığa kavuşturularak itnabtan sonra izah yapılmıştır.³³⁸ Dinleyicinin merakı bu yolla giderilmiştir.

2.5.3.2. Araya i'tirâz cümlesinin girmesi (الاطناب بالاعتراض)

Aralarında anlam bağlantısı olan iki lafız arasına, dolayısı ile kelamın içine belağı bir incelikten dolayı irabda yeri olmayan tek veya daha fazla ara cümle getirilmesi ile de itnab yapılabilir. ³³⁹Zümer suresinde ise bu itnab türüne örnek olarak:

لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَاصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحَانَهُ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ *“Eğer Allah (iddia ettikleri gibi) bir evlât sahibi olmak isteseydi elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. Ama O’nun böyle bir durumla ilgisi yoktur; O bir tek Allah’tır, mutlak otorite sahibidir”* [Zümer 39/4] ayetinde iki cümle arasında yer alan سُبْحَانَهُ cümlesi, kelamın arasına itiraz cümlesi olarak getirilerek itnab oluşturulmuştur. Allah’ı çocuk edinmek gibi noksan sıfatlardan tenzîh etmek amacını belirtmek için bu sanat kullanılmıştır.

Yine cümle-i mu’terizaya dair bir diğer örnek ise خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظِلْمَاتٍ ثَلَاثٍ *“O sizi bir tek nefisten yaratmış, sonra ondan eşini de var etmiştir; hayvanlardan da sizin için sekiz eş lutfetti. Sizi annelerinizin karnında üç karanlık içinde türlü yaratılış safhalarından*

³³⁷ Kazvîni, *el-İzah*, 151-152; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 862-863.

³³⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XXIII, 400.

³³⁹ Kazvîni, *el-İzah*, s. 158; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 872.

geçirerek yaratmaktadır” [Zümer 39/6] ayetidir. Âyette, bütünüyle yaratılan ilk insanla birlikte ana rahminde yaratılış evrelerinden kısaca bahsedilmiştir. Anlam bakımından birbirleri ile ilişkili iki cümle arasına cümle-i mu ‘teriz getirilerek itnab yapılmıştır. İtnaba neden olan وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ itiraz cümlesinin araya girmesindeki nüktayı ise hayvanlardan lütfedildiği bildirilen sekiz eşin tek nefis ile olan münasebetinin yanı sıra delil gösterme gayesinin imtinân amacı ile birleştirilmesidir.³⁴⁰

2.5.3.3. Tekrir/yineleme (التكرير)

Sözün anlamını güçlendirmek ve kuvvetlendirmek için kelimelerin normal anlatımdan çok tekrar ile ifade edilmesidir. Tekrir kavramı ile tekrar kavramı farklı olduğu için karışıklığa mahal vermemek gerekir. Zümer suresinde tekrire üslubuna şu örnekler verilebilir:

“De ki: “*Kuşkusuz bana, kendisine içten bir inanç ve bağlılık göstererek Allah’a ibadet etmem emredildi., Ve bana müslümanların ilki olmam emredildi.*” [Zümer 39/11-12] ayetlerinde yer alan اُمِرْتُ fiili anlamın zihinlerde ve kalplerde etkili olması için sonraki ayette öncekini te’kit etmek ve anlamını pekiştirmek gibi nedenlerden dolayı bir daha zikredilmiştir.³⁴¹

Bir diğer örneği ise فَاصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ هَؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا “İşledikleri kötülükler kendilerine ceza olarak döndü. Bunlardan haksızlığa sapanlar da yaptıkları kötülüklerin cezasını çeceklerdir.” [Zümer 39/51] ayetidir. Burada سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا ifadesinin tekrarıyla itnab yapılmış ve tehvîl gayesiyle ayet içerisinde yinelenmiştir.

2.5.3.4. Tezyil (التذليل)

Tamamlanan cümleden sonra zikredilen ifadenin anlamını kuvvetlendirmek için te’kit gayesi ile aynı konu ile alakalı başka bir cümle daha getirilerek yapılan sanatın ismine de tezyil denilir.³⁴² Zümer suresinde Tezyil sanatıyla alakalı şu ayetler örnek olarak zikredilebilir:

³⁴⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve 't-Tenvîr*, XXIII, 332.

³⁴¹ İbnü'l-Esir, *el-Meselu's-Sâir*, III, 9.

³⁴² Kazvînî, *İzâh*, 154; Suyûtî, *İtkân*, II, 869.

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ “O, gökleri ve yeri hikmet ve fayda esasına göre yarattı; sürekli olarak geceyi gündüzün, gündüzü gecenin üstüne sarmaktadır; güneşi ve ayı da yasalarına boyun eğdirmiştir. Her biri belirlenmiş bir süreye kadar akıp gitmektedir. Unutmayın ki Allah çok güçlüdür, çok bağışlayıcıdır.” [Zümer 5]. Bu ayette yer alan كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى cümlesi, tezyil maksadıyla, önceki cümlelerin mânalarını pekiştirmek için getirilmiştir.³⁴³

“Bu الدِّينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا يُؤَفِّي الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ dünyada iyilik yapanlar iyilik bulacaklardır. Allah’ın arzı geniştir. Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir.” [Zümer 39/10] ayetin son kısmını oluşturan إِنَّمَا يُؤَفِّي الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ cümlesi, ilk cümlelerin anlamını pekiştirmek için tezyil gayesi ile getirilmiş bağımsız bir cümledir.³⁴⁴

2.5.4. Kasr Üslubu

Lügatta, hapsedmek ve sınırlandırmak³⁴⁵ anlamına gelen *kasr*, ıstılahta ise; “Bir şeyi, özel bir yöntemle diğer bir unsura ihtisas etmektir. Mevzu bahis olan hüküm değiştirilmeyip diğerlerinin nefyedilmesidir. Tahsis edilen hükme “maksur” tahsis olunan unsura da maksurun aleyh adı verilir. Kasr sanatı bu iki unsur ile yapılır.³⁴⁶ Kasr, sıfatın mevsufa ya da mevsufun sığara ihtisası ile gerçekleştirilir.³⁴⁷ Belâgat kitaplarında kasr ve hasr kelimeleri muradif olarak kullanılmakta olup³⁴⁸ bu kelimelerin anlamı Türkçede, “ancak, yalnız, başka, özge, sade, belki, meğer, değil” edatlarıyla yahut nefiy ve isbât yoluyla ifade edilir.³⁴⁹ Zümer suresinde kasr üslubuna dair pek çok örnek bulunmaktadır.

2.5.4.1. Nefiy + İstisnâ Edâtı ile Yapılan Kasr

مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ “Sadece bizi Allah’a yaklaştırsınlar diye onlara tapıyoruz” [Zümer 39/3] âyetinde nefiy ve istisna edatıyla (مَا , إِلَّا) kasr yapılmıştır. Allah’ı

³⁴³ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve’t-Tenvîr*, XXIII, 332.

³⁴⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve’t-Tenvîr*, XXIII, 355.

³⁴⁵ Ahmed İbn Faris, *Mu’cemu Mekayisi’l-Lügâ*, nşr. İbrahim Şemsüddîn, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût 2011, II, 404; İbn Manzûr, V, 114.

³⁴⁶ Kazvîni, *el-İzâh*, s. 98; *et-Telhîs*, 137; Teftâzânî, *el-Mutavvel*, 236.

³⁴⁷ Sekkâkî, *Miftahu’l-Ulum*, 508; Teftâzânî, *Muhtasaru’l-Meânî*, 81.

³⁴⁸ Suyûtî, *el-İkân*, II, 796.

³⁴⁹ Hacımüftüoğlu, *İ’caz ve Belâgat Deyimleri*, 99.

var olarak kabul eden onun mahlukatın yaratıcısı olduğunu benimseyen fakat güya ona ulaştırması için kendi yaptıkları putları araya sokarak kendilerine şefaathçi olacaklarını düşündüklerini anlatan cehâlet döneminde yaşayan insanların ağzı ile zikredilen bu cümleler kasrı izafî için verilecek muhteşem bir örnektir. Zikredilen ayette mevsufun sîfata ihtisası söz konusudur.³⁵⁰

Yine nefiy ve istisna edatlarıyla yapılan kasr ile alakalı هُوَ إِلَّا هُوَ “*Hükümlerlik O’nundur; O’ndan başka tanrı yoktur.*” [Zümer 39/6] ayeti örnek olarak verilebilir. Bu ayette kendisine kulluk yapılacak mâ ‘bud vasfının cümlede maksur olarak gelen yalnızca Allah’a mahsus kılınması hakikate ve vaz olunan hükümlere münasiptir. Bu şekilde vakiya ve gerçeğe mutabık yapılan sanat hakiki kasr olmuştur.³⁵¹

2.5.4.2. “إِنَّمَا” ile Yapılan Kasr

Nefiy ve isbat anlamı barındıran “إِنَّمَا” edatı ile yapılan kasrda, kasr edatını maksur takip ederken ardından maksurun aleyhin gelmesi uygundur.³⁵² Zümer suresinde bu kasr yoluna dair örnekler bulunmaktadır. *“Sabredenlere إِنَّمَا يُوفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ”* [Zümer 39/10] ayetinde إِنَّمَا edatıyla yapılan kasrın türü kasr-ı kalptir. Çünkü muhataplar, söylenen hükmün tersini düşünüyorlar, yani sabrettikleri kadar mükafaat alacaklarını düşünüyorlar. Allah Teâla onların bu yanlışlarını ortadan kaldırmak için kasr yoluyla sabredenlere mükâfatları hesapsız verileceğini bildirmiştir.³⁵³

Bir diğer örnek ise *“Bunu ancak bir bilgi sayesinde elde ettim”* قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ [Zümer 39/49] ayetidir. إِنَّمَا edatıyla yapılan kasrın türü izafî kasrıdır. Burada mevsuf sîfata kasredilmiştir.³⁵⁴

2.5.4.3. Takdim Yolu ile Yapılan Kasr (التأخير حقه ما تقديم)

Cümlede, ilerleyen kısımda zikredilecek ibarenin daha önce zikredilmesiyle yapılan tahsis ile de kasr elde edilir. Maksurun aleyh takdim edilerek öne alınmış, geriden

³⁵⁰ Muhyiddin Derviş, *İrâbu'l-Kur'an ve Beyânuhu*, I, 203.

³⁵¹ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XXIII, 336.

³⁵² Cürçânî, *Delâilü'l-Î'caz*, 217; Kazvînî, *et-Telhîs*, 140.

³⁵³ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XXIII, 355; Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXIII, 248.

³⁵⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XIII, 353.

gelen sözcük ise maksur olarak zikredilmiş olur.³⁵⁵ Zümer suresinde takdîm yoluyla yapılan kasr ile alakalı örneklerden *بَلِّ اللَّهَ فَاعْبُدْ* “*Hayır! Yalnız Allah’a kulluk et*” [Zümer 39/66] ayeti vardır.

Arapça nahiv kurallarında meful olan kelimenin amilden sonra gelmesi gerekmektedir. Lakin bu ayette istisna olarak meful olan kelime fiilden yani amilden öne alınarak takdim yolu ile kasr yapılmıştır. Belâgat alimlerin hepsinin görüşü ne göre aminin önünde zikredilen kelimenin meful, cer harfî veya zarf olması farketmez. Bu şekilde takdim yapılması kasr sanatını oluşturur. Bu ayette “الله” lafzı önce zikredilerek kasr anlamı verilmiştir. İbadete ve kulluğa liyakat vasfının yalnızca Allah’a mahsus olduğu ifade edilmiştir. Yani ibadet etmeyi sadece Allah’a tahsis eder. Buradaki kasr, kasrı hakiki olup sıfatın mevsufa kasrı kabilindendir.

2.5.4.4. Zamîrû'l-Fasl ile Yapılan Kasr

Cümlede mübtada ve haberi ayıran ayırık (munfasıl) merfu zamire, fasl zamiri denir. Fasl zamiri pekiştirme anlamında kullanıldığı gibi kasr anlamı da verir. Bu zamirle kasr yapıldığı vakit kasr zamirinin işaret ettiği kelime maksurun aleyhtir.³⁵⁶ Zümer suresinde Fasl zamiri yoluyla yapılan kasr örnekleri vardır.

وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ “*Gerçeği getiren kişiye ve onu tasdik edene gelince, işte takvâ sahipleri onlardır.*” [Zümer 33] ayetinde güçlü bir ifade ile anlamı kuvvetlendirmek için cümlenin öğelerinden mübtada ve haber arasında *هُم* fasl zamiri kullanılarak kasr yapılmıştır. Bu kasr izafî kasra örnek teşkil eder. Benzer bir örnek ise

إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ “*doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir*” [Zümer 53] ayetidir. Bu cümlede de kasr yapmak için fasl zamiri kullanılmıştır. Yalnızca Allah’a mahsus olan sonsuz kudret ve benzersiz hikmet üzerine yapılan kasr hakiki kasr olmuştur. Kasrda gerçeğe uygun bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Zira bu vasıfların Allah’ın şanına uygun olduğunda herkes mutabıktır. Ayrıca burada sıfat mevsufa kasredilmiştir.³⁵⁷

³⁵⁵ Hacımüftüoğlu, *Teshîlu'l-Belâğâ*, 49.

³⁵⁶ Hacımüftüoğlu, *Teshîlu'l-Belâğâ*, 50.

³⁵⁷ Ebu Suud, *İrşâdü'l-Akli's-Selim*, VII, 211. Alûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XXIII, 456.

2.5.5. İltifât Üslubu

Sözlükte, “dönüp bakmak, çevirmek, yönelmek” mânâları ile ifade edilen iltifat, belâgat alimlerine göre, “sözün, bir üslûptan diğerine, yani tekellüm, hitap veya gaybetten bir diğerine nakledilmesidir.”³⁵⁸ Diğer bir anlatım tarzı ile bir sözü birinci, ikinci veya üçüncü şahıs kalıplarından herhangi biri ile ifade ederken diğer bir kipe geçmektir.³⁵⁹

Belâgat eserlerinde itifatın, mütekellimden gaip ve muhataba, muhataptan mütekellim ve gaibe, gaipten muhatap ve mütekellime geçerek yapılan altı türü olduğu belirtilmektedir.³⁶⁰ Zümer suresinde konu ile ilgili örnekler şu şekildedir:

2.5.5.1. Gaipten Mütekellime Geçmek

Gaip sıgası (üçüncü şahıs) ile başlanan söze ilerleyen kısımlarda birinci şahıs(mütekellim) ile devam edilmesidir. Kendisinden gaib sîgasıyla (üçüncü şahıs kipiyle) söz edilmeye başlanan kimseden sözün devamında mütekellim sîgasıyla (birinci şahıs kipiyle) bahsedilmeye geçilmesidir. Bunun örneği surenin ilk iki ayetleridir. تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ “Kitabın indirilişi, azîz ve hakîm olan Allah’ın katındandır” [Zümer 39/1] ayeti, gaip sîgasıyla gelmesi sebebi, bir önceki Sâd suresinin son ayetiyle münasebet kurmasıdır. Zira Sâd 87. ayetinde gâib sîgasıyla Kur’an’ın, bütün âlemlere gönderilen ilâhî bir öğüt ve uyarı olduğundan bahsetmiştir. إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ “Biz bu kitabı sana gerçeğin bilgisi olarak indirdik” [Zümer 39/2] ayetine geçtiğinde ise gâib hitaptan, mütekellim hitaba dönme sırrı ise Allah’ın Peygamberine (sav) indirilen kelim, tefekkür etmeye teşvik etmektir.³⁶¹

Bunun bir diğer örneği ise ذَلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبَادَهُ يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ “İşte Allah kullarını bununla korkutup uyarıyor. Ey kullarım! Bana karşı gelmekten sakının!” [Zümer 39/16] ayetidir. Ayette ilk cümle gaib zamiriyle “عباده” geldiği için diğer cümlede kullanılan lafzın “فاتقوه” olarak üçüncü şahıs zamiri ilezikredilmesi umulurdu. Lakin Allah’u Teala ayetin devamında “فاتقون” buyurarak gaib zamiri (هو) yerine mütekellim zamirini (ي) tercih ederek gaipten mütekellime geçmek suretiyle iltifat sanatını icra buyurmuştur. Bu iltifat,

³⁵⁸ Kazvînî, *el-İzâh*, 68.

³⁵⁹ İbnü’l-Esir, *el-Meselu’s-Sâir*, II, 181.

³⁶⁰ Kazvînî, *el-İzâh*, 68.

³⁶¹ Ebu Musa, *Hasâisu’t-Terâkib*, 255.

zihinlerde Allah'ın azametinin ve korkusunun yer etmesi aynı zamanda kast edilen anlamın daha anlaşılır olmasını sağlamak amacı ile yapılmıştır.³⁶²

2.5.5.2. Gaipten Hitaba Geçmek

Gaip sığası ile başlanan kelama ilerleyen kısımlarda muhatap (ikinci şahıs) ile devam edilmesidir. Bu kullanımın örneği *اَلَيْسَ اللّٰهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ* “Allah kuluna kâfi değil mi? Öyleyken onlar kalkmış seni O’ndan başkalarıyla korkutuyorlar” [Zümer 39/36] ayettir. Gaip sığası ile başlanan âyette, ifade gaipten (عبدہ) hitaba geçerek (يخوفونك) zamirler arası geçişle iltifât yapılmıştır. Muktezâ-i zâhire göre ifadenin “يخوفونه” şeklinde gaip sığası ile devam etmesi beklenirdi. Ancak edebi bir incelik sebebiyle ifade muhatap sığası ile sürdürülmüştür. Bu kullanımın sırrı ise Peygamber Efendimize(sav) hitap ederek gönlünün rahatlatılması amaçlanmıştır.³⁶³

2.5.5.3. Mütakellimden Gaibe Geçmek

Mütakellim sığası (birinci şahıs) ile başlanan sözlerin gaip sığa (üçüncü şahıs) le sürdürülmesidir. Bu sanatın kullanımına şu ayet örnek verilebilir: *إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ* “Biz bu kitabı sana gerçeğin bilgisi olarak indirdik; öyleyse içten bir inanç ve bağlılık göstererek sadece Allah’a ibadet et” [Zümer 2]. Ayetin ilk kısmında söze birinci şahıs zamiri (إِنَّا أَنْزَلْنَا) getirilerek başlanmıştır. Ayetin devamında ise hitap üslubunu değiştirerek gaip sığasıyla hikâye üslubuna geçilerek iltifât yapılmıştır. Bunun sebebi ise, hem ibadet ve kulluğun sadece Allah'a mahsus olduğunu göstermek, hem de Peygamber'e Kur'an-ı Kerim'i indirme lütfunu lütfeden Allah'ın adını anmak ve yüceltmektir.³⁶⁴

2.5.5.4. Muhataptan Gaibe Geçmek

İkinci şahıs(muhatap) ile başlanan hitaba, ibarenin ilerleyen bölümünde gaip (üçüncü şahıs) kullanılmasıdır. Yani hitabın sığalar arasında yön değiştirmesidir. Bu kullanımın örneği *قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ* إِنَّمَا

³⁶² İbn Âşûr, *et-Tahrir ve 't-Tenvir*, XXIII, 315; Ahmet bin Muhammed ed-Desni bin Usâme “*Sûretü Zümer Dirâse Belâgiye Tahliliye*” Yüksek Lisans Tezi, Riyad: Arabistan el-İmam Muhammed bin Suud el-İslamiye Üniversitesi, 2005, 268.

³⁶³ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve 't-Tenvir*, XXIV, 14.

³⁶⁴ Tabal, *Uslubu 'l- İltifât fi 'l-Belâgat el-Kur'aniye*, 112.

يُوفَى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ “De ki (Allah şöyle buyuruyor): “Ey inanan kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar iyilik bulacaklardır. Allah’ın arzı geniştir. Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir.” [Zümer 39/10] ayetinde mevcuttur. Âyetin baş tarafında ikinci şahıs ile söze başlanması hasebiyle ibarenin zahire uygun olarak “أجرکم” olarak muhatap sıgası olarak devam etmesi beklenirdi. Lakin belâği bir incelikten dolayı sığalar arası iltifat yapılarak gaib (أجرهم) sıgası ile sürdürülmüştür. Bunun sırrı ise takvâ ile iyilik mükâfatı ancak sabır ile elde edilmektedir.³⁶⁵

2.5.6. Zahir İsmi Zamir Yerinde kullanılması (وضع المظهر موضع الضمير)

Bu mevzu meşhur belâgat kitaplarında “İzmar Makamında İzhar” konusu adı altında ele alınmaktadır. Bazen zamir gelmesi beklenirken onun yerine belâği amaçlarla özel isim, sıfat ve ismi işaret gibi zahir (açık) isimlerin kullanıldığı görülmektedir.³⁶⁶

Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de de bu tür kullanımlar oldukça yaygındır. Zümer suresinde ise konuyla alakalı şu ayeti örnek olarak verilebilir: اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا “Allah, kendi içinde uyumlu, gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi. Rablerinden korkanların onun etkisiyle tüyleri ürperir, sonra yine Allah’ı anmaya yönelerek bedenleri ve kalpleri huzura kavuşur” [Zümer 39/23]. Âyetin baş tarafında geçen أحسن الحديث lafzı bazı müfessirlere göre yine ayetin devamında geçen إلی ذکر الله lafıyla aynı şeyi kastedilmektedir. Muktezâ-i zâhire göre “إلی ذکر الله” ifadesinin “إليه” olarak zamirle ifade edilmesi umulurdu. Lakin lafza ancak ifadeye birtakım ince mânalar kazandırmak için muktezâ-i zâhirin dışına çıkılarak zamir yerine “إلی ذکر الله” lafzı açık isim olarak getirilmiştir. İfade tarzındaki bu değişikliğin belâği nüktesi “sözlerin en güzeli” sıfatıyla sıfatlandırılması ardından “zikrullah” sıfatıyla vasıflandırma amaçlıdır.³⁶⁷

Bunun bir diğer örneği ise الْجَنَّةِ حَيْثُ وَأَوْرَثْنَا الْأَرْضَ نَنْبَوُا مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقْنَا وَعَدَهُ وَأَوْرَثْنَا الْأَرْضَ نَنْبَوُا مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ “Onlar da “Bize verdiği sözü yerine getiren ve cennetten bize

³⁶⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IX, 118; et-Tibî, *Futûhu’l-Gayb*, XIII, 354.

³⁶⁶ Kazvîni, *el-İzâh*, 66/67; Hâşimî, *el-Belâgatü’l-Vâziha*, 110.

³⁶⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XXIII, 391.

dilediğimiz yerinde mesken kurabileceğimiz yurt bağışlayan Allah'a hamdolsun!" diyecekler. (Bunun için) çalışıp çabalayanların ecri ne güzel!" [Zümer 39/74] ayetidir. Âyette son bölümde zamir kullanımı yerine zahir isim getirilmiştir. Muktezâ-i zâhire göre أجر العالمين ifadesinin أجراً olarak gelmesi umulurdu. Lakin lafızlara derin anlam katmak ve güçlü bir etki oluşturmak için muktezâyı zahir dışına çıkılarak zamir yerine أجر العالمين ibaresi zahir isim şeklinde getirilmiştir. İfade tarzındaki bu değişikliğin belâği nüktesi ise cehennemdekilere tariz yapmaktır.³⁶⁸

Yine bu kullanımı ile alakalı فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ إِذْ جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ يَنْ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ *"Allah hakkında asılsız inançlar uyduran ve gerçek kendisine ulaştığında onu yalan sayandan daha zalim kim vardır? Kâfirlerin yeri cehennemde değil mi?" [Zümer 39/32] ayeti örnek olarak verilebilir. Ayetin başta tarafında ulûhiyetle bağdaşmayan bâtil inançlara sahip olanlardan bahsetmiştir. Muktezâ-i zahir göre "للكافرين" lafzının "لهم" şeklinde zamirli gelmesi beklenmekteydi. Lakin lafızlara derin anlam katmak ve güçlü bir etki oluşturmak için muktezâyı zahir dışına çıkılarak zamir yerine "للكافرين" ibaresi zahir isim olarak getirilmiştir. İfade tarzındaki bu değişikliğin belâği nüktesi ise, zalim kişilerin Rahmanın ihsanına ihanette bulunduğunu bildirmektir.³⁶⁹*

2.5.7. Zamirin Zahir İsmi Yerinde Kullanılması (وضع المضمر موضع الظاهر)

"İzhar Makamında İzmar" veya "Zamirin Merciiinden Önce Zikredilmesi" başlığı altında ele alınan bu konu, müsnedün ileyih olan kelimenin muktezâ-i zahir dışı anlatımını ifade eder. Muktezâ-i zahir göre zahir ismin önce zamirin sonra zikredilmesi beklenir. Lakin belâgatta bazen kural dışına çıkılarak zamir zahir ismin yerine kullanılır. İbarelerdeki bu anlatım tarzının belâgat yönünden ince bir noktası ve dayanağı bulunur. Bu şekilde yapılan bir anlatımla ifadelerde derinlik, etkileyicilik gibi güçlü anlam oluşturma hedeflenir. Zümer suresinde bu üslûp ile alakalı şu örnek verilebilir.

بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ *"Aksine o bir imtihandır ama çokları bunu bilmez" [Zümer 39/49].*

³⁶⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, XXIV, 73.

³⁶⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IX, 128.

İbarenin aslı *فَتَنَّةٌ* بل النعم dir. Muktezâ-i zahire göre açık ismin önce gelmesi gerekirdi. Lakin etkili ifade ve zengin anlam sunmak amacı ile zamir, zahir ismin yerine getirilerek muktezâ-i zahir dışına çıkılmıştır.

2.5.8. Mûteallikâtü'l-fiil/ Fiilin Mûteallâkları

Bir fiil için en uygun anlatım onun malum olması cümle başında fail ve mefulden önce zikredilmesidir. Birtakım nedenlerden ötürü fiilin meçhul geldiği veya fail ve mefulünden sonra zikredildiği yerlerde sözkonusudur.³⁷⁰ Zümer suresi fiilin mûteallakları olarak incelendiğinde failin hazfedilmesi, mef'ulun takdimi, mefulün nekra gelmesi hususlarında örnekler barındırdığı görülmektedir.

2.5.8.1. Fâilin Hazfedilmesi

“De ki: “*Kuşkusuz bana, kendisine içten bir inanç ve bağlılık göstererek Allah’a ibadet etmem emredildi*” [Zümer 39/11]. Burada failin zikredilmeyişi, kelimada ihtisar ve fâilin ta ‘zimi içindir.³⁷¹

Bunun bir diğer örneği ise *وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ* (O gün) sûra üflenecek, ardından -Allah’ın diledikleri dışında- göklerde ve yerde bulunanların hepsi düşüp ölecek” [Zümer 39/68] ayetidir. Kıyamet hadisesinde vuku bulacak sura üfleme durumu insanlarda bir endişe ortamı oluşturacaktır. Kıyamet olayının başlangıcı olan sura üflemek hadisesinin failinin meçhul bırakılması, ortamın, dehşet ve endişesinin dinleyicinin zihni tasavvuruna bırakılarak kendisini o sahnede hissetmesine vesile olmak içindir.³⁷²

2.5.8.2. Mef’ulun Takdimi

“وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ” *İnsanın başına bir sıkıntı geldi mi rabbine yönelip O’na yalvarır*” [Zümer 39/8]. Bu ayette meful, fiilden önce gelmiştir. Bu ayetin devamından anlaşıldığı üzere, insan kelimesinden kasıt Kur’an-ı Kerim’in muhatap aldığı

³⁷⁰ Hâşimî, *el-Belâgatü'l-Vazıha*, 163-164.

³⁷¹ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XXII, s. 358.

³⁷² Alûsî, *Rûh'l-Meânî*, IX, s. 444; İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XXIV, s. 64.

inkârcı kişilerdir. Bunların yalnız sıkıntılı zamanlarında Allah’a güvenmeleri durumunu vurgulamak için mef’ul takdim edilmiştir.

2.5.8.3. Mef’ulun Hazfı

كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ “Onlardan öncekiler de doğruyu yalan saymışlar” [Zümer 25] ayetinde mef’ulun hazfedildiği görülmektedir. Cümlelerin takdiri: كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ الْحَقُّ أَوْ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ “De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” [Zümer 39/9] ayetidir. Bu ayette yalnız, failin durumunu beyân etmek maksadıyla mef’ul hazfedilmiştir.³⁷³

2.5.8.4. Mef’ulun Nekra Gelmesi

ثُمَّ إِذَا حَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ “Sonra rabbi ona katından bir nimet verince, daha önce yalvardığını unuttu”[Zümer 39/8] âyetinde geçen نِعْمَةً kelimesi, nekra olarak Allah’a izafe edilip, onu insanlara sağladığı üstün nimetleri vurgulamaktadır. İlâhi lütuf ve ihsanların sınırsız olmasını, insan zihninin kavrayamayacağı bir şekilde onun cömertliğini ifade eder. Bu ifadenin nekra olarak Allah’a izafe edilmesinin amacı, insanlara Allah’ın büyüklüğünü hatırlatmak, nimetlerin değerini bilmeye yöneltmek ve insanların algılarını genişleterek şükretmeye teşvik etmektir.³⁷⁴

2.5.8.5. Câr ile Mecrûrun Takdimi

Arapça’da asıl olan hâl, zarf ve câr ve mecrur fiilden sonra gelmelerdir. Ancak bazı sebep ve maksatlardan dolayı bunlar muteallikatlar fiilden önce gelebilirler. Zümer suresinde câr ve mecrur fiilden önce gelmesine dair örnekler vardır.

عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ “Tevekkül edenler yalnız O’na güvenip dayanırlar”[Zümer 39/38] âyetinde عَلَيْهِ kelimesi câr ve mecrur يَتَوَكَّلُ fiilinden önce gelmiştir. Bu takdim ihtisâs yani kasr ifade etmektedir.³⁷⁵

³⁷³ İbn Âşûr, *et-Tahrir ve't-Tenvîr*, XXII, s. 352.

³⁷⁴ et-Tibî, *Futûhu'l-Gayb*, XIII, 348.

³⁷⁵ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîr*, IX, 430.

SONUÇ

Bilindiği üzere Arap toplumu edebiyatta son derece ilerlemişti. Düzenlenen panayırlarda şiir yarışmaları yapılıyor ve bu şiirlerin edebi yönü kuvvetli olanları Kâbe duvarlarına asılıyordu. Bu toplumda, yaşayan insanların şahit olduğu olaylar karşısında mutlaka bir şeyler söyleyecek kadar güçlü şair yönleri ve belîğ bir lisanları vardı.

İşte, Allahu Teâlâ (cc) daha önceki kavimlere gönderdiği peygamberlere de mucize olarak, o kavmin önde olduğu konularla alakalı harikuladelikler vermişti. Hz. Musa (as), sihirbazlıkta ses duyurmuş İsrailoğullarına, asa mucizesi ile gönderilirken, maden işlemede önemli adımlar atmış Hz. Davud'un (as) kavmine de demirci olan bir peygamber seçilmişti. Hz. Muhammed (s.a.v) ise; dil, fesahat, belâgat ve edebiyatta söz sahibi Kureyş kabilesine, Belâgatin eşsiz mucizesi Kur'an-ı Kerim ile gönderilmişti. Bu anlamda belâgat ve tefsir ilmi bu ilahi mesajlar içeren yüce kitabın insanlığa sunduğu mu 'ciz kavramları anlamak ve anlaşılmasına ve uygulanmasına katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışma içerisinde ilk olarak Zümer suresinin genel bir tanımı yapılarak, hususun ve meânî ilminin mahiyeti ile birlikte bu mahiyetlerin önemleri kısa bir şekilde açıklanmıştır. Aynı zamanda Zümer suresi meânî ilmi normları kapsamında ele alınarak çalışma içerisinde incelemelere yer verilmiştir. Surede iltifat, tezyil, istifham, müsned ve müsnedün ileyhin durumları, sözün muktezâyı zahire uygunluğu gibi birçok edebi sanat bulunduğu tespit edilmiştir. Tesbit edilebilen ayetlerin meânî konularına uygun olanları, çalışmamızda örnek olarak gösterilmiştir.

Zümer suresinde kıssaların yoğun olması sebebi ile haber cümlelerinin inşâî cümlelerden daha çok kullanıldığı görülmüştür. Bunun sebebi kıssaların anlatım tarzında genel olarak ihbârî cümleler kullanılmasıdır. Suredeki haber unsurlarının taşıdığı edebi incelik ve gayelerin inşâî öğelerdeki anlatımlardan daha yoğun olduğu görülmüştür. İhbar usulünün ibtidai, talebi ve inkârî üslûp olarak üç şeklinden de istifade edildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, belâği gerekçelere dayanarak sözün muktezâ-i zahir dışında kullanıldığı yerler de mevcuttur. Aklında hiçbir şüphesi olmayan şahısların tereddütleri olan veya inkâr eden kişilerin yerine konulup, ibarelerde pekiştirme edatları kullanılarak hükmün te'kitli anlatımı, muktezâ-i zahir dışında kullanıma örnek gösterilebilir.

Ayrıca Surede yerine göre hazif ve zikir üslubu da kullanılmıştır. İbareyi, hazfetmek zikretmekten daha uygun görüldü ise hazfetmek, zikretmek hazfetmekten daha belîğ bir anlatım oluşturacaksa zikretmek tercih edilmiştir. Bununla beraber Surede fiilin müteallakları konusu ile ilgili örneklere ek olarak itnab, müsâvât, î‘caz, kasr, fasl ve vasl üslûplarına ait örnekler de tespit edilmiştir. Surede iltifat, tezyil, istifham, müsned ve müsnedün ileyhin durumları, sözün muktezâyı zahire uygunluğu gibi birçok edebi sanat bulunmaktadır.

Arap Belâgati ve özellikle meânî ilminde yapılan Türkçe çalışmaların az olması ve Zümer sûesinin deruni anlamı bize bu çalışmayı yapmakta güç verdi. Bu çalışmanın, Zümer Suresi'nin Arap belâgatı açısından değerlendirilmesiyle, surenin dilinin zenginliğini ve etkileyiciliğini anlamak isteyen dilbilimciler ve edebiyat meraklıları için önemli bir kaynak teşkil etmesi düşünülmektedir. Zümer suresinin diğer Belâgat ilimleri olan beyan ve bed'i kısımlarında çalışılması, bize verilen mesajların daha anlaşılır olmasına katkı sağlayacaktır. İlâhi mesajı tanımak anlamak, mesaj sahibini de tanımaktır. Bu veçhile ona ve şanına duyulan saygı ve hürmetin artarak kulluğumuzun kabule şayan olması düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDULLAH, Abdulhalim, *Tekribi el-Belağati'l Arabiyyeti Linnetikine Biğayrihe*, Akdem Yayınları, İstanbul 2019.
- AKBAŞ, Fatih *Arapça Belâgat*, Cantaş Yayınları, İstanbul 2017.
- ARSLAN, Ali, *Büyük Kur'an Tefsiri*, XIII, Arslan Yayınları, İstanbul.
- AYDIN, Mustafa, *Bedî'İlmi ve Sanatları*, 1. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul 2018.
- AYDIN, Mustafa, *Bedî'İlmi ve Sanatları*, 1. Baskı, İşaret Yayınları, İstanbul 2018.
- BOLELLİ, Nusrettin, *Belâgat Beyan-Meânî-Bedî İlimleri ArapEdebiyatı*, 12. Baskı, Müifv Yayınları, İstanbul 2017.
- BULUT, Ali, *Belâgat, Meânî- Beyan-Bedî*, 10. Baskı, Müifv Yayınları, İstanbul 2020.
- BULUT, Ali, *el-Belâgatü'l Müyessera el-Meânî, el- Beyan-el Bedî*, İfav Yay. İstanbul 2015.
- BURSEVİ, İsmail Hakkı, *Tefsiru-Ruhu'l Beyan*, XVII, Erkam Yayınları, İstanbul 1435-2014.
- CEBEL, Muhammed Hasan Hasan, *el-Mu'cemu'l-İştikaki el-Mu'essil li el-Fâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 1. Baskı, Mektebetü'l-Âdâb, Kahire 2010.
- ÇÖRTÜ, Mustafa Meral, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, 22. Baskı, İFAV yayınları, İstanbul 2019.
- DURMUŞ İsmail, *Fasıl*, DİA, XVI, TDV Yayınları, İstanbul 1992.
- DURMUŞ, İsmail, *Hasr*, DİA, XVI, TDV Yayınları, İstanbul 1992.
- DURMUŞ, İsmail, *Meânî*, DİA, XXVIII, TDV Yayınları, İstanbul 1992.
- DURMUŞ, İsmail, *Tağlib*, DİA, XXXIX, TDV Yayınları, İstanbul 1992.
- EBU HAYYÂN, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. el-Endelüsî (ö. 745/1344) - *Bahrul Muhit*, VII, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2010.
- EBU'L-'AZM, 'Abdulğani Ebu'l-'Azam, Mu'cemu'l-Ğani, *el-Mektebetü's Şâmile Râbiṭu'l-Kitâb*, 2020, www.shamela.org, (PDF Erişim: 11.08.2022 saat:22:30).
- EBU'S-SU'ÛD, Muhammed b. Muhammed b. Mustafâ, el-'İmâdî, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, VII, Beyrût, Dâru İhyâ'i't-Turâşî'l-'Arabî, ts, 2010.
- ED-DERVÎŞ, Muhyiddîn, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 3. Baskı, VII, Dâru İbni Kesîr, Beyrut 1992.

EL ALEVÎ, Muhammed El Emin b. Abdullah b. Yusuf b. Hasan El Uremi, *Tefsiru Hadaikir Ravh ver- Reyhan fi Ravaye Ulumil Kur'an*, Darül Minhac, Mekke, 2008, 12/194.

EL-ÂLÛSÎ, Mahmûd b. 'Abdullâh el-Hüseynî, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîr el-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'u'l-Me'sânî* (nşr. 'Alî 'Abdubârî 'Atiyye) XXIII, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye 1415.

EL- CARÎM, Ali ve EMÎN, Mustafa, *el-Belâgatü'l-Vâziha el-Beyân el-Me'ânî el-Bedî*, Dâru'l-Ma'ârif, byy, 1999.

EL-CAHİZ, Ebu Osman 'Amr bin Bahr, *el-Beyan ve't-Tebyin*, I, Dar'ul-Mektebu'l Hilal, Beyrut 2002.

EL-FÎRÛZÂBÂDÎ, Muhammed b. Ya'kub, *el-Kamûsü'l-Muhît*, thk. Muhammed b. Na'im el-'Arkasûsî, 8. Baskı, Mü'essesetü'r-Risâle, Şam 2005.

EL-HÂŞİMÎ, es-Seyyid, Ahmed, *Cevâhirü'l-Belâga fîl-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî*, thk. Yûsuf es-Sumeylî, 1. Baskı, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1999.

EL-HAFÂCÎ, Ebu'l Abbas Şahabettin Ahmed b. Ömer, *Hâşiyetü's-Şihâb*, VIII, Müessesetü't Tarihi'l-Arabi, Beyrut, 2000, 217.

EL-HATÎB EL-KAZVÎNÎ, Celâluddîn Muhammed b. 'Abdurrahmân b. 'Umer b. 'Ahmed b. Muhammed, *el-Îzah fî 'Ulûmi'l-Belâga*, thk. 'İbrâhîm Şemsüddîn, 1. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2003.

EL-KAZVÎNÎ, Abdurrahman Hatîb, *el-Îzah fî Ulûmi'l-Belâga*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

EL-KÎRMÂNÎ, Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf, *Tahkiku'l-Fevâ'idü'l-Gıyâsiyye*, thk. 'Alî b. Dehîlillah b. 'Aciyyân el-'Avfî, 1. Baskı, Mektebetü'l-'Ulûmi ve'l-Hikem, Medine 2015.

EL-KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh *el-Câmi'li-ahkâmil-Kur'an*, XX, Buruc Yayınları, İstanbul 2006.

ES- SABUNÎ, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir*, V, Ensar Neşriyat, İstanbul 2022.

ES-SEKKÂKÎ, Ebû Ya'kub Yûsuf b. Ebî Bekr Muhammed b. 'Alî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, thk. Na'im Zurzûr, 2. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1407/ 1987

ES-SUBKÎ, Behâuddîn, *'Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîşi'l-Miftâh*, thk. 'Abdülhamîd Hindâvî, 1. Baskı, 2 cilt, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 2003.

- ET- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî, *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'ayi'l-Kur'ân*, XIII, nşr. Sıdkı Cemîl el-Attâr, Beyrut 1415/1995.
- ET-TÎBÎ, Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed, *Fütûhu'l-Gayb fî (ve) 'l-Keşf 'an Kınâ 'i'r-Reyb* (Şerhu/Hâşiyetü'l-Keşşâf). (Ö. 743/1343) XIII, Ürdün, 2010.
- EZ-ZUHAYLÎ, Vehbe *et-Tefsirü'l-Münir*, XII, Risale Yayınları, İstanbul, 2013.
- FARÎS, Ahmed İbn, *Mu'cemu Mekayisi'l-Lüğa*, nşr. İbrahim Şemsüddîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 2011, II, 404; İbn Manzûr, V, 114.
- GAZÂLÎ, Muhammed *Kur'an'ın Konulu Tefsiri*, Düşün Yayınları, İstanbul 2013.
- GÜR, Süleyman, *Anlatımlı Kur'ân Belâgatı*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2017.
- HACİMÜFTÜOĞLU, Nasrullah, Bedî', DİA, V, TDV Yayınları, İstanbul 1992.
- HACİMÜFTÜOĞLU, Nasrullah, *Beyan*, DİA, VI, TDV Yayınları, İstanbul 1992.
- HİCAZÎ, Muhammed Mahmud, *Furkan Tefsiri*, V, İlim Yayınları, İstanbul.
- İBN'ÂŞÛR, Muhammed, *Tahrîrü'l-Ma'ne's-Sedîd ve Tenvîrü'l-'Akli'l-Cedîd min Tefsîri'l-Kitâbi'l-Mecîd*, 1. Baskı, XXIII, ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, Tûnus 1984.
- İBN'ÂŞÛR, Muhammed et-Tâhir b. *Tefsîrü't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXIII, 1. Baskı, ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, Tûnus 1984.
- İBN ATIYYE, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib b. Abdirrahmân b. Galib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî, *el-Muhariri'l-Veciz fî Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, Dâru'l-Kutubli'l-İlmiye, Beyrut 2001.
- İBN FÂRÎS, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ Ebu'l-Huseyn, *Mu'cemu Mekayisi'l-Luga*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn, I, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1979.
- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-'Arab*, I, XV, Bulak, Beyrut 1299-1308.
- KARAHİSARÎ, Ahteri Mustafa Bin Şemsüddin, *Ahteri Kebir, Arapça-Türkçe Büyük Lugat*, Osmanlı Yayınevi, İstanbul 1979.
- KARAMAN, Hayreddin, ÇAĞRICI, Mustafa, DÖNMEZ, Mustafa Kâfi, GÜMÜŞ, Sadrettin, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4. Baskı, IV, DİB Yayınları, Ankara 2012.
- KILIÇ, Hulusi, *Belağat*, V, DİA, TDV Yayınları, İstanbul 1992.
- Kur'an-ı Kerim, *Zümer Suresi* 39/1-75.
- MATLÛB, 'Ahmed *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'l-Belâğîyye ve Tatavvuruhâ*, 1. Baskı, III, ed-Dâru'l-'Arabiyye li'l-Mevsûât, Beyrut 2006.

SAFÎ Mahmudu, *el Cedvel*, XXIV, Darur-Ruşd, Beyrut, 413.

ŞENTÜRK, Recep, *İsnad*, DİA, XXIII, TDV Yayınları, İstanbul 1992.

TİRYAKİ, Ö. (2021), *Yâsîn Suresinin Meânî İlmi Açısından Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TOPALOĞLU, Bekir, KARAMAN, Hayrettin, *Arapça -Türkçe Yeni Kâmus*, Elif Ofset Tesisleri, İstanbul, 1983.

TOPALOĞLU, Bekir, *Zümer Suresi*, XLIV, DİA, İstanbul 2013.

USÂME bin Ahmet bin Muhammed ed-Desin (2005) “*Sûretü Zümer Dirâse Belâgiye Tahliliye*” (Yüksek Lisans Tezi), Riyad: Arabistan el-İmam Muhammed bin Suud el-İslamiye Üniversitesi.

ZEMAHŞERÎ, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve Uyuni'l-Ekavil fi Vücuhi-Tevîl*, neşr. Muhammed Abdusselam Şahin, Daru'l-Kütubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1995.